cfly{s, ;fdflhs tyf ;fF:s[ts clwsf/ cgludgsf nflu
k|z lf0f ;xofl]ul kl:tsf
@)@!

dfgj clwsf/ tyf ;fdflhs ¿kfGt/0f cleofg, g]kfn
-sfx'/f:6 g]kfn_

k|sfzs
मानवअधिकार तथा सामाजिक रूपान्तरण अभियान, नेपाल
(काहुरास्ट नेपाल)
जितजंग मार्ग, थापाथली, काठमाडौं, नेपाल
फोनः ०१-४१०२०३३,५३४९२२०
फ्याक्सः +९७७-१-४१०२०३३,
पोस्ट बक्सः १३५७२
ईमेलःcahurast@gmail.com,cahurastnepal@gmail.com
वेबसाइटः http://www.cahurast.org/
सामाजिक सञ्जालः
https://twitter.com/cahurastnepal
https: //www.facebook.com/cahurast.nepal

klxnf] ;+s/0f
सन् २०२१ः

१५० प्रति

cfly{s ;xof]u
युरोपियन युनियन

c:jLs/0f यो वार्षिक पुस्तक युरोपेली संघको वित्तीय सहयोगमा तयार गरिएको हो । यस पुस्तकमा संलग्न सबै जानकारी तथा परिणाम, व्यक्त व्याख्या तथा निष्कर्ष युरोपेली संघका मतको प्रतिनीधित्व गर्दैनन् [1]। यस परियोजनाका साझेदारले यसको पुर्ण जम्मेवारी लिन्छन् ।

l8hfO{g / lk|G6
मिडियास्केप प्रा.लि.,
user.mediascape@gmail.com

k|ltlnlk clwsf/
मानवअधिकार तथा सामाजिक रूपान्तरण अभियान (काहुरास्ट), नेपाल

[1] युरोपेली संघका सदस्य राष्ट्रहरुले आफ्नो ज्ञान, स्रोत र गन्तव्यलाई एकसाथ जोड्ने निणर्य गरेका छन् । सँगै, तिनीहरुले सांस्कृतिक विविधता, सहिष्णुता र व्यक्तिगत स्वतन्त्रता कायम राख्दै स्थिरता, लोकतन्त्र र दिगो विकासको क्षेत्र निमार्ण गरेका छन् । युरोपेली संघ आफ्ना उपलब्धीहरु र आफ्ना मूल्यहरु आफ्नो सिमाना बाहिरका देशहरु र मानिसहरुसँग साझा गर्न प्रतिबद्ध छ ।

cfly{s, ;fdflhs tyf ;fFs[ts clwsf/ (ESCR) k|zIf0f ;xof]uL kl:tsf @)@!

युरोपियन युनियनको आर्थिक सहयोगमा प्रकाशन गरिएको ESCR प्रशिक्षण सहयोगी पुस्तिका आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको अनुगमन सरोकारवाला स्वयमले गर्ने अभियानलाई अघि बढाउन समुदायमा समुदायकै नागरिकहरुलाई प्रशिक्षकको रूपमा तयार गरी अनुगमन गर्न ईच्छुक व्यक्तिहरुलाई तालिम प्रदान गरी अनुगमनकर्ताहरु विकास गर्ने लक्ष्य अनुसार तयार गरिएको हो । यसको अलावा यो पुस्तिका आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनका क्षेत्रमा संलग्न नागरिक समाजका संस्था, गैसस, विभिन्न तहका सरकारी निकाय, स्थानीय निकाय, व्यक्ति वा समूहलाई पनि सहयोगी हुनेछ भन्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

यस पुस्तिकामा मुख्यतः ४ वटा भागहरु छनः

प्रत्येक भागहरुको सुरुमा विचारका लागि मन्थन (फुड फर थट) खण्ड राखिएको छ जसमा केही प्रश्नहरु छन् जुन खुल्ला छलफलका लागि प्रयोग गर्न सकिन्छन् र यसका लागि कुनै विषयगत पूर्वज्ञानको आवश्यकता छैन । तालिम पश्चात् आफ्ना विचार परिवर्तन गरे वा थप केही भन्न चाहन्छन् कि भनेर हेर्नका लागि त्यही मोड्युल प्रश्नहरु प्रयोग गरेर पछि पुनः सोध्न सकिन्छ र अनुगमनकर्ताको स्तर पत्ता लगाउन सकिन्छ ।

प्रत्येक भागहरुका अन्तमा राखिएका प्रस्तावित क्रियाकलापहरुको खण्डमा सामुहिक क्रियाकलापहरु छन् जुन माथिका खण्डमा उल्लेख भएका सैद्धान्तिक विषयहरु अनुरुप छन् र चिन्हले संकेत गरिएको छ ।

पुस्तिकाको शुरुमा मुक्त हलिया सशक्तीकरण (ADHICAR) परियोजनाका बारेमा छोटो परिचय दिईएको छ जस अन्तर्गत यो प्रशिक्षण पुस्तिका तयार पारिएको छ ।

पहिलो भागमा अनुगमनकर्ताहरुलाई आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारसँग सम्बन्धित विषयवस्तुको ज्ञान दिन सन्दर्भ सामग्रीको रूपमा ESC अधिकार र अन्य मानवअधिकारका सन्दर्भ विषयवस्तुहरु राखिएको छ ।

दोश्रो भागमा परियोजनाका लक्षित समूहरुसंग सम्बन्धित कानून र प्रावधानहरुलाई छोटकरीमा जानकारी दिईएको छ ।

तेश्रो भागमा प्राविधिक ज्ञानको रूपमा आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकार अनुगमन गर्न अनुगमन कलाको विस्तृत जानकारी रहेको छ । यो पुस्तिकामा एउटा महत्वपूर्ण पक्ष प्रविधिको प्रयोग गरेर मानवअधिकारको अवस्थाको अनुगमन र रिपोर्टिंग गर्ने कला समावेश गरिएको छ ।

चौथो भागमा अनुगमन गरी संकलन गरिएका तथ्य प्रमाणहरुलाई वकालत गर्न कसरी प्रयोग गर्न सकिन्छ भनी प्रमाणमा आधारित वकालतको बारेमा जानकारी दिइएको छ । अन्तिममा अनुगमनमा सहयोग हुने अन्य केहि उपयोगी दस्तावेजहरुको नाम पनि उल्लेख गरिएका छन् ।

यो तालिम पुस्तिका सम्पूर्ण आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकार मध्ये मुख्यतः ४ वटा अधिकारहरुमा (स्वास्थ्यको अधिकार, शिक्षाको अधिकार, मर्यादित कामको अधिकार, बसोवास र आवास र पुनःस्थापना प्याकेजको अधिकार) केन्द्रित भएर तयार पारिएको छ ।

ljifo;'rL

dQm xlnof ;zQmLs/0f (ADHICAR) kl/of]hgfsf] kl/ro !

efu !M ESC clwsf/sf ;Gbe{ljifoj:tX? $

१.१ मानवअधिकार (संक्षिप्त इतिहास, अवधारणा र विकास क्रम ४

१.२ आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकार (ESCR) ८

१.३ आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकार र दिगो विकासका लक्ष्यहरु (SDGs) १२

१.४ विश्वव्यापी आवधिक रिपोर्ट (UPR) १६

efu @M xlnofx? / ckfª\utf ePsf JolQmx?;DaGwL sfg"g / kf|jwfgx? !*

efu #M kf|ljlws efuM cfly{s, ;fdflhs / ;fF:s[lts clwsf/sf]kl/k"lt{sf]cgudg @%

३.१ आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारको अनुगमन (स्वास्थ्य, अधिकार शिक्षा, मर्यादित कामको अधिकार र पुन:स्थापना प्याकेजको अधिकार मा केन्द्रित) २५

३.२ ESCR एप र अनुगमन तथा रिपोर्टिंगको लागि यसको प्रयोग ३२

३.३ मोबाइल हेल्प डेस्क र रेफरल हेल्प डेस्क संयन्त्रको माध्यमबाट आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारको उल्लंघनको अनुगमन ४२

efu $M kf|df0fdf cfwfl/t jsfnt $&

४.१ वकालत कौशलता ४७

४.२ सूचनाको हकको प्रयोग ५२

cg';'rL

अनुसूची १: प्रशिक्षण कार्यक्रम तालिका ५८

अनुसूची २: छनोट गरिएका आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरुको अनुगमनका लागि सूचकाङ्कहरू ६२

dQm xlnof ;zQmLs/0f (ADHICAR) kl/ofhgfsf] kl/ro

kl/ofhgfsf] cjwLM
३३ महिना (मार्च, २०२० देखि डिसेम्बर, २०२२)

kl/ofhgfsf] cfly{s ;xofuLM
युरोपियन युनियन

;fem]bf/ ;+yfx?M
- फिनिस एभान्लेजिकल लुथरन मिसन
- लुथरन विश्व फेडरेशन नेपाल
- मानवअधिकार तथा सामाजिक रुपान्तरण अभियान, नेपाल (काहुरास्ट नेपाल)
- राष्ट्रिय मुक्त हलिया समाज महासंघ नेपाल, डडेल्धुरा

lhNnfut sfo{If]q
डडेल्धुरा, बझांग, कंचनपुर, बैतडी र डोटी

kl/ofhgfsf ljlzi6 p2]ZoM
मुक्त हलिया, महिला र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु, तिनीहरुका सञ्जाल, नागरिक संस्थाहरु एवं कार्यवाहकहरुको आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकार पूर्ण रूपमा अनुभूति गर्न तिनीहरुका अधिकारहरुको रक्षा गर्न सबैको सामुहिक आवाज र सरोकार सशक्त बनाउनुका साथै तिनीहरुको अर्थपूर्ण राजनीतिक सहभागिता र प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्ने

;Gbe{tyf kl/j]z ljZn]if0fM
राणा शासनकालमा नेपाल सरकारले १९२५ मा आधिकारिक रूपमा दासत्व प्रणालीलाई अवैध ठहरायो, तर विशेष गरी नेपालको सुदूर र मध्य पश्चिम भागमा कृषि बन्धन मजदुरको शोषणकारी प्रणाली हलिया प्रथा २००८ सम्म नेपालमा आधुनिक दासत्वको रुपमा रहेको थियो। हलियाको ऋण भार एक पुस्तादेखि अर्को पुस्तामा सारिएको भेटिन्छ। नेपालको २०१५ को संविधानले सबै दलितहरुलाई निःशुल्क शिक्षा, स्वास्थ्य सेवा, आवास र मर्यादित काम अन्य चिजहरु प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको छ। यद्यपि मुक्त हलियाहरु जानकारी र सरकारी प्रतिक्रियाको अभावका कारण यी अधिकारहरूको आनन्द लिन सकेका छैनन्। सरकारी रेकर्डमा कर्णाली र सुदुरपश्चिम प्रदेशका १२ जिल्लाहरुबाट करिब १९,०५९ मुक्त हलियाहरु सूचीबद्ध छन्, ती मध्ये ९७% दलित छन्। हालसम्म जम्मा ४३.४२% मुक्त हलियाहरूले मात्र सरकारले प्रदान गरेको पुनःस्थापना प्याकेजहरू पाएका छन्। यसै गरी यस कार्यका लागि प्रस्तावित जिल्लाहरुमा जम्मा ५६.५% मुक्त हलियाहरुले पुनःस्थापना प्याकेजमा पहुँच गरेका छन्। मुक्त हलिया र अन्य सीमान्तकृत समूहहरू, जसलाई जाति, लिंग र अपाङ्गताको आधारमा भेदभाव गरिएको छ, र उनीहरू आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकार - खासगरी शिक्षा, स्वास्थ्य, मर्यादित काम र आवासको अधिकार पूर्ण रूपमा उपभोग गर्न सकेका छैनन्। यस अधिकारको प्रावधानमा भएका कमजोरीहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि स्थानीय सरकारी अधिकारी लगायत कर्तव्यवाहकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिएको छ। तसर्थ नेपालको नागरिक समाज संकुचन भईरहेको परिवेशमा विभिन्न पिछडिएका समुहहरु मुख्यतः मुक्त हलिया, महिला र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको भेदभाव विरुद्ध लड्न संयुक्त प्रयासमा योगदान पुर्‍याउने उद्देश्यका साथ मुक्त हलिया सशक्तीकरण (ADHICAR) परियोजनाका विकास गरिएको हो।

kl/ofhgfsf nlIft ;dxx?sf]Ps kl/ro
dQm xlnofM हलिया प्रथा एउटा दास प्रथाको अवशेष हो। यो वाधाश्रम व्यवस्थामा आधारित प्रणाली हो। सामान्य भाषामा हलिया भन्नाले खेतिपातीको काममा हलो जोत्ने काम गर्ने कृषि श्रमिकलाई हलिया भनिन्छ। नेपालमा परम्परागत मान्यता अनुसार उपल्लो जातका मानिस र महिलाले हलो जोत्न हुँदैन भन्ने कुरीतिबमोजिम हलो जोत्ने काम गर्ने कृषि मजदुरलाई हलिया वा हली भनि विशेष नामाकरण गरेको पाईन्छ। यस्तो किसिमको हलो जोत्ने काम गर्ने मानिस साधाणतया दलित तथा पानी नचल्ने सुद्र जातिका मानिसहरु पर्दछन्। नेपालको मुख्य रुपमा पश्चिम र सुदुर पश्चिम पहाडि भेगमा एक दशक भन्दा अगाडीसम्म परम्परागत प्रथाको रुपमा हलिया वा हलि राख्ने चलन थियो। कमजोर आर्थिक अवस्था भएका दलित परिवारका बाबुबाजेले लिएको ऋृण चुक्ता गर्न जमिनदार वा साहुको घरमा निजका परिवार वा सन्ततिले साहु कहाँ हलिया वस्ने प्रचलनलाई हलिया प्रथा भनिन्छ।

xlnofleqsf dlxnfM हलिया महिला विशेष गरी सिमान्तकृत वर्गमा पर्छन्, किनकि महिलाहरूले नेपाली समाजमा पुरुषहरूको सहायक भूमिका खेल्छन्। तिनीहरूले पुरुष सरह समान तलब प्राप्त गर्दैनन्, कामको ठाउँमा उत्पीडन र दुर्व्यवहार सामना गर्दछन्, र उनीहरूलाई घरमा निर्णय लिनबाट वञ्चित गरिन्छ। सरकारले पुनःस्थापना प्याकेजको हिस्साका रूपमा उपलब्ध गराइनु पर्ने जग्गामा महिलाहरू पहुँच गर्न सक्दैनन्, जसले पुनःस्थापना प्रक्रिया सफल हुन सक्ने सम्भावनालाई चिन्तित तुल्याउँछ।

ckfªutf ePsf JolQmx?M शरीरका अंगहरु र शारीरिक प्रणालीमा भएको समस्याका कारण भौतिक, सामाजिक, साँस्कृतिक वातावरणका साथै सञ्चार समेतबाट सिर्जना भएको अवरोध समेतले दैनिक क्रियाकलाप सामान्य रूपमा संचालन गर्न एवं सामाजिक जीवनमा पूर्ण सहभागी हुन कठिनाई हुने अवस्थालाई अपाङ्गता भनिन्छ। नेपालको राष्ट्रिय जनगणना २०११ अनुसार अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू कुल जनसंख्या १.९४% छन्। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु सबै भन्दा ठूलो अल्पसंख्यक समूह हुन्।

kl/ofh]gfut lqmofsnfkx?M

१.१ लक्षित समुदायको मानवअधिकारको अवस्थाबारे आवश्यक प्रमाणहरु संकलन गर्नका लागि मोवाईल एप आवधिक

१.२ मोवाईल एप र डाटा संकलन बारे स्थानीय तहका कर्मचारीहरुलाई जानकारी दिने र डाटा संकलन गर्न अनुमति लिने

१.३ सामुदायिक अनुगमनकर्ताको लागि आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकार अनुगमन गर्न तालिम पुस्तिका तयार पार्ने

१.४ अनुगमन/डाटा संकलन गर्न का लागि सामुदायिक अनुगमनकर्ता विकास गर्ने

१.५ शिक्षाको अधिकार, स्वास्थ्यको अधिकार, मर्यादित कामको अधिकार र पुनः स्थापना प्याकेजको अधिकारको वृहत रूपमा अनुगमन

१.६ प्रमाणहरुको एकमुष्ट विश्लेषण

१.७ लक्षित समुदायको सवालहरु श्रृजना गर्नका लागि लक्षित समुह, त्यसका नेटवर्क र नागरिक समाज संस्थाहरुको क्षमता विकास

१.८ आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कतिक अधिकार वर्ष पुस्तक प्रकाशन र बिश्वब्यापी आवधिक समीक्षाको अवधीमा बैकल्पीक प्रतिवेदनसँग जोड्ने

२.१ मुक्त हलियाहरु, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु र सो का संस्थाहरुलाई सरकारी नीति, कानूनको शासन र मतदाता अधिकार शिक्षाको प्रावधानको बारेमा प्रशिक्षण संचालन गर्ने

२.२ रुपान्तरण शिक्षा कार्यक्रम संचालन

३.१ हलिया नेताहरू, नागरिक समाज संस्थाका प्रतिनिधिहरू, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु र सरकारी अधिकारीहरूलाई सीमान्तकृत समूहहरूको राजनीतिक सहभागिताका साथै सामुदायिक सहभागिता र समर्थन, र आर्थिक सशक्तीकरणको बारेमा सिकेको पाठ सिकाउने ।

३.२ हलिया नेताहरु, हलिया प्रतिनिधिहरु, नागरिक संस्थाका प्रतिनिधिहरु, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई वकालत र राजनीतिक सहभागितासम्बन्धी प्रशिक्षण

३.३ योजना प्रक्रिया, जवाफदेहिता, पारदर्शिता र समावेशीकरणमा राजनीतिक दल र स्थानीय सरकारको समावेशी अडिट

३.४ राजनीतिक सहभागिता र प्रजातान्त्रिकरणसम्बन्धी प्रशिक्षित नागरिक समाज संस्थाहरु, हलिया प्रतिनिधिहरु र स्थानीय, प्रदेश सरकार र राजनीतिक दलहरु र लक्षित समूहहरु बीच संवाद सहज गर्ने।

४.१ जनवकालत अभियान बाट सार्वजनिक सेवाहरु र स्रोतहरुमा पहुँच वृद्धि गर्न नागरिक समाज संस्थाहरुको नेटवर्क बलियो बनाउने

४.२ स्थानीय सरकारका प्रतिनिधिहरु र अधिकारीहरुलाई लक्षित समूहहरुको अधिकारसम्बन्धी योजना, बजेट र कार्यान्वयनमा उत्तरदायी बनाउन क्षमता विकास तालिम

४.३ बदलिएको संघीय परिप्रेक्षमा मुक्त हलिया, समावेशी र लैंगिक मैत्री नीति र कानून तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि कानून बनाउनेहरुसँग स्थानीय र प्रदेश तहका संवादहरू गर्ने।

४.४ सरकारी सूचीमा दर्ता नगरिएका हलियालाई समावेश गर्न स्थानीय सरकारसंग अनुसरण र वकालत गर्ने

४.५ जातीय भेदभाव, असमान मजदूरी र लैंगिक हिंसा विरूद्ध जागरूकता र मिडिया अभियान अनि राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय दिवस मनाउने

४.६ अपाङ्गता कार्ड र सेवा सुविधाको पहुँचको लागि अस्थिर सेवा

४.७ जीविकोपार्जन समर्थन

५.१ डाटा संयोजन बाट देखिएका अधिकार उल्लंघनका केसहरु कानूनी प्रक्रियाको पहुँचका लागि उपकरणहरू विकास गर्ने

५.२ प्रशासनिक प्रक्रिया र साधारण केसहरूमा समर्थन र मार्गनिर्देशन गर्न हलिया र अन्य नागरिक समाज संस्थाका प्रतिनिधिहरूलाई प्रशिक्षण

५.३ कानूनी सहायता र समर्थनका लागि रीफरल हेल्प डेस्कको स्थापना गर्ने र दुर्गम क्षेत्रहरूका लागि अस्थिर हेल्प डेस्क सेवा स्थापना गर्ने

५.४ कानूनी सहायता वा रीफरल सेवा प्रस्ताव गरिएका केसहरुको फलो-अप गर्ने

sfo{qmdsf] lbuf]kgfM लक्षित वर्ग र तिनका समुह, समुदायमा आधारित संस्थाहरु तथा महासंघको क्षमता बिकास मार्फत कार्यक्रमको दिगोपना सुनिश्चत गरिनेछ। जसको लागि उनीहरुको सहभागिता, सहजीकरण र सशक्तीकरणमा जोड दिई कार्यक्रम प्रति उनीहरुलाई अपनत्व बोध गराईनेछ। जसको सवाल उसकै नेतृत्वको सिद्धान्त अवलम्बन गरिनेछ। मानवअधिकार रक्षकको बिकास तथा परिचालन गरि विभिन्न निकायसंग लक्षित वर्गको समन्वय कायम गरिनेछ।

cgudg, d'Nofª\g / l/kf]l6{ËM कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि नतिजामा आधारित सहभागिमूलक योजना निर्माण, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मुल्यांकन र रिर्पोटीङ्ग प्रणाली अवलम्बन गरिनेछ।

;fdflos hjfkmb]lxtfM आधारभुत मानवीय मापदण्डको सिद्धान्तका आधारमा जवाफदेहिता सुनिश्चित गरिनेछ जसका लागि लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण र अपाङ्गता भएका व्यक्तिको परियोजना चक्रमा मुल प्रवाहीकरण गरिनेछ। साथै गुनासो सुनुवाई संयन्त्र प्रवर्द्धन गरिनेछ।

efu –!

cfly{s, ;fdflhs / ;fFs[ts clwsf/sf ;Gbe{ljifoj:tX?

ljrf/sf nflu dGyg -km8 km/ y6_

१. के मानवअधिकार हरेक व्यक्तिले जन्मजात नै पाएका हुन्छन् ?
२. यदि तपाइको नजिकै कुनै मानवअधिकार उल्लंघनका कार्यहरु भईरहेको छ भने सो अवस्थामा तपाई के गर्नुहुन्छ ?
३. मानवअधिकारका सिद्धान्तहरुमा के-के पर्छन् ?
४. मानवअधिकार र मौलिक अधिकारमा के फरक छन् ?
५. आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारको अनुगमन गर्दा बहुआयामिक विषयहरू जस्तै समानता, विभेद जस्ता विषयहरूमा छलफल गर्नु कतिको ठिक हो जस्तो लाग्छ ?
६. आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूलाई किन प्रगतिशील अधिकार भनिन्छ ?

!=! dfgjclwsf/ -;Ifkt Oltxf;, cjwf/Off / ljsf;qmd_

मानवलाई अन्य प्राणी भन्दा भिन्न देखाउने प्रमुख आधार मध्येको मानवअधिकार एक प्रमुख अधिकार हो । कुनै पनि भेदभाव बिना, आधारभूत नैतिक मान्यताका आधारमा आम नागरिकहरुलाई प्रत्याभूत गरिएको अधिकारलाई नै सामान्यतः मानवअधिकार भनिन्छ । अर्को अर्थमा भन्नु पर्दा मानवलाई मानव भएका कारण प्राप्त हुने नैसर्गिक अधिकार नै मानवअधिकार हो । मानवअधिकार ती अधिकारहरु हुन् जुन प्रत्येक व्यक्तिसँग सम्बन्धित छ र यो जन्मजात पाउने अधिकार हो जसले जात (जाति, लिङ्ग, राष्ट्रियता, भाषा, धर्म कुनै पनि स्थितिको पर्वाह गर्दैन । मानवअधिकारमा जीवन र स्वतन्त्रताको हक, गुलामी र यातनाबाट स्वतन्त्रता, इच्छा अनुसार काम गर्ने, शिक्षा पाउने र अन्य धेरै अधिकारहरु समावेश गरिएका छन् । कुनै भेदभाव बिना सबै नगरिकहरु यी अधिकारहरुका हकदार हुन् । सबै अधिकारहरू एक आपसमा सम्बन्धित र निर्भर छन् । शान्ति, स्वतन्त्रता, न्याय र समानता मानवअधिकारका आधारभूत अंग हुन् ।

Dffgjclwsf/	Dff}lns clwsf/
• यो विश्वव्यापी हुन्छ र व्यापक अर्थ समेट्छ । संसारका सबै मानिसलाई न्युनतम रूपमा बराबरी लागू हुन्छ । • अन्तर्राष्ट्रिय कानून, सन्धि (सम्झौता), प्रतिज्ञापत्र वा घोषणापत्रमा उल्लेख गरिएको हुन्छ । • यसको मुख्य स्रोत मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणा हो । • यसको संरक्षण तथा सम्बर्धनमा सं.रा.सं तथा राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय निकायको सक्रियता हुन्छ	• सिमित हुन्छ, राज्यको सिमाभित्रमात्र लागू हुन्छ । देशभित्रका नागरिकका लागि मात्र हुन्छ । • देशको संविधानमा उल्लेखित हुन्छ । • संविधानमा उल्लेखित मौलिक हक खण्डमा उल्लेखित तथा निर्देशित हुन्छ । • यसको संरक्षणमा राष्ट्रिय सरकारी निकाय, अदालत र अन्य निकायहरु संलग्न हुन्छन् ।

dfgj clwsf/sf s]x ;fef/ ul/Psf kl/efiffx?

मानिसको जीवन, स्वतन्त्रता, समानता र मर्यादासँगसम्बन्धीत राष्ट्रिय कानून रसम्बन्धीत राष्ट्र पक्ष भएका मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय कानूनहरुले प्रदान गरेका अधिकारहरुलाई मानवअधिकार भनिन्छ । “मानवअधिकार” भन्नाले व्यक्तिको जीवन, स्वतन्त्रता, समानता र मर्यादासँग सम्बन्धित संविधान तथा अन्य प्रचलित कानूनद्वारा प्रदान गरिएका अधिकार सम्झनुपर्छ र सो शब्दले नेपाल पक्ष भएको मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिमा निहित अधिकार समेतलाई जनाउँछ । - राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग ऐन २०६८ दफा २ (च)

Human Rights are literally the rights one has simply becju{se one is a human being" (Jack Donnelly, Universal human rights in theory and practice, p.9).

मानिस भएका कारणले गर्दा मानिसमा स्वभाविक रुपमा अन्तर्निहित रहेका अधिकारहरुको समूहलाई मानवअधिकार भन्दछन् र यी अधिकारहरु मानिसहरुले गर्नै पर्ने स्वभाविक कर्तव्यहरु गरेमा मात्र उपलब्ध हुन्छन् (– डा. गोपाल शर्मा, अन्तर्राष्ट्रिय संगठन मानवअधिकार र मानविकी कानून, पैरवी प्रकाशन, नेपाल, २०६३ पृ.३८०.) । त्यसैले मानवअधिकार मानवमा अन्तर्निहित, मानव जीवनको मर्यादा, स्वतन्त्रता, सम्बृद्धि र खुशीका लागि सर्वव्यापक रुपमा विना कुनै भेदभाव समान रुपमा प्रयोग हुने अधिकारहरु हुन् भन्ने बुझ्नुपर्दछ ।

"Human rights are universal legal guarantees protecting individuals and groups against actions and ommissions that interfere with fundamental freedoms, entitlements and human dignity" (OHCHR, P.1)

मानवअधिकार मानव मात्रको नैसर्गिक एवं जन्मसिद्ध अधिकार हो (सेलर्ड : २०६०, पृ.२)। “अधिकार” भन्ने शब्दबाट नै यो कुनै व्यक्तिले उपयोग, यसलाई सबै तह र तप्काबाट उच्च सम्मानका साथ आदर गरिने र यसको बाध्यात्मक रूपमा पालना हुने कुराको अनुभूति हुन्छ । मानवअधिकार प्रत्येक मानिसमा जाति, भाषा, धर्म, लिङ्ग, राष्ट्रियता, उत्पत्ति, सामाजिक र आर्थिक स्थिति, आदिको भेदभाव बिना प्राप्त हुने अधिकार हुन् । सबै मानिस सबै अधिकार र स्वतन्त्रताका हकदार छन् (UDHR: 1948, Article 2) । सामान्य अर्थमा मानवलाई मानव भएका कारणले प्राप्त हुने सबै अधिकार मानवअधिकार (हुनसेलर्ड : २०६०, पृ.३।)

Human rights and fundamental freedoms are the birthright of all human beings; their protection and promotion is the first responsibility of Governments. –VDPOA, 1993

मानवअधिकार भन्नाले व्यक्तिको जीवन, स्वतन्त्रता, समानता र मर्यादासँग सम्बन्धित संविधान तथा अन्य प्रचलित कानूनद्वारा प्रदान गरिएका अधिकार सम्झनु पर्छ र सो शब्दले नेपाल पक्ष भएको मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय सन्धिमा निहित अधिकार समेतलाई जनाउँछ । रामाअआ ऐन, २०६८

dfgj clwsf/sf]k|s[t / lfq

- मानवअधिकारका सिद्धान्तहरुको सफलताले कानूनीरुप धारण गर्दछन् र त्यस्तो कानूनीरुप अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा देखा पर्ने हुनाले यसलाई अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको नवीनतम र अपरिहार्य शाखाका रुपमा सर्वत्र स्वीकारिएको छ ।
- यसले शोषण, अन्याय, अत्याचारविरुद्ध मानिसहरुलाई विद्रोहको पाठ सिकाइरहेको हुनाले विद्रोहको अधिकारको अवधारणाको बिकाश गर्दै गइरहेको छ ।
- यसको क्षेत्र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा दोहोरो देखिन्छ ।

dfgj clwsf/sf l;4fGtx?

- विश्वव्यापी र अहरणीय (Universality and Inalienability): मानवअधिकार विश्वव्यापी र अहरणीय छन् । संसारका सबै मानिसहरु यसका हकदार हुन् । मानवअधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र १९४८ को धारा १ अनुसार सबै व्यक्तिहरु जन्मजात स्वतन्त्र हुन्छन् र ती सबैको समान प्रतिष्ठा र अधिकार हुन्छ ।
- अविभाज्य (Indivisibility): मानवअधिकार अविभाज्य छन् । मानवअधिकार प्रत्येक मानव व्यक्तिको गरिमासंग सम्बन्धित छ, चाहे त्यो नागरिक, राजनैतिक मुद्दा होस् या आर्थिक, सामाजिक वा साँस्कृतिक होस् । फलस्वरूप, सबै मानवअधिकारको समान स्थिति छ, एउटा अधिकारको अभावमा अन्य अधिकारहरुको आनन्दमा बाधा पुर्याउँछ । तसर्थ, सबैको पर्याप्त जीवनस्तरको अधिकारलाई स्वास्थ्यको अधिकार वा शिक्षाको अधिकार जस्ता अन्य अधिकार मा सम्झौता गर्न सकिदैन ।
- अन्तरनिर्भर र अन्तरसम्बन्धित (Interdependence and Interrelatedness): मानवअधिकार एक अर्कामा निर्भर र अन्तरसम्बन्धित छन् । एउटा अधिकारको पूर्ति प्रायः पूर्ण वा आंशिक रूपमा अरुको पूर्तिमा निर्भर गर्दछ । उदाहरणको लागी, स्वास्थ्यको अधिकारको पूर्ति केहि परिस्थितिहरुमा, विकास, शिक्षा वा सूचनाको अधिकारको पूर्तिमा निर्भर हुन सक्छ ।
- समान र भेदभाव रहित (Equality and Non-discrimination): सबै व्यक्तिहरु स्वाभाविक गरिमाको आधारमा समान छन् । तसर्थ, जात, रंग, जातीयता, उमेर, भाषा, धर्म, राजनैतिक वा अन्य राय, राष्ट्रिय, सामाजिक वा भौगोलिक उत्पत्ति, अपाङ्गता, सम्पत्ति, जन्म वा अन्य हैसियतको आधारमा कसैलाई भेदभाव गर्नु हुदैन ।
- सहभागितामूलक र समावेशी (Participation and Inclusion): सबै मानिसहरुलाई सहभागिता जनाउनेर निर्णय गर्ने प्रक्रियाहरुसंग सम्बन्धित जानकारीको उपयोग गर्ने अधिकार छ जुन उनीहरुको जीवनलाई प्रभावित गर्दछ । अधिकारमा आधारित दृष्टिकोण समुदाय, नागरिक समाज, अल्पसंख्यक, महिला, युवा, आदिवासी जनजाति र अन्य पहिचान गरिएका समूहहरुद्वारा एक उच्च तहको सहभागिताको आवश्यकता छ ।
- जवाफदेही र कानूनी शासन (Accountability and Rule of Law): राज्य र अन्य कर्तव्यवाहकहरु मानवअधिकारको पालनको लागी उत्तरदायी छन् । यस सन्दर्भमा, उनीहरु कानूनी मापदण्डहरु र अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार उपकरणमा निहित छन् । व्यक्ति, मिडिया, नागरिक समाज र अन्तर्राष्ट्रिय समुदायले मानवअधिकारको संरक्षण गर्ने दायित्वका लागि सरकारहरुलाई जवाफदेही बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् ।

dfgj clwsf/ cfGbf]ngsf] Oltxf;

- पूर्वीय समाजको मूल्य र मान्यता
- पूर्वीय मानव समाजको विकास पश्चिमी समाजभन्दा अगाडि
- मानवअधिकारको मूल्य र मान्यताको खोजी हामी हिन्दू धर्मग्रन्थहरु, कन्फ्युसीयस, बुद्ध आदिका रचनाहरुमा भेट्दछौं ।
- पूर्वीय समाजलाई अध्ययन गर्दा ४५०० वर्ष पूर्वको वेदकालीन समाज, २५०० वर्ष पूर्वको बुद्धकालीन समाज र कन्फ्यूसीयसले समाजमा प्रदान गरेको सामाजिक शिक्षाले मानवजातिको अधिकारलाई संरक्षित गर्न प्रयत्न गरेको तथ्य हामी पाउँदछौं ।

तसर्थ मानवअधिकार आन्दोलनको इतिहास तथा यसको उत्पत्तिको बारेमा चर्चा गर्दा हामीले पूर्वीय समाजका समग्र दर्शन र साहित्यलाई मनन गर्नुपर्ने हुन्छ । कारण मानवअधिकारको जरा राजनीति, धर्मशास्त्र र समाज सञ्चालन गर्ने दर्शनमा आधारित छ ।

o'/f]kL b[li6sf]0f / ljrf/

- मानवअधिकारको अवधारणा युरोपेलीहरु माझ धेरै पहिलेदेखि विद्यमान
- मानवअधिकारको स्रोत ईसाइ धर्म
- म्याग्ना कार्टा - १२१५

dfgjclwsf/ cfGbf]ng / gk]fn

- २००७ साल पूर्वको अवस्था
- २०४६ साल पूर्वको अवस्था
- २०५२ साल पूर्वको अवस्था
- जनआन्दोलन २०६२/०६३ पूर्वको अवस्था
- वर्तमान अवस्था

dfgjclwsf/sf]cjwf/0ff / ljsf;qmd

cjwf/0ffM

- यो मानवद्वारा श्रृजना एवं विकास गरिएका मानवीय हित र मर्यादासंग सम्बद्ध उत्कृष्ट उपलव्धी हो ।
- एक्काइसौ शताब्दीसम्मको विविध सिद्धान्तमा आधारित राजनीति तथा कानूनी सिद्धान्तको निष्कर्ष पनि मानवअधिकार हो ।
- मानवअधिकारको सिद्धान्त मानवजातिको कल्याणको सर्वोत्कृष्ट सिद्धान्त भएकाले यो राजनीतिबाट पृथक छैन । यो एक्काइसौं शताब्दिको सर्वव्यापक अन्तर्राष्ट्रिय राजनीति हो ।
- मानवअधिकारको सवाल राज्य र नागरिकका बीचको लेनदेनको द्वन्द्वमा चलिरहने हुँदा मानवअधिकार वर्गीय हुन्छ ।
- मानवअधिकार राज्यको अस्तित्व रहेसम्म वा समाजको अवस्था वर्गीय विविधतामा रहेसम्म निवर्गीय हुन नसक्ने हुनाले यो तटस्थ हुन पनि सक्दैन । बरु यसको प्रयोगमा निष्पक्षता कायम गर्न सकिन्छ तापनि हाल निष्पक्ष पनि छैन ।
- मानवअधिकार मानिसलाई मानिस भएकै कारणले प्राप्त छन्, यो कसैले प्रदान गर्ने विषय हैन ।

मानवअधिकारलाई शान्ति, स्वतन्त्रता र विकासको मूल आधारका रूपमा अङ्गीकार गर्दै संयुक्त राष्ट्रसभाले डिसेम्बर १०, १९४८ का दिन मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषनापत्र (Universal Declaration of Human Rights, 1948) जारि गरेपछि विश्वमा मानवअधिकारको विकासक्रमले छलांग मारेको हो ।

dfgjclwsf/ sfgg" ljsf;sf]P]ltxfl;s k[7el"d

;o"Qm /fi6«;3sf]:yfkgfk"j{sf]ljsf;qmd - स्वतन्त्रताको महाअधिकार पत्र - १२१५ - बन्दी प्रत्यक्षीकरण ऐन - १६७९ - नागरिक अधिकारपत्र - १६८९ - व्यवस्थापन ऐन - १७०१ - अमेरिकी स्वतन्त्रताको घोषणापत्र - १७७६ - मानिस तथा नागरिकका अधिकारहरुको फ्रान्सेली घोषणा पत्र - १७८९	**dfgjclwsf/;DaGwL ;ft 7"nf cGt/f{li6«o ;lGwx?** - आइ.सि.सि.पि.आर - १९६६ - आइ.सि.इ.एस.सि.आर - १९६६ - सर्ड -१९६५ - सिडव - १९७९ - क्याट - १९८४ - सिआरसि - १९८९ - एमडब्लुसि - १९९०
;o"Qm /fi6«;3sf]:yfkgf kZrft\sf]ljsf;qmd **;o"Qm /fi6«;3Lo k|0ffnL** - सुरक्षा परिषद् - महासभा - आर्थिक तथा सामाजिक परिषद् - मानवअधिकार परिषद् - अन्तर्राष्ट्रिय न्यायालय - अन्य अंग र निकायहरु	**;o"Qm /fi6«;3sf] :yfkgf k"j{sf cGt/f{li6«o :t/sf ofu|bfgx? M** - वैयक्तिक योगदान : - धार्मिक योगदान : - अन्तर्राष्ट्रियस्तरका सन्धि सम्झौताको योगदान :

मानवअधिकारको विकासक्रम सँगसंगै संयुक्त राष्ट्र संघीय वडापत्र र मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रलाई आधार मानेर मानवअधिकारको विविध पक्षहरुलाई समेट्ने गरि संयुक्त राष्ट्रसंघको पहलमा समय समयमा मानवअधिकारसम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय दस्तावेजहरु जारि हुँदै आएका छन् ।

cGt/f{li6o dfgjclwsf/sf kd'v b:tfj]hx?

१. संयुक्त राष्ट्रसंघको बडापत्र, १९४५ (The UN Charter, 1945)
२. मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ (Universal Declaration of Human Rights, 1948)
३. आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार र नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध, १९६६ (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966)
४. नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार विषयक अनुबन्ध, १९६६ (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966)

माथिका सबै दस्तावेजरुले मानवअधिकारको समग्र पक्षलाई सम्बोधन गरेका छन् त्यसैले यी दस्तावेजहरुलाई सामुहिक रूपमा “The International Bill of Human Rights” भनी भनिएको छ (The International Bill of Human Rights, Fact Sheet No. 2 {Rev. 1}, page-3)

मानवअधिकारलाई पहिलो पुस्ता, दोश्रो पुस्ता र तेस्रो पुस्तामा वर्गीकरण गरि मानवअधिकारको विकासक्रमलाई चरणबद्ध गर्ने प्रयास गरिएको छ वर्गीकरणको क्रममा पहिलो पुस्तामा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार (Civil and Political Rights including the rights to life and liberty and the rights to freedom of speech and worship), दोश्रो पुस्तामा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार (Economic, Social and Cultural Rights including the right to work, right to health and right to education), तेश्रो पुस्तामा सामुहिक अधिकार (Collective Rights including solidarity rights, rights to political self-determination and economic development) लाई राख्ने प्रयास गरिएको छ ।

अहिले भने चौथो पुस्ताको रूपमा वातावरणीय अधिकारलाई लिन थालिएको छ तर मानवअधिकारलाई यसरी पुस्ता पुस्तामा विभाजन गर्नुहुदैन भन्छन् (मानवअधिकार अविभाज्य छ भन्नेहरु किनकि पुस्ता विभाजनले मानवअधिकारको अविभाज्य प्रकृतिलाई चुनौती दिन्छ र यसले मानवअधिकारको व्याख्यालाई संकुचित गर्ने धारणा अगाडि ल्याईएको छ ।

!=@ cfly{s, ;fdflhs / ;fF:s[lts clwsf/ (ESCR)

kl/ro

आर्थिक, सामाजिक तथा सास्कृतिक अधिकार, मानवजीवनको अधिकार सँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित अधिकार हो । व्यक्तिको पर्याप्त खाद्यान्न पाउने, पानीको उपभोग गर्न पाउने, आधारभूत सुविधा सम्पन्न वासस्थानमा बस्न पाउने, शिक्षा, स्वास्थ र सामाजिक सुरक्षा पाउने, साँस्कृतिक कार्यक्रममा सहभागी हुन पाउने, काम गर्न पाउने लगायतका अधिकारहरू नै आर्थिक, सामाजिक तथा सास्कृतिक अधिकारहरु हुन् । यस अधिकारको प्रयोग देशको अवस्था अनुसार एकै तरिकाबाट नहुन पनि सक्छ । किनकि यसमा आर्थिक दायित्व पर्दछ । तसर्थ राज्यले आफ्नो क्षमता अनुसार यी अधिकारहरु प्रत्याभूत गर्न गर्दछन् ।

आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार सामाजिक न्यायको तत्व हो । यी अधिकारहरु प्रत्याभुत नभएको अवस्थामा नागरिकहरु आफ्नो रक्षा गर्न सक्दैनन् । नागरिकहरुले त्यतिखेर आफ्ना मानवअधिकारहरु पुरा भएको अनुभव गर्छन् जब ऊनीहरुले आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरुको वास्तविक रूपमा उपभोग गर्न पाउँछन् । मानिसको लागि बाँच्न पाउने अधिकार प्रमुख अधिकार हो, बाँच्नको लागि खाना, नाना र छानाको आवश्यक पर्दछ । त्यसैले आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरुलाई खाना, आवास (छाना) र लत्ताकपडा, (नाना) अधिकार पनि भनिन्छ ।

cfly{s clwsf/	;fdflhs clwsf/	;fFs[ts clwsf/
• खाना, आवास (छाना) र लत्ताकपडा, (नाना) को अधिकार • रोजगारीको अधिकार • काम रोज्न पाउने अधिकार • काम गर्नका लागि उपयुत्त वातावरण • उचित ज्याला पाउने अधिकार • मजदुर संगठन खोल्न पाउने अधिकार • हड्ताल गर्ने अधिकार • सम्पति माथिको अधिकार • महिला, पुरुषका लागि समान काममा समान ज्यालाको अधिकार • राष्ट्रको सम्पति उपभोग गर्न पाउने अधिकार • भूमि स्वामित्वको अधिकार	• उपयुक्त जीवनस्तरमा बाँच्न पाउने अधिकार • शिक्षा आर्जन गर्न पाउने अधिकार • सामाजिक सुरक्षा प्राप्त गर्न पाउने अधिकार • जातीय समानताको अधिकार • लिंग, वर्ण र धन आदिको भेदभावबाट मुक्त हुने अधिकार • स्वास्थ्यको अधिकार • प्रसुती सेवाको अधिकार • उमेर पुगेका केटाकेटीले दुलहा दुलही रोज्ने र परिवार संचालन गर्न पाउने अधिकार • बालकहरुको सुरक्षा र अपांग र बृद्दहरुको सुरक्षा • छुवाछुत विरुद्धको अधिकार	• सांस्कृति जिवनमा सहभागी हुन पाउने अधिकार • आफ्नो रिति अनुसार विवाह, ब्रतवन्ध गर्न पाउने अधिकार • आफन्तको काजक्रिया गर्ने पाउने अधिकार • जात जाती अनुसार भेषभुषा ग्रहण गर्न पाउने अधिकार • जातीय परम्परा अनुसार संस्कार गर्न पाउने अधिकार • मन परेको धर्म पालन गर्न पाउने अधिकार • कलाको आन्नद लिने तथा विज्ञानको क्षेत्रमा भएका प्रगति तथा यसबाट हुने कार्यक्रममा सहभागी हुन पाउने अधिकार • परिचयको अधिकार

आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरू मान्यता प्राप्त र अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय मानवअधिकार उपकरणहरूमा सुरक्षित छन् । सदस्य राष्ट्रहरूको आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूको सम्मान, संरक्षण र पूरा गर्न कानूनी दायित्व छ ।

;Ddfg	;+If0f	kl/kl't{
नागरिकका मानवअधिकारलाई उपभोग गर्न राज्यले कुनै पनि किसिमको हस्तक्षेप गर्ने वा बाधा पुऱ्याउने गर्नु हुँदैन । उदाहरण १: मानवअधिकार प्रति राज्यका प्रतिबद्धता विरुद्ध हुने कुनै नियम कानून बनाउनु हुँदैन उदाहरण २: नेपालले मृत्युदण्ड निषेध गर्न बनेको नागरिक तथा राजनैतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धिको दोस्रो इच्छाधीन आलेख (१९८९) लाई ४ मार्च १९९८ मा अनुमोदन गरिसकेको छ । त्यसैले नेपालले मृत्युदण्डलाई मान्यता दिने गरी कुनै कानून बनाउनु हुँदैन । (मृत्युदण्डलाई नेपालको संविधान २०७२ ले निषेध गरेको छ ।)	मूलतः प्रभावकारी नियमन तथा उपचार मार्फत अरूले कसैको अधिकारको उपभोगमा हस्तक्षेप गर्न नपाउने कुरा सुनिश्चित गर्ने दायित्व । यस अन्तर्गत नागरिकका मानवअधिकारको उल्लंघन गर्न खोज्ने कुनै पनि तेस्रो पक्षलाई राज्यले रोक्नु पर्दछ । उदाहरणः राज्यले नागरिकको सुरक्षाको पर्याप्त व्यवस्था गर्नुपर्दछ । तेस्रो पक्षबाट सुरक्षा चुनौती आएमा कानूनद्वारा तेस्रो पक्षलाई दण्डसजाय र पीडितलाई न्याय दिलाउनु पर्दछ ।	अधिकारहरूको प्रवर्द्धन गर्ने, अधिकार हरूको पहुँचलाई सहज बनाउने र व्यक्ति तथा समूहहरूले आफ्नो नियन्त्रणभन्दा बाहिरका कारणहरूले गर्दा आफूसँग भएका माध्यमद्वारा अधिकारहरूको उपभोग गर्न नसकेमा राज्य आफैंले आवश्यक सेवाहरू प्रदान गर्ने दायित्व । मानवअधिकारको प्रत्याभूतिका लागि राज्यले सबै सकारात्मक पहलहरू चाल्नु पर्दछ जसमा कानून, नीति तथा कार्यक्रमहरूको निर्माण तथा कार्यान्वयन पर्दछन् । उदाहरणः राज्यले सबैका लागि शिक्षाको नीति ल्याएर मात्र पुग्दैन त्यसको पूर्ण उपभोगको लागि पर्याप्त संख्यामा विद्यालय खोल्ने, पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था गर्ने, उचित संख्यामा शिक्षकको दरबन्दी उपलब्ध गराउनु पनि पर्दछ ।

आर्थिक, सामाजिक साँस्कृतिक अधिकारहरूलाई नेपालको संविधान १९९० मा राज्य नीतिको लागू गर्न नसकिने निर्देशक सिद्धान्तको रूपमा समावेश गरी पछि २००७ को अन्तरिम संविधानमा मौलिक अधिकारको रूपमा मान्यता दिइएको थियो । नेपालको संविधान २०७२ को मौलिक हक खण्डमा आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारका अधिकांश हकहरु समावेश गरिएका छन् । अब यी अधिकारहरुवाट वञ्चित नेपाली नागरिकहरुले ती हकहरुको प्रचलनका लागि अदालत जान पाउने मार्ग प्रशस्त गरिदिएको छ ।

cflys{, ;fdflhs tyf ;f+:s[lts clwsf/ ;DjGwL cg'aGwsf k|d'v Joj:yfx?

cfTd lg0f{osf] clwsf/	pknAw ;[f]tx?sf] clwstd k|fKt ub{} cflys{, ;fdflhs tyf ;f+:s[lts clwsf/sf] k|flKt
ट्रेड युनियनको अधिकार	काम गर्न पाउने अधिकार
भेदभाव विरुद्धको अधिकार	नारी र पुरुषबीच समानता
उचित र अनुकूल अवस्थामा कामगर्न पाउने अधिकार	सामाजिक सुरक्षाको हक
परिवार, आमाहरु र नानीहरुको संरक्षणसम्बन्धी अधिकार	बौद्धिक प्रगति गर्न र संरक्षण गर्न पाउने अधिकार
खाना, आवास र लत्ताकपडा लगायत पर्याप्त स्तरीय जीवन जीउन पाउने अधिकार	हासिल गर्न सकिने उच्च स्तरीय स्वास्थ्यको अधिकार
प्राथमिक शिक्षा र स्वास्थ्यको अधिकार	सांस्कृति जीवनमा सहभागिताको अधिकार

आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध (ICESCR) अन्तर्राष्ट्रिय कानूनमा ESCR को सबै भन्दा विस्तृत अभिव्यक्ति हो । तल उल्लेख गरिए अनुसार, यसको प्रावधानले कार्यस्थल, पारिवारिक जीवन, सामुदायिक जीवन र साँस्कृतिक जीवनसँग सम्बन्धित मानवअधिकारहरूको सुरक्षा गर्दछ । थप रूपमा, अन्य अन्तर्राष्ट्रिय सन्धिहरूले विशेष समूहहरूको अधिकार निर्धारित गर्दछ र भ्क्ऋच मा प्रासंगिक प्रावधान समावेश गर्दछ ।

बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि (CRC), विशेषतः धारा २३-३२
सबै किसिमका जातीय भेदभावहरूको उन्मूलनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि (ICERD), विशेषतः धारा ५
महिला विरुद्धको भेदभावका सबै स्वरूपहरूको उन्मूलनसम्बन्धी महासन्धि (CEDAW), भाग ३
अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि (CRPD), विशेषतः धारा २३-२८
सबै आप्रवासी कामदारहरू र उनीहरूका परिवारका सदस्यहरूको अधिकार संरक्षण सम्मेलन (ICMW), विशेषतः धारा २७-३१

clwsf/	j0f{g	k|fjwfg
शिक्षाको अधिकार	शिक्षाको अधिकारमा निःशुल्क र अनिवार्य प्राथमिक शिक्षा समावेश छ । स्कूलहरूले न्यूनतम शैक्षिक मापदण्डहरू पूरा गर्नुपर्दछ । विशेष अभिभावक वा धार्मिक शिक्षाको आधारमा आफ्ना अभिभावकको स्कूल छनौट गर्न आमाबुवाको अधिकार हुन्छ ।	ICESCR: धारा १३ CRC: धारा २८ र २९ ICERD: धारा ५ CEDAW: धारा १० CRPD: धारा २४ ICMW: धारा ३०, ४३ र ४५
स्वास्थ्यको अधिकार	स्वास्थ्यको अधिकारमा शारीरिक र मानसिक स्वास्थ्यको अधिकार समावेश छ । यसले आवश्यक चिकित्सा र सामाजिक सेवाहरूको पहुँच समावेश गर्दछ ।	ICESCR: धारा १२ CRC: धारा २४ ICERD: धारा ५ CEDAW: धारा १२ र १४ CRPD: धारा २५ ICMW: धारा २८, ४३ र ४५
आवासको अधिकार	आवासको अधिकारले उचित खानेपानी, सरसफाई र उर्जा जस्ता पर्याप्त व्यवस्थाको पहुँच समावेश गर्दछ। यसले सुरक्षा र सुरक्षाको एक धमकीबाट सुरक्षा, जस्तै उत्पीडन वा जबरजस्ती बेदखल पनि समावेश गर्दछ ।	ICESCR: धारा ११ CRC: धारा १६ र २७ ICERD: धारा ५ CEDAW: धारा १४ CRPD: धारा २, ५, ९, १९, २२ र २८ ICMW: धारा ४३
मर्यादित कामको अधिकार	मर्यादित कामको अधिकारमा व्यक्तिको रोजगारीको अधिकार समावेश छ। यसले काममा अधिकारहरू पनि समावेश गर्दछ, जस्तै निष्पक्ष ज्याला, सुरक्षित काम गर्ने अवस्था र एक युनियनमा सम्मिलित हुने अधिकार ।	ICESCR: धारा ६-८ ICERD: धारा ५ CEDAW: धारा ११ CRPD: धारा २७

cfO{;LO{P; ;Lcf/ ;fdfGo l6Kk0fL g+=#
(General Comment No. 3)

राष्ट्रहरूको प्रतिवेदन लेखनलाई सहयोग गर्न आर्थिक तथा सामाजिक परिषद् (ECOSOC) को अनुरोधमा CESCR समितिले परिषद्को तेस्रो सेसनबाट सामान्य टिप्पणी तयार गर्ने निर्णयबमोजिम आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्धको विभिन्न धाराहरूमा सामान्य टिप्पणीहरू लेखिएको छ। अनुबन्ध अन्तरगत राज्यको दायित्वको प्रकृतिलाई स्पष्ट गर्न धारा २ (१) को आधारमा तयार गरिएको सामान्य टिप्पणी नं. ३ ले सिंगो अनुबन्धको मूल उद्देश्यलाई प्रस्टचाएको छ।

wf/f @1. प्रस्तुत अभिसन्धिका प्रत्येक पक्ष राष्ट्रले एक्लै तथा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र सहायता, विशेषगरी आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोगमार्फत आफ्ना उपलब्ध स्रोतहरूको अधिकतम उपयोग गरी मूलत कानूनी उपायहरूको अवलम्वन समेत सम्पूर्ण समुचित उपायहरूबाट प्रस्तुत अभिसन्धिमा स्वीकृत अधिकारहरू प्रगतिशील रूपमा उपभोग गर्दै उद्देश्यले पहल गर्नेछन्। *ICESCR Article-2 (1)* सामान्य टिप्पणी नं. ३ ले सिंगो अनुबन्धको मूल उद्देश्यलाई प्रष्ट्याएको छ। विभिन्न भाषामा पहल गर्नु (to take steps) को अर्थ भिन्न तरिकाले बुझ्न सकिन्छ त्यसैले समितिले यसलाई व्याख्या गर्दै भनेको छ ‘राज्यले लिने पहलहरू सोचविचार गरेर, ठोस रूपमा अनुबन्धको प्रावधानहरूलाई हासिल गर्न लक्षित हुनुपर्दछ।’ राज्यले लिने पहलहरू अनुबन्ध अनुमोदन गरेपछि सकेसम्म छिटो लिइनु पर्दछ। राज्यले लिने सबै समुचित उपायहरू भन्नाले कानूनको निर्माणलाई अनिवार्यसहित अन्य उपायहरू हो भनी व्याख्या गरिएको छ। कुन उपाय समुचित हो वा कुन होइन भनी राष्ट्र र परिस्थितिअनुसार फरकफरक हुने भएता पनि सम्बन्धित राष्ट्रले के को आधारमा उक्त उपायलाई समुचित वा जायज उपाय मानियो भनी प्रतिवेदनमा खुलाउनुपर्ने भनिएको छ। उपयुक्त कानूनी उपायहरू अपनाउँदा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारलाई राष्ट्रको न्यायिक प्रणालीबाट न्यायिक उपचार प्राप्त गर्न सक्ने वा न्याय पहुँचयोग्य (justiciable) बनाउन भनिएको छ। समितिको भनाइमा अविभेद र न्याय पहुँच योग्य बनाउन सकेमा अनुबन्धमा उल्लेखित सबै अधिकारहरूलाइ प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ।

cfO{;LO{P; ;Lcf/df pNn]v t s]xL clwsf/x¿ h:tf]

समान कामका लागि समान ज्याला (धारा ७ .क), बालश्रमलाई निषेध (धारा १०), प्राथमिक शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क व्यवस्था गर्ने (धारा १३.२) लाई तुरुन्त प्राप्त गर्न सकिने अधिकार बनाउन सकिन्छ यद्यपि यी अधिकारहरू प्रगतिशील उपभोगको अधिकार भनिन्छ। समितिका विज्ञहरूको उपलव्ध स्रोत साधनको दायरामा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तवरमा उपलव्ध स्रोत साधनलाई समेट्नु पर्ने सुझाव दिएका छन्। त्यसैले विकासशील देशहरूको सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग बिना आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको पूर्ण रूपमा उपभोग गर्न गाह्रो हुने समेत उद्धृत गरेका छन्।

सशस्त्र द्वन्द्व, प्राकृतिक प्रकोप वा स्रोत साधनको अभाव कुनै पनि बहानामा नागरिकको आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको दायित्वबाट राज्य उम्कन सक्दैन।

!=# ljZjJofkL cfjlws ;ldIff (UPR) / cfly{s, ;fdflhs / ;fF:s[lts clwsf/ (ESCR)

kl/ro
वि.सं. २०६२ चैत २ गतेको महासभाको प्रस्ताव ६०/२५१ द्वारा स्थापित र २०६४ असार ४ गतेको मानवअधिकार परिषद्को प्रस्ताव ५/१ मा विस्तृत पारिएको विश्वव्यापी आवधिक समीक्षा (UPR) एक नयाँ मानवअधिकार संयन्त्र हो । मानवअधिकार परिषद्ले यसै मार्फत् आवधिक रुपमा संयुक्त राष्ट्रसंघका १९२ सदस्य राष्ट्रमध्ये प्रत्येकले आफ्ना मानवअधिकारसम्बन्धी दायित्व तथा प्रतिबद्धताहरु पूरा गरेका छन् कि छैनन् भनी समीक्षा गर्ने जिम्मेवारी पाएको छ। यूपीआर एउटा सहयोगात्मक संयन्त्र हो र यो समीक्षा अन्तर्गतको राष्ट्र र परिषद्का सदस्य तथा पर्यवेक्षकबीच अन्तर्क्रियात्मक संवादमा आधारित हुन्छ। यसको अभिप्राय मानवअधिकार सन्धि निकायहरुको कामलाई दोहोर्‍याउने नभई पूरक गर्ने हुन्छ।

चार वर्षे चक्रिय रुपमा यसको सञ्चालन हुन्छ र समीक्षाहरु आधारित हुने दस्तावेजहरुको तयारी, समीक्षा स्वयं र समीक्षाबाट आएका निश्कर्ष तथा सिफारिसहरुको अनुवर्ती कार्यलगायत कैयौं चरणहरु मिलेर यो बनेको हुन्छ। क्षेत्रिय अन्तर सरकारी संगठन, राष्ट्रिय मानवअधिकारसम्बन्धी संस्था एवं गैरसरकारी संगठन, मानवअधिकार रक्षक, प्राज्ञिक संस्था र अनुसन्धान संस्थाहरु लगायत नागरिक समाजका प्रतिनीधिहरुको सहभागितालाई समीक्षा प्रक्रियाको सम्बद्ध चरणहरुमा दृष्टिगत गरिएको छ । मानवअधिकार परिषद्को आयोजनामा प्रत्येक ४.५ वर्षमा सबै राष्ट्रको मानवअधिकारको अवस्थाको समीक्षा अन्य सदस्य राष्ट्रहरूबाट गरिन्छ। सदस्य राष्ट्रहरूले आफ्ना नागरिकप्रतिको मानवअधिकार दायित्व कसरी निर्वाह गरेका छन् भन्ने बारेमा कार्य समूहद्वारा आवधिक पुनरावलोकन गरिन्छ। नेपालको मानवअधिकारको पुनरावलोकन तीन पटक सम्पन्न भई सकेको छ। पुनरावलोकन पश्चात् नेपाललाई अन्य सदस्य राष्ट्रहरूबाट मानवअधिकारको थप संरक्षण तथा संवर्द्धन गर्न सिफारिसहरू प्राप्त भएका छन्। यूपीआरबाट प्राप्त गरेका सिफारिसहरूको कार्यान्वयनको अवस्थाको अनुगमन र प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि पैरवी गरी नागरिक समाजका संस्थाहरूले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्दछन्। राष्ट्को मानवअधिकारको अवस्थाको बारेमा नागरिक समाजका संस्थाहरूले सामूहिक वा एक्लै प्रतिवेदन पेश गर्न सक्दछन् । यूपीआरको मुख्य उद्देश्य सबै सदस्य राष्ट्रहरूमा मानवअधिकार अवस्थाको सुधार गर्ने र सदस्य राष्ट्रहरूमा भएका मानवअधिकार उल्लंघनलाई सम्बोधन गर्ने हो।

ljZjJofkL cfjlws ;dLIffsf]pb\]Zox?M
यथार्थमा मानवअधिकार स्थितिमा सुधार
- राष्ट्रका मानवअधिकार दायित्व तथा प्रतिबद्धताहरुलाई पूरा गर्न सकारात्मक प्रगती तथा यसले सामना गर्नुपरेका चुनौतीहरुको मुल्यांकन
- सम्बन्धित राष्ट्रको सहमती र परामर्शमा उसको क्षमता तथा प्राविधिक सहायताको व्यवस्था अभिवृद्धि
- राष्ट्र र अन्य सरोकारवालाहरुको बिचमा सर्वोत्तम अभ्यासहरुको आदन प्रदान
- मानवअधिकारको प्रवर्द्धन र संरक्षणमा सहायताका लागि सघाउ
- मानवअधिकार परिषद्, अन्य मानवअधिकार निकायहरु र संयुक्त राष्ट्रसंघिय मानवअधिकार उच्चायुक्तको कार्यलय, सँग पूर्ण सहयोग र संलग्नताको लागि प्रोत्साहन

ljZjJofkL cfjlws ;dLIffn]s ;/L sfd u5{<
!= cfjlws tfM यूपीआरले चारवर्षे चक्रीय आधारमा काम गर्छ। सन् २००७ सेप्टेम्बरमा भएको आफ्नो छैठौं सत्रमा मानवअधिकार परिषद्ले प्रथम चक्रको अवधिमा संयुक्त राष्ट्रसंघका सबै सदस्य राष्ट्रहरुको समीक्षाका लागि एउटा समय तालिका पारित गर्‍यो ।

@= ;dLIffsf] qmdM राष्ट्रहरुको समीक्षा गरिने क्रम विश्वव्यापकता र समान व्यवहारका सिद्धान्तहरुद्धारा निर्देशित हुन्छ। प्रस्ताव ५/१ ले समीक्षाको क्रमलाई निर्धारण गर्न देहायका प्रावधानहरु तोकेको छः
- परिषद्का सबै सदस्य राष्ट्रहरुको समीक्षा आफू सदस्य हुँदाको अवधिमा गरिने छ।
- परिषद्का प्रारम्भिक सदस्य राष्ट्रहरु - खासगरी एक वा दुई वर्षका लागि निर्वाचित राष्ट्रहरुको पहिले समीक्षा गरिनुपर्छ।
- परिषद्का सदस्य तथा पर्यवेक्षक राष्ट्रहरु दुवैको समीक्षा गरिनुपर्छ र
- समीक्षाका निम्ति मुलुकहरुको चयनमा साम्यिक भौगोलिक वितरणलाई सम्मान गरिनुपर्छ।

#= ;dLIffsf] cfwf/
- प्रत्येक राष्ट्रको देहायका आधारमा अध्ययन गरिन्छ
- संयुक्त राष्ट्रसंघको वडापत्र
- मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र
- आफू पक्ष राष्ट्र भएका मानवअधिकारसम्बन्धी दस्तावेजहरु
- परिषद्को निर्वाचनमा आफ्नो उम्मेदवारी प्रस्तुत गर्दा गरेका सहित आफ्ना स्वैच्छिक प्रतिज्ञा तथा प्रतिबद्धताहरु र लागू भएका अन्तर्राष्ट्रिय मानविय कानून

;dLIff k|qmof b:tfj]hLs/0f

समीक्षाका लागि जानकारीको तयारी यस प्रक्रियाको प्रारम्भिक चरण हो । राष्ट्रको समीक्षा तीनवटा दस्तावेजमा रहेको जानकारीमा आधारित हुन्छन्

- समीक्षाअन्तर्गतको राष्ट्रद्वारा तयार पारिएको जानकारी
- उच्चायुक्तको कार्यालयद्वारा तयार पारिएको संयुक्त राष्ट्रसंघीय जानकारीको संकलन र
- सरोकारवालाका जानकारीहरुको सारसंक्षेप

नेपालको पहिलो र दोस्रो UPR समीक्षा क्रमशः २०११ र २०१५ मा भयो । त्यस्तै गरी, तेस्रो समीक्षा चक्र २१ जनवरी २०२१ मा भयो, जहाँ UPR कार्य समूहले नेपाल को लागी २३३ सिफारिसहरु गर्यो । जुलाई २०२१ मा प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने क्रममा नेपालले १९६ सिफारिसहरु स्वीकार गरेको छ र ३७ वटा सिफारिसहरु नोट गरेको छ ।

सिफारिसहरु मध्ये ४७ वटा सिफारिसहरु आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरु सँग सम्बन्धित छन्, जसमा खाना, शिक्षा, स्वास्थ्य, आवास र रोजगारको अधिकार शामिल छ । अन्य १२ सिफारिसहरु गरिबी निवारण सँग सम्बन्धित छन् जहाँ ५ सिफारिसहरु SDG सहित सामूहिक अधिकारसंग सम्बन्धित छन् ।

;+oQm /fi6«;+3 dfgj clwsf/ kl/ifbåf/f ul/Psf]ljZjJofkL cfjlws ;dLIffdf g]kfn ;/sf/nf0{l;kmfl/; ul/Psf cfly{s, ;fdflhs / ;fF:s[ts clwsf/;DaGwL l;kmfl/;x?

l;kmfl/; ;+Vof	l;kmfl/;x?
:jf:Yosf] clwsf/	
१५९. १५	स्वास्थ्य क्षेत्रमा जनताहरुको फाइदाका लागि सफल सामाजिक नीतिहरूको सुदृढीकरण गर्ने कार्य जारी राख्नु पर्दछ
१५९१३८ १५९.१४३ १५९.१४७	स्वास्थ्य सेवाहरुमा पहुँच सहज बनाउन र सबैको लागी सार्वजनिक स्वास्थ्यमा पहुँच सुनिश्चित गर्नको लागि अनुकूल परिस्थितिहरु बनाउनको लागि प्रयास जारी राख्नु पर्दछ ।
१५९. १४६	स्वास्थ्य सेवाको एकीकृत सञ्जाललाई सुदृढ बनाउन सरकारले विभिन्न प्रयासहरु जारी राख्नु पर्दछ ।
१५९. १३७	अन्तर्राष्ट्रिय जनसंख्या र विकास सम्मेलनको पच्चीसौं वार्षिकोत्सवमा नैरोबी शिखर सम्मेलनमा गरिएका प्रतिबद्धताको कार्यान्वयन गरिनु पर्दछ ताकि सीमान्तकृत समूहहरु गुणस्तरीय परिवार नियोजन सेवाहरुको लागी सार्वभौमिक पहुँचको माध्यम बाट आफ्नो प्रजनन अधिकारको उपयोग गर्न सक्षम छन् भन्ने प्रमाणित गर्न सकिन्छ तथा किशोर मैत्री स्वास्थ्य सेवाको बढवा दिन र व्यापक लैंगिक शिक्षाको पूरा एकीकरण एवम विकसित क्षमताहरुको संयोजन र युवाहरुको आवश्यकताहरु सँग सुसंगत परिवेश सृजना गरिनु पर्दछ ।
१५९.१४१ १५९.१४२	दिगो विकास लक्ष्यको अनुरूप नवजात शिशु मृत्युदर घटाउन कदम चाल्नु पर्दछ ।
१५९. १३९	कुष्ठ रोगबाट प्रभावित व्यक्तिहरु र उनीहरुको परिवारको सदस्यहरु विरुद्ध हुने भेदभावको उन्मूलनको लागी सिद्धान्त र दिशानिर्देशहरु लागू गरिनु पर्दछ र स्वास्थ्य सेवा समुदायभित्र कुष्ठरोगको तालिम/प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनु पर्दछ ।
१५९. १३२	आपतकाल र महामारीको बेला स्वास्थ्यको अधिकारको सुरक्षा सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य योजना र कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गर्ने प्रतिबद्धता कायम राखिनु पर्दछ ।
१५९.११०	ग्रामीण र कठिन क्षेत्रहरुमा सुरक्षित पिउने पानी र सरसफाइको पहुँचको लागि बढावा दिने क्रियाकलाप जारी राख्नु पर्दछ ।
१५९. ११२	उन्नत पानीको सुविधामा पहुँच भएका मानिसहरुको संख्या बढाउन राष्ट्रव्यापी स्तरमा थप/अतिरिक्त कदम चालिनु पर्दछ ।

l; kmfl/ ; ;\of	l; kmfl/ ; x?
१५९. १२१	नागरिकहरुको आधारभूत आवश्यकताहरु जस्तै पिउने पानीको अधिकार सम्बन्धित नीतिहरुको राम्रो व्यवस्थापन अनुसरण गरिनु पर्दछ ।
१५९. १२९	सुरक्षित पिउने पानी र सरसफाइको लागि प्रयासहरु वृद्धि गर्नु पर्दछ ।
कोभिड-१९	
१५९.१४०	ज्येष्ठ नागरिकहरुको मानवअधिकार र गरिमाको प्रबर्दन र संरक्षणलाई सुदृढ गर्ने विशेष गरी कोभिड -१९ महामारीको सन्दर्भमा वर्तमान स्थितिमा उनीहरुले भोगिरहेको चरम जोखिमलाई ध्यानमा राखी आवश्यक उपायहरु अपनाउनु पर्दछ ।
१५९.१४४	चलिरहेको कोभिड-१९ महामारीलाई ध्यानमा राखी महामारीको बेला आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा हुने अवरोधलाई न्यूनीकरण गर्दै विश्वव्यापी स्वास्थ्य कवरेज गर्ने तिर प्रयास विस्तार गर्न प्रयास जारी राख्नु पर्दछ ।
१५९.३४	जोखिममा परेका बालबालिका र परिवारहरुको समावेशीकरणको लागि र बाल श्रममा संलग्न हुने बालबालिकाको जोखिमलाई कम गर्नको लागि कोभिड-१९ महामारीको नीतिगत प्रतिक्रियाहरु सुनिश्चित गर्नु पर्दछ ।
१५९.१४५	जेल र अन्य थुनाहरुमा, कोभिड-१९ महामारीको रोकथाम र नियन्त्रणसम्बन्धी विश्व स्वास्थ्य संगठनको दिशानिर्देशहरुको कार्यान्वयनलाई सुदृढ पार्नु पर्दछ ।
१५९.१३३	समाजमा जोखिममा परेका समूहहरुको विशेष आवश्यकताहरुलाई ध्यानमा राखी, कोभिड-१९ महामारीको प्रभावहरुको सामना गर्नको लागी मानवअधिकार परिप्रेक्ष्यसँग सामाजिक आर्थिक सुधारमा प्रगति गरिनु पर्दछ ।
१५९.१८१	विशेष गरी कोभिड-१९ लकडाउनको क्रममा केटीहरूको लागि अनलाइन शिक्षामा समान पहुँच प्रदान गर्न प्रयासहरूलाई प्राथमिकतामा राख्नु पर्दछ ।
शिक्षाको अधिकार	
१५९.१५	शिक्षाको क्षेत्रमा जनताहरुको फाइदाका लागि सफल सामाजिक नीतिहरूको सुदृढीकरण गर्न जारी राख्नु पर्दछ ।
१५९.१२१	नागरिकको आधारभूत आवश्यकताहरु जस्तै शिक्षाको अधिकार सम्बन्धित नीतिहरुको राम्रो व्यवस्थापन अनुसरण गरिनु पर्दछ ।
१५९.१३८	शिक्षाको अधिकारलाई अगाडि बढाउन प्रयास गर्न जरुरी छ ।
१५९.१४७ १५९. १५१ १५९.१५२	सबैको लागी भेदभाव बिना निःशुल्क र गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्न अनुकूल परिस्थितिहरू सिर्जना गर्ने प्रयासहरु जारी राख्नु पर्दछ ।
१५९.१५४ १५९.१५५	अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षासँग सम्बन्धित ऐन २०१८ मा उल्लेख भएका पहलहरूको विस्तार गर्ने र समान आधारमा बढी छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने प्रक्रिया वृद्धि गर्नु पर्दछ ।
१५९.१४९	माध्यमिक स्तरमा विद्यालय भर्नाको मापनका लागि नविनतम उपायहरु वृद्धि गर्नु पर्दछ ।
१५९.१४८	दुवै प्राथमिक र माध्यमिक शिक्षामा लैंगिक समानता सुनिश्चित गर्नको लागि थप प्रयासहरु गरिनु पर्दछ ।
१५९.१५०	शिक्षाको सबै तहमा दलित समुदाय, कम प्रतिनिधित्व भएका जाति र आदिवासी जनजातिहरु, अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरु सहित, सबै समावेशीकरण र शिक्षाको परिणाममा सुधार गर्नका लागि सबै आवश्यक उपायहरु अवलम्बन गर्न र यी समूहहरुको प्रतिनिधित्व विशेष गरी शिक्षण पेशामा महिलाहरुको प्रतिनिधित्वको लागि ध्यान दिनु पर्दछ ।
१५९.१५३	अपाङ्गता भएका बच्चाहरु सहित कोहि पछाडि नपरोस भन्ने हेतुले सबैका लागि समावेशी शिक्षा प्रणाली सुनिश्चित गर्न प्रयासहरु निरन्तर जारी राख्नु पर्दछ ।
/f]huf/Lsf] clwsf/	
१५९.१०५	रोजगारीको अधिकार र योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको कार्यान्वयनलाई अझ सुदृढ पार्न र विशेष गरी जोखिममा परेका समूहहरुका लागि लक्षित विधिहरुको कार्यान्वयन गर्ने उपायहरु अपनाउन प्रक्रिया जारी राख्नु पर्दछ ।
१५९.१२१	नागरिकको आधारभूत आवश्यकताहरु जस्तै काम गर्ने अधिकारका लागि राम्रो व्यवस्थापनसम्बन्धी नीतिहरुको अनुसरण गर्नु पर्दछ ।

l;kmfl/; ;¥of	l;kmfl/;x?
cfjf; sf] clwsf/	
१५९.१२१	नागरिकहरुको आधारभूत आवश्यकताहरु जस्तै पर्याप्त आवासको अधिकारसम्बन्धी नीतिहरुको राम्रो व्यवस्थापन अनुसरण गर्नु पर्दछ ।
१५९. १३१	खाद्यान्न, आवास, गरीबी न्यूनीकरण, रोजगार उत्पादन, स्वास्थ्य सेवा, शिक्षा, सामाजिक सुरक्षा र जनता केन्द्रित पूर्वाधारको विकासमा लगानी बढाउन अन्तर्राष्ट्रिय समुदायसँगको प्रभावकारी सहकार्यलाई थप सुदृढ बनाइनु पर्दछ ।
१५९.१३०	गरीबी निवारण, पर्याप्त आवास र जनताहरुलाई पानी र सरसफाईको सुनिश्चित गर्नका लागि सञ्चालित उपायहरू निरन्तर जारी राख्नु पर्दछ ।
a₩'jf dhb'/÷dQm xlnofx?sf] kg{jf{; ;+4 l;kmfl/;x? -a₩'jf dhb'/÷ dQm xlnof ;dbfo_	
१५९.१००	विशेष गरी बच्चाहरुमा जोड दिएर बंधुवा मजदुर प्रथा र व्यक्तिको बेचबिखन अन्त्य गर्न थप कदमहरू चाल्नु पर्दछ ।
१५९.१७६	खाद्यान्न, आवास, गरिबी न्यूनीकरण, रोजगार उत्पादन, स्वास्थ्य सेवा, शिक्षा, सामाजिक सुरक्षा र जनता केन्द्रित पूर्वाधारको विकासमा लगानी बढाउन अन्तर्राष्ट्रिय समुदायसँगको प्रभावकारी सहकार्यलाई थप सुदृढ गर्नु पर्दछ ।

!=$ lbuf]lj sf; sf nIox? / cfly{s, ;fdflhs, ;fF:s[lts clwsf/

SDG २०३० को एजेन्डा अन्तर्राष्ट्रिय कानून अन्तर्गत राज्यहरूको दायित्वसँग सुसंगत ढंगले कार्यान्वयन हुनुपर्दछ, जसमा भेदभाव बिना आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकारको सम्मान गर्ने, रक्षा गर्ने र पूरा गर्ने दायित्वहरु सामेल छन् ।

HLPF सँग संयुक्त राष्ट्रका सदस्य राष्ट्रहरूमा ESCR को प्राप्ति अनुगमन गर्न, समानता र अविभेदलाई बढावा दिने र सबैभन्दा कमजोर लाई लक्षित गर्ने कानुन, नीति तथा कार्यक्रमहरू अपनाउने कुरामा जोड दिने विशिष्ट विशेषज्ञता छ ।

SDG ले सबैलाई सबै प्रकारको मानवअधिकारको अनुभूति गराउने लक्ष्य राखेको छ

२०१५ मा UN ले अपनाएको दिगो विकास २०३० एजेन्डा अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारको कानूनमा आधारित छ

१७ वटा दिगो विकासका लक्ष्यहरु र १६९ वटा ध्येय/लक्ष्यहरु मध्ये धेरैले आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकार -ESCR को प्राप्तिमा योगदान पुऱ्याउने लक्ष्य राख्दछ, र कसैलाई पछाडि नराख्ने अनि लैंगिक समानता हासिल गर्ने प्रतिबद्धताहरूले मानव अधिकारमा समानता र भेदभावका सिद्धान्तहरुलाई ठोस अर्थ प्रदान गर्न सक्छ ।

ESCR ले कानुनी आधार र SDGs को कार्यान्वयनमा मार्गदर्शन प्रदान गर्न सक्छ

SDGs र ESCR पारस्परिक सुदृढीकरणको रूपमा हेरिनु पर्दछ ।

k¦tfljt lqmofsnfkx? -;d'xdf ug{lqmofsnfkx?_

१ महेश दशैमा घर आएको समयमा छिमेकी दलित रमनसँग भनाभन, झैँझगडा र कुटपिट हुदाँ रमन गम्भिर घाईते भइ अस्पताल लगियो । अस्पताल पुगेको केहि क्षणमा निजको मृत्यु भयो । उक्त घटनामा रमनको मृत्यु पश्चात प्रहरीलाई जाहेरी गरीयो तर प्रहरीले उक्त घटनाको सुनवाई गरेन सो कारण महेश फरार भयो ।

- यो मानवअधिकार उल्लंघन हो ?
- मानवअधिकार उल्लंघन होइन, अपराध हो ?
- कुनै पनि होइन ?

२ जोहेब र मीता श्रीमान श्रीमती हुन । दुई बिच अंशबण्डा सहितसम्बन्धीवच्छेद भएको दुई बर्ष भयो । तर निज मीताले अंश पाएकी छैनन् । मीताले फैसला कार्यान्वयनको लागि जिल्ला अदालत गईन । जोहेबले यसै बहानामा धम्की दिन थाले । फैसला कार्यान्वयनमा अवरोध खडा भयो । जोहेब नेपाल सरकारका पूर्वसचिव पनि हुन ।

- यो मानवअधिकार उल्लंघन हो ?
- मानवअधिकार उल्लंघन होइन, अपराध हो ?
- कुनै पनि होइन ?

३. तपाईहरु सबै मिलेर तीन समुहमा विभाजन हुनुहोस् र समूह क ले आर्थिक अधिकारहरुभित्र के के पर्छन्, समूह ख ले सामाजिक अधिकारहरुभित्र के के पर्छन् र समूह ग ले साँस्कृतिक अधिकारहरुभित्र के के पर्छन् भनि कार्य गर्नुहोस् । यो कार्य गर्न प्रत्येक समुहलाई ५ मिनेटको समय दिनेछ र त्यसपछि प्रत्येक समुहले प्रस्तुती दिनुपर्नेछ ।

cfly{s clwsf/	;fdflhs clwsf/	;fFs[ts clwsf/
•	•	• ....
•	•	• ....
•	•	• ....
•	•	• ....
•	•	• ....

४. मानवअधिकार र मौलिक अधिकारमा के के भिन्नताहरु छन् ? यो कार्य गर्न प्रत्येक समुहलाई ५ मिनेटको समय दिनेछ र त्यसपछि प्रत्येक समुहले प्रस्तुती दिनुपर्नेछ ।

Dffgj clwsf/	Dff}lns clwsf/
•	• ....
•	• ....
•	• ....
•	• ....
•	• ....
•	• ....

efu –@

xlnofx? / ckfª\utf ePsf JolQmx? ;DaGwL sfg'g / kf|jwfgx?

-dVotM lzIff, :jf:Yo, ;Ddfg k'j{s sfd ug{kfpg] clwsf/ / cfjf; clg kgM:yfkgf sf]xs df s]G›t_

lj rf/sf nflu dGyg -km8 km/ y6_

१. तपाईको एक जना साथी दृष्टिविहीन छ जसलाई आफु अपाङ्गता भएको कारण निःशुल्क पढ्न पाउने कानून नेपालमा छ भन्ने नै थाहा छैन उक्त साथीलाई तपाई शिक्षा एनसम्बन्धी के के जानकारी दिन सक्नुहुन्छ ?

२. प्राविधिक र व्यावसायिक उच्च शिक्षामा दलितका लागि कानूनबमोजिम विशेष व्यवस्था गरिएको कुरा बारे तपाईलाई थाहा छ ?

३. के तपाईले आफ्नो रोजगारी आफैले छनौट गर्ने हक/अधिकार पाउनुभएको थियो ?

४. मुक्त हलिया परिवारका सन्तानलाई उच्च शिक्षाको लागि कुनै प्रावधानहरु निर्धारण गरिएको छ ?

cGtl/d ;l+jwfgcGtu{tsf cfly{s, ;fdflhs tyf ;fF:s[lts clwsf/

lZfIffsf] xs -wf/f #!_	• प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ। • प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक हुनेछ। • अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानूनबमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुनेछ। • दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइसम्बन्धी अपाङ्गता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानूनबमोजिम निःशुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ। • नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानूनबमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ।
:jf:Yosf] xs -wf/f #%_	• प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने हक हुनेछ र कसैलाई पनि आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाबाट वञ्चित गरिने छैन। • प्रत्येक व्यक्तिलाई आफ्नो स्वास्थ्य उपचारको सम्बन्धमा जानकारी पाउने हक हुनेछ। • प्रत्येक नागरिकलाई स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँचको हक हुनेछ। • प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँचको हक हुनेछ।
/f]huf/L sf]xs -wf/f ##_	• प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको हक हुनेछ। रोजगारीको शर्त, अवस्था र बेरोजगार सहायता संघीय कानून बमोजिम हुनेछ। • प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको छनौट गर्न पाउने हक हुनेछ।
cfjf;sf] xs -wf/f #&_	• प्रत्येक नागरिकलाई उपयुक्त आवासको हक हुनेछ। • कानूनबमोजिम बाहेक कुनै पनि नागरिकलाई निजको स्वामित्वमा रहेको वासस्थानबाट हटाइने वा अतिक्रमण गरिने छैन।

blnt sf] xs -wf/f $)_	दलित समुदायका सदस्यहरूको हकहित संरक्षण गर्न संविधानले निम्न खालका विशेष प्रत्याभूतिको घोषणा गरेको छः- • राज्यका सबै निकायमा समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तका आधारमा सहभागी हुने हक । • कानूनबमोजिम सार्वजनिक सेवालगायतका अन्य क्षेत्रमा दलित समुदायको रोजगारी, सशक्तीकरण, प्रतिनिधित्व र सहभागिताको हक । • दलित विद्यार्थीलाई प्राथमिकदेखि उच्च शिक्षासम्म कानूनबमोजिम छात्रवृत्ति सहित निःशुल्क शिक्षाको अधिकार । • प्राविधिक र व्यावसायिक उच्च शिक्षामा दलितका लागि कानूनबमोजिम विशेष व्यवस्था । • स्वास्थ्य र सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्न कानूनबमोजिम विशेष प्रावधान । • आफ्नो परम्परागत पेसा, ज्ञान, सीप र प्रविधिको प्रयोग, संरक्षण र विकास गर्ने हक । • परम्परागत पेसासँग सम्बन्धित आधुनिक व्यवसायमा प्राथमिकता दिई त्यसका लागि आवश्यक सीप र स्रोत उपलब्ध गराउने व्यवस्था । • भूमिहीन दलितलाई कानूनबमोजिम एकपटक जमिन उपलब्ध गराउने राज्यको दायित्व हुने व्यवस्था । • आवासविहीन दलितलाई कानूनबमोजिम बसोबासको हक । • संविधानको यस धारा (४०) प्रदत्त सुविधा सबै समुदायका दलित महिला र पुरुषले समानुपातिक रूपमा पाउने गरी न्यायोचित वितरण गर्ने ।

नयाँ संविधान अन्तर्गत संरक्षित आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको कार्यान्वयनका लागि कतिपय नयाँ कानूनहरू तर्जुमा तथा निर्माणको क्रममा छन् । केन्द्रदेखि स्थानीय तहसम्म प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा आयोगको प्रभावकारी भूमिकाको माग गर्ने मानवअधिकारसम्बन्धी केही कानूनहरू देहायबमोजिम छन्ः-

Izlf	अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन, २०७५	शिक्षा प्राप्त गर्ने प्रत्येक व्यक्तिको मौलिक हकलाई व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्न व्यवस्था गरेको ऐनमा आधरभूत तहको अध्ययन पूरा गर्नुपर्ने बाध्यकारी व्यवस्था गरेको छ । प्रत्येक स्थानीय तह मार्फत राज्यले चार वर्ष पूरा भई १३ वर्ष उमेर पूरा नभएको प्रत्येक बालबालिकालाई आधारभूत तहसम्म अनिवार्य शिक्षा प्रदान गर्नुपर्ने व्यवस्था गरी शिक्षाको सबैको पहुँचलाई सहज बनाउन खोजेको छ । विद्यालयमा भर्ना भई नियमित अध्ययन गर्न नसक्ने वा पहुँच नभएका विद्यार्थीको लागि वैकल्पिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको व्यवस्था गर्नुपर्ने व्यवस्था पनि यस ऐनले गरेको छ । प्रत्येक व्यक्तिलाई माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा हासिल गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरी निःशुल्क शिक्षा भनेको शैक्षिक संस्थाबाट विद्यार्थी वा अभिभावकबाट कुनै प्रकारको कुनै पनि शीर्षकमा शुल्क असुल गर्न नहुने भनी स्पष्ट पारेको छ ।
	शिक्षा ऐन, २०२८	राष्ट्रिय विकासको लागि आवश्यक जनशक्ति तयार गर्न संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था अनुकूल सर्वसाधारण जनताको सदाचार, शिष्टाचार र नैतिकता कायम राख्न मुलुकभित्र स्थापना हुने तथा स्थापना भई सञ्चालन भइरहेका विद्यालयको व्यवस्थापनमा सुधार गर्दै गुणस्तर युक्त शिक्षाको विकास गर्न लक्ष्य ऐनले लिएको छ । शिक्षासम्बन्धी अधिकारलाई व्यावहारिक कार्यान्वयनमा ल्याउन आवश्यक कानूनी वातावरण सिर्जना गर्ने सन्दर्भमा महत्वपूर्ण ऐन हो । शिक्षा ऐन २०२८ (सातौं संशोधन) को दफा ६ क मा विशेष शिक्षाको संचालन साधारण शिक्षा सरह हुने भन्ने उल्लेख छ ।
	शिक्षा नियमावली २०५९	दफा ६० मा दृष्टिविहिन, वहिरा, सुस्त मनस्थिति भएका वा शारिरीक कारणले अपाङ्गता भएका वालवालिकालाई विशेष शिक्षा प्रदान गर्न सकिने र दफा ६६ मा विशेष शिक्षा दिने संस्थालाई श्री ५ को सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम सुविधा दिइने उल्लेख छ । दफा १५१ (२) मा संस्थागत विद्यालयले कूल विद्यार्थी संख्याको कम्तिमा पाँच प्रतिशत गरीव, अपाङ्ग, महिला, दलित र जनजाति/समुदायका विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने नीति लिएको छ । अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण नियमावली, २०५१ को दफा १५ (१) र (२) ले अपाङ्गता भएका व्यक्तिलाई शिक्षा एवं तालिमको व्यवस्था गर्ने संस्थालाई मन्त्रालयले सहयोग उपलब्ध गराउने, अपाङ्गका बढीमा दुई जना सन्ततिलाई कुनै निश्चित स्तरसम्मको निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गर्ने उल्लेख छ ।
	छात्रवृत्तिसम्बन्धी ऐन, २०२१	गरिबी तथा विपन्नताको अवस्थामा रहेका जनतालाई शिक्षामा पहुँच बढाउन यो ऐन महत्वपूर्ण दखिन्छ । नेपाल सरकारलाई प्राप्त भएको छात्रवृत्तिमध्ये विपन्न, महिला, अपांग, जनजाति र दलित तथा तोकिएको दुर्गम क्षेत्रको व्यक्तिलाई तोकिएबमोजिम सुरक्षित गर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ । ऐनको प्रयोजनको लागि 'विपन्न' भन्नाले सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गरेका व्यक्तिहरूमध्ये सम्बन्धित गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकाले विपन्नको कारण खुलाई सिफारिस गरेको व्यक्तिलाई जनाउने गरी परिभाषा गरेको छ ।

; Ddfg k'{$ sfd ug{kfpg] clwsf/	रोजगारी हकसम्बन्धी ऐन, २०७५	रोजगारीको हक सम्बन्धमा यस ऐनले प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारी पाउने अधिकार सुनिश्चित गरी रोजगार दिने क्रममा कुनै पनि आधारमा भेदभाव गर्न नहुने व्यवस्था गरेको छ। रोजगारीको अधिकार व्यावहारिक रूपमा सुनिश्चित गर्नको लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारले बेरोजगार व्यक्तिलाई न्यनतम रोजगार प्रदान गर्न रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने र त्यसरी रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा महिला, दलित, आर्थिक रूपले विपन्न व्यक्ति, सहिद परिवार र बेपत्ता पारिएका व्यक्तिका परिवारलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। यस ऐनको अर्को महत्वपूर्ण पक्ष भनेको निर्वाह भत्ता पनि हो। यसमा रोजगार सेवा केन्द्रमा सूचीकृत बेरोजगार व्यक्तिलाई न्यूनतम रोजगार उपलब्ध गराउन नसकेमा एक आर्थिक वर्षमा एक सय दिन बराबरको रकमको ५० प्रतिशत रकम निर्वाह भत्तउपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ।
	श्रम ऐन, २०७४	श्रम ऐन गरिबी निवारणको सन्दर्भमा विशेष महत्व राख्ने कानून हो। ऐनअन्तर्गत निर्धारित श्रम अधिकारका मापदण्डहरूमा स्पष्टरूपमा कामको प्रकृति, सर्त र सुविधा उल्लेख गरिएको नियुक्तिपत्र श्रमिकलाई दिनुपर्ने, कामदारको रूपमा दर्ता हुन पाउने अधिकार, अन्यायपूर्ण निष्कासनबाट संरक्षण, रोजगारका लागि न्यूनतम उमेर, पारिश्रमिक र न्यूनतम ज्यालाको नियमित भुक्तानी, साप्ताहिक रूपमा विश्राम, प्रसूति बिदा, बिरामी बिदा, पेसागत सुरक्षा र स्वास्थ्यजस्ता कुराहरू पर्दछन्। त्यसै गरी कामदारहरू शिक्षाबाट वञ्चित हुन नहुने, सामाजिक सुरक्षा र मर्यादित कार्यावस्था, सबै खाले दुर्व्यवहार र हैरानीबाट संरक्षण, निश्चित कार्य-समय (दिनको ८ घन्टा), बढी काम गरेबापतको भत्ता र न्यूनतम तलब सबै कुरा कानूनमा सुनिश्चित गरिएका छन्।
	कमैया श्रम निषेध ऐन, २०५८	बँधुवा प्रकृतिको मजदुरी वा कमैया श्रम नेपालमा ठूलो समस्याको रूपमा रहेको छ। यसलाई उन्मूलन र निषेध गर्न कमैया श्रम निषेध ऐन, २०५८ अस्तित्वमा आएको हो। २०५७ साउन २ गतेको मन्त्रिपरिषद्को निर्णय अनुसार सबै कमैया श्रमिकलाई मुक्त गर्न २०५८ सालमा कमैया ऐन बनाइएको थियो। कमैयाहरूलाई उनीहरूको जीवनस्तर उकास्न पुनर्स्थापनाको उद्देश्य राखेको छ।
cfjf; / kg'M :yfkgf]xs	भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१	ऐनको उद्देश्य कृषियोग्य भूमिको न्यायोचित वितरण र कृषिसम्बन्धी आवश्यक ज्ञान एवं साधन सुलभ गराई भूमिमा आश्रित वास्तविक किसानहरूको जीवनस्तरमा सुधार ल्याउन र कृषि उत्पादनमा अधिकतम वृद्धि गर्न प्रोत्साहन गरी सर्वसाधारण जनताको सुविधा र आर्थिक हित कायम राख्नु रहेको छ। ऐनको सबैभन्दा महत्वपूर्ण प्रावधान दफा ७ ले उल्लेख गरेको जग्गाको हदबन्दी हो। साथै हदबन्दीभन्दा बढी भएको जग्गा अधिग्रहण गरेर भूमिहीन किसानलाई वितरण गर्ने व्यवस्था त्यत्तिकै महत्वपूर्ण छ। अर्को महत्वको कुरा जग्गावालालाई ५० प्रतिशत मुख्य बाली कुतका रूपमा मोहीले दिनुपर्ने व्यवस्था र मोही निष्कासन विरुद्धको अधिकार अर्थात उनीहरूको संरक्षण गर्ने कुरा ऐनले व्यवस्था गरेको छ।
	भूमिसम्बन्धी (सातौं संशोधन) ऐन, २०७५	भूमिसम्बन्धी ऐन सातौं संशोधनमा नेपाल सरकारले भूमिहीन दलितलाई एक पटकका लागि जग्गा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ। जग्गा उपलब्ध गराउने कार्य ऐन पास भएको तीन वर्षभित्र गरिसक्नु पर्ने गरी समय सीमा तोकिएको छ।
	आवासको अधिकारसम्बन्धी ऐन, २०७५	यस ऐनले आवासविहीनलाई वित्तीय सहायता उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ भने आवासविहीनहरूको लगत संकलन गर्ने, परिचयपत्र दिने र व्यवस्थापन गर्ने विषयलाई पनि यस ऐनले समेटेको छ।
	सहकारी ऐन, २०४८	सहकारी ऐनले देशका कृषक लगायतका निम्न आय भएका वर्गतथा समूह एवं श्रमिक, भूमिहीन तथा बेरोजगारसमेत संगठित भई आर्थिक तथा सामाजिक विकासको लागि पारस्परिक सहयोग र सहकारिताको आधारमा विभिन्न किसिमका सहकारी संस्था तथा संघहरूको गठन र सञ्चालन गर्न सक्ने कानूनी आधार सिर्जना गर्दछ। यो ऐन अन्तर्गत कृषकहरूले खाद्य उत्पादन तथा बिक्री वितरण लगायतको प्रयोजनको लागि सहकारी संस्था खोल्न र सञ्चालन गर्न सक्छन्।

	जातीय भेदभाव तथा छुवाछूत (कसुर तथा सजाय) ऐन, २०६८	छुवाछूत तथा भेदभावलाई दण्डनीय बनाई व्यक्तिको समानता, स्वतन्त्रता र सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने अधिकारको संरक्षण गर्न भेदभावजन्य कार्यबाट पीडित व्यक्तिलाई क्षतिपूर्तिको व्यवस्थासहितका प्रावधानहरू यो ऐनमा समाविष्ट छन् । ऐनले जातीय भेदभाव र छुवाछूतजन्य कार्यको विभिन्न क्रियाकलापको फेहरिस्त उल्लेख गरेको छ । जसमा अन्य कुराका अतिरिक्त, सार्वजनिक स्थानमा प्रवेशमा रोक लगाउने, निष्कासन गर्ने, सार्वजनिक सेवाबाट वञ्चित गर्ने, कुनै व्यापार व्यवसाय, पेसामा प्रतिबन्ध लगाउने, जातीय उत्पत्ति वा जातका आधारमा रोजगारी पाउनबाट इन्कार गर्ने जस्ता विषय पर्दछन् ।
	कानूनी सहायता सम्बन्धी ऐन, २०५४	आर्थिक विपन्नताका कारणले न्यायमा पहुँचबाट वञ्चित हुन नपरोस् भन्ने उद्देश्यले यो ऐन निर्माण भई कार्यान्वयनमा आएको पाइन्छ । कानूनी सहायतासम्बन्धी ऐनको दफा २ को संशोधित व्यवस्था अनुसार ‘असमर्थ व्यक्ति’ भित्र तोकिएको वार्षिक आयभन्दा कम आय भएको व्यक्ति वा लैंगिक हिंसा वा सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्ति पर्दछन् । अब आइन्दा लैंगिक हिंसा वा सशस्त्र द्वन्द्वबाट पीडित व्यक्ति स्वतः निःशुल्क कानूनी सहायताका लागि योग्य मानिन्छन् । ऐनले तोकिएको वार्षिक आयभन्दा कम आय भएको व्यक्तिलाई कानूनी सहायता प्रदान गरी न्यायमा पहुँच दिलाउने व्यवस्था गरेको छ । यस प्रयोजनको लागि कानूनी सहायतासम्बन्धी एक कोष रहने व्यवस्था ऐनले गरेको छ ।

ckfËutf ljifonf0{;d]6Psf gkfnsf sfgg'sf ljleGg bkmfx¿
-dVotM lzIff, :jf:Yo, dof{bt sfd / cfjf; clg kg'M:yfkgfsf]xsdf s]G›t_

१. मुलुकी ऐन, २०२० : भाग २, महल १ : अदालती बन्दोबस्तको दफा नं. ११, २४, २५, ८३, महल २ : दफा १, भाग ३, महल १ : कागज जाँचको दफा नं. ६ र ७, महल ५, गरिब कङ्गालको दफा नं. ५, ७ र ८, भाग ४, महल १७ : बिहाबारीको दफा नं. ४, ५ र ९

२. श्रम ऐन, २०४८: दफा ३८

३. औषधी ऐन, २०४९: दफा ३४ को १, २ र २(ख) र (ग)

४. श्रम नियमावली, २०५०: दफा १६ को १ र २, दफा २१

५. शिक्षा नियमावली, २०५९: परिच्छेद ८, दफा ४७, परिच्छेद ११ दफा ६० देखी ६६ सम्म, परिच्छेद २१ दफा १३२, परिच्छेद २६ को दफा १५१ (२), परिच्छेद ३३ को दफा १९२ (ग)

६. शिक्षक सेवा आयोग नियमावली, २०५७: परिच्छेद ३ को दफा ९(१) को (क), (ख), (ग) र ९(२) (नोटः यी कानूनहरूका बारेमा विस्तृत अध्ययनका लागि नेपाल सरकार, महिला, बालबालिका तथा समाजकल्याण मन्त्रालयद्वारा प्रकाशित “अपाङ्गता विषयमा बनेका ऐन, नियम, नीति-निर्देशन र अन्तर्राष्ट्रिय घोषणापत्रहरूको संग्रह, पनि हेर्न सक्नुहुनेछ ।)

(स्रोत : विभिन्न ऐन संग्रहहरू

ckf|ª\utf ;DalGw /fli6«o gLlt tyf sfo{of]hgf @)^# / dQm xlnof kg{M :yfkgf sfo{of]hgf @)&)

	sfo{qmd / lqmofsnfk	sfo{jog ug]{lgsfo		;dofjlw
		dVo lgsfo	;xofuL lgsfo	
lzIff	मुक्त हलिया साक्षरता कार्यक्रम, बालबालिकाहरुलाई विद्यालय भर्ना निरन्तरता तथा छात्रवृत्ति संचालन गर्ने	शिक्षा, बिज्ञान तथा प्रवृति मन्त्रालय,	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, मुक्त हलिया जिल्ला स्तरीय समिति	३ वर्ष
	आधारभूत प्राविधिक र व्यावासयामुलक शिक्षा प्रदान गर्ने	उद्योग, श्रम, शिक्षा मन्त्रालय	जिल्ला स्तरीय समिति	३ वर्ष
	मुक्त हलिया परिवारका सन्तानलाई उच्च (बीमा स्नातक सम्म) को लागि छात्रवृत्तिको कोटा निर्धारण गर्ने	शिक्षा, बिज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय,	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबि निवारण मन्त्रालय	३ वर्ष
	अपाङ्गता भएका मुक्त हलिया परिवारलाई सुविधा प्रदान गर्दा प्राथमिकता दिने	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या, मा. तथा सा.प्र., श्रम रो.तथा सा. सु., महिला वा.तथा जे.ना. मन्त्रालय	जिल्ला स्थित स्वास्थ्य संस्थाहरु र निकायहरु	३ वर्ष
	स्कूल जाने उमेरका ५०५ भन्दा बढी अपाङ्गता भएका वालवालिकालाई निःशुल्क गुणस्तरीय प्राथमिक शिक्षा उपलब्ध गराउने ।	शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय, शिक्षा विभाग, विशेष शिक्षा परिषद्	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण, स्थानीय विकास मन्त्रालय, स्थानीय निकायहरु, समाज कल्याण परिषद्, UNICEF, UNESCO, राष्ट्रिय । अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था	दशौं र एघारौं योजना अविधि (सन् २०१२ सम्ममा)
	विद्यालयहरुमा अवरोधमुक्त तथा पहूँच योग्य व्यवस्था	शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय	भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय, समाज कल्याण परिषद्, अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग नियोग, स्थानीय निकायहरु, गै.स.सं.हरु	दशौं र एघारौं योजना
	उपयुक्त सुविधा सहित उच्च शिक्षामा अपाङ्गको पहुंच वृद्धि र विस्तार गर्न, उच्च शिक्षा निःशुल्क गर्ने ।	शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय, उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्, विश्व विद्यालयहरु, विशेष शिक्षा परिषद्	राष्ट्रिय, अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था स्थानीय निकायहरु	दशौं योजना अविधि
:jf:Yo	स्वास्थ्य सेवा मा पहुच अविवृद्धि गर्ने	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	जिल्ला स्थित स्वास्थ्य संस्थाहरु	३ वर्ष
	लक्षित वर्गकै स्वास्थ्य स्वयम्सेविका उत्पादन गर्ने	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	जिल्ला स्थित स्वास्थ्य संस्थाहरु	३ वर्ष
	लक्षित वर्गकै मुटुरोग, मृगौला र अर्वुदरोग जस्ता जटिल रोगको निशुल्क उपचार गर्ने	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	जिल्ला स्थित स्वास्थ्य संस्थाहरु	३ वर्ष
	अपाङ्गहरुलाई केन्द्रिय, क्षेत्रिय र जिल्लास्तरिय अस्पतालहरुमा निःशुल्क एवं प्राथमिकताका साथ स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, केन्द्रिय, क्षेत्रीय र जिल्लास्तरका अस्पताल, स्वास्थ्य केन्द्र, चौकी र उप चौकी	महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, स्थानीय विकास मन्त्रालय, विश्व स्वास्थ्य संगठन राष्ट्रिय । अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था र स्थानीय निकाय र निजी क्षेत्रका अस्पताल	दशौं र एघारौ योजना अवधि

;'llft cfjf; / kg:yf{kgf	आफ्नो जग्गा नभएका परिवारलाई जग्गा वितरण गर्ने	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबीनिवारण र सहकारी विकास मन्त्रालय	अर्थ मन्त्रालय	३ वर्ष
	घर निर्माणको लागि आर्थिक सहयोग प्रदान गर्नेः (यस कार्यक्रम अन्तर्गत मुक्त हलिया आवास कार्यक्रम समेत समावेश गर्ने)	सहरी विकास मन्त्रालय	भूमि व्यवस्था तथा गरिबी निवारण र अर्थमन्त्रालय	३ वर्ष
	भूमि व्यवस्था तथा गरिबी निवारण र अर्थमन्त्रालय	केन्द्रिय समिति, जिल्ला समिति, मालपोत र नापी कार्यालयहरु	स्थानीय निकायहरु जिल्लास्तरीय समितिहरु	३ वर्ष
	अपाङ्ग व्यक्ति रहने घर परिवारले भवन निर्माण गर्दा मापदण्ड अनुरुप अपाङ्गलाई सुविधा पुग्ने गरी निर्माण गराउने ।	स्थानीय विकास, भौतिक योजना तथा निर्माण मन्त्रालय	स्थानीय निकायहरु राष्ट्रिय अपाङ्ग महासंघ नेपाल, राष्ट्रिय/अन्तर र्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था	दशौं र एघारौं योजना अवधि
	अपाङ्ग घरको व्यवस्था र संचालन गर्ने	महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण, राष्ट्रिय योजना आयोग	अर्थ मन्त्रालय, भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय, गैर सरकारी संस्था	२०६५ शुरु गर्ने
	सामुदायिक पुनर्स्थापना लगायत अन्य जनशक्तिको विकास गर्ने	महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण, राष्ट्रिय योजना आयोग	सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, ILO, WHO, UNICEF, गै.स.सं.हरु	दशौ योजना देखि निरन्तर
	अपाङ्ग पुनर्स्थापना र थेरापेटिक सेवाहरु संचालन गर्ने	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, अस्पताल, स्वास्थ्य केन्द्र, चौकी र उप-चौकी, समुदायमा आधरित पुनर्स्थापना केन्द्र	WHO, राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था, CBR National Network Nepal	दशौं र एघारौ योजना अवधि
/f]hu/sf]xs	मुक्त हलिया परिवारको उत्पादनलाई बजारमा पुऱ्याउन सहजीकरण गर्ने	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	सम्बन्धित जिल्ला हेर्ने सरकारी कार्यालय	३ वर्ष
	आय आर्जन कोष मार्फत लघु उध्यमका लागि सहुलियतपूर्ण ऋण उपलब्ध गराउने	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय	अर्थ मन्त्रालय, विभिन्न दातृ निकाय, जिल्ला समिति	३ वर्ष
	वैदेशिक रोजगारीमा जान चाहने युवाहरुको लागि आर्थिक, प्राविधिक सहुलियत उपलब्ध गराउन सहजीकरण गर्ने	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय	जिल्ला स्तरीय समिति, केन्द्रिय समिति, वैदेशिक रोजगार विभाग	३ वर्ष
	सरकारी निकायका व्यावसायिक र रोजगारमूलक सीप विकास तालिम केन्द्रहरुमा पाँच प्रतिशत अपाङ्गलाई निःशुल्क तालिम (छात्रवास सहित) प्रदान गर्ने । यसमा महिला अपाङ्गलाई प्राथमिकता दिने ।	वातावरण विज्ञान तथा प्रविधि महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण, श्रम तथा यातायात व्यवस्था उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, समाज कल्याण परिषद्	स्थानीय निकाय, राष्ट्रिय । अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषद्	दशौं र एघारौ योजना अवधि
	सबै निकाय (सरकारी गैर सरकारी र निजी) मा अपाङ्गलाई ५ प्रतिशत रोजगारका निमित्त सकारात्मक विभेदको प्रावधान राख्ने र कार्यान्वयन क्रमशः गर्दै जाने	कानून न्याय तथा संसदीय व्यवस्था, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण, सामान्य प्रशासन, श्रम तथा यातायात, उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठन र राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था समाज कल्याण परिषद्	दशौं र एघारौ योजना अवधि

;dfj]zLs/0f / cljeb	स्थानीय स्तरमा गठन हुने विभिन्न, समिति उपभोक्ता समितिमा मुक्त हलियाको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने	संघिय मामिला तथा सामान्य प्रसाशन मन्त्रालय	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय	३ वर्ष
	छुवाछुत तथा भेदभावपूर्ण व्यवहार न्यूनीकरण गर्ने सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्ने	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय	जिल्ला समिति	३ वर्ष
	मुक्त हलिया परिवारको महिलाहरुलाई आर्थिक सामाजिक क्षेत्रमा ससक्तीकरणक लागि महिला विकास कार्यक्रममा प्राथमिकता दिने	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय	जिल्ला स्तरीय समिति तथा स्थानीय निकायहरु	३ वर्ष
	गैर हलिया समुदायसंग समन्वय र सहकार्यका कार्यक्रम संचालन गर्ने	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय, जिल्ला समिति	३ वर्ष
	अपाङ्गविरुद्धका भेदभावपूर्ण ऐन नियमको अध्ययन गरी समसामयिक र अपाङ्गको मानवअधिकार र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धता अनुकूल हुने गरी संशोधन गर्ने ।	महिला, बालबालिका र समाज कल्याण	कानून, न्याय तथा संसदीय मन्त्रालय मन्त्रालय, राष्ट्रिय । अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरु	दशौं योजना अवधि
	अपाङ्गता भएका महिला र वालिकाको अधिकार सुनिश्चित गर्न ऐन र नियममा सकारात्मक विभेदको व्यवस्था गरिने ।	महिला, बालबालिका र समाज कल्याण, कानून, न्याय तथा संसदीय मन्त्रालय मन्त्रालय,	सम्बद्ध मन्त्रालयहरु, राष्ट्रिय/ अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था	दशौं योजना अवधि

>f]t M

National Policy and Plan of Action-NPC – Nepal 2006 (https://rcrdnepa.wordpress.com/nepalese-disability-policy-documents/plan-of-action-npc-nepal-2006-nepali/)

नेपाल संविधान २०७२

हलिया सम्बन्धि नीति

अपाङ्गता स्रोत पुस्तिका २०७१ ; अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि उपलब्ध सेवा, सुविधा, अवसर तथा महत्वपूर्ण कानूनी प्रावधानसम्बन्धी सहजीकरण पुस्तिका

efu –#
k|ljlws efuM cfly{s, ;fdflhs / ;f+s[lts clwsf/sf] kl/kl't{sf] cgudg

lj rf/ sf nflu dGyg -km8 km/ y6_

१. तपाईको आमा स्थानीय अस्पतालबाट फर्कनुहुन्छ । वहाँले तपाईलाई भन्नुहुन्छ कि अस्पतालमा औषधीहरु थिएन । वहाँले, फार्मेसीबाट औषधी महंगो मुल्यमा किन्नुभयो जबकी वहाँले ती औषधी निःशुल्क प्राप्त गर्नुपर्ने थियो । तपाईको प्रतिकृया के हुन्छ ?

२. तपाई एकदिन विउँझिनुभयो र देख्नुभयो कि कहिँ कतै गरिबी छैन, तपाई वरपरका समुदायहरु स्वस्थ र सुखी छन् भने मानिसलाई शिक्षा र रोजगारमा पहुँच रहेको छ । संसार मा असमानता छैन भने सबै मानिहरुलाई समान औषधी, सफा पानीमा पहुँच छ र उनीहरुको सहरले आर्थिक फड्को समेत मारेको छ । यसले तपाईलाई कस्तो महसुस गराउँदछ ?

३. कुनै पनि अधिकारहरु को अनुगमन साँच्चिकै सम्भव छ त ?

४. मानवअधिकारहरुको अनुगमन मोबाईल बाट गर्न सकिन्छ होला त ?

#=! cfly{s, ;fdflhs / ;f+s[lts clwsf/sf] cgudg -:jf:Yo, lzIff, dof{bt sfdsf] clwsf/ / kgM:yfkgf Kofs]hsf] clwsf/ df s]G›t_

cgudg s]xf]<

सार्वजनिक निकायहरुबाट स्थानीयस्तरमा गरिने विकास निर्माणका कार्यहरुको कार्यान्वयनका हरेक चरणमा गरिने निरन्तर सुपरिवेक्षण तथा जाँचबुझ कार्यलाई अनुगमन भनिन्छ । यो कार्य सरकारी निकायहरुबाट पनि गरिन्छ । नागरिकतहबाट गरिने अनुमन सार्वजनिक निकायलाई पारदर्शी र जवाफदेही बनाउने नागरिक खवरदारी हो ।

cgudg lsg ug]{<

अनुगमन राज्यका तर्फबाट जनतामा प्रवाह गरिने सेवा तथा विकासका योजनाहरुको प्रभावकारिता मापन गर्न, राज्य र जनाता बीचको दूरी कम गर्न, द्वन्द्ध न्यूनीकरण गर्न, साधन र श्रोतको अनुचित प्रयोगमा नियन्त्रण गरी सुशासन कायम गर्न, सार्वजनिक निकायका अधिकारवाला व्यक्तिलाई जवाफदेही र पारदर्शी बनाउन, विकास निर्माण कार्यहरुको गुणस्तर बढाउन गरिन्छ । नियमित अनुगमनले योजनामा आई परेका समस्या समाधार गर्न पनि मद्दत गर्दछ ।

cgudg s;/L ug]{ *cfly{s, ;fdflhs tyf ;f+s[lts clwsf/ cgudgsf cfwf/ -dfgj clwsf/ ;'rsfÍx¿_*

आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको उपभोग प्रगतिशील, यथास्थिति वा पश्चगामी कुन अवस्थामा छ भन्ने कुराको मूल्याङ्कन गर्न मुख्य औजारको रूपमा मानवअधिकार सूचकाङ्कहरूको प्रयोग बढ्दै गइरहेको छ । मानवअधिकार सूचकाङ्कहरू अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारसम्बन्धी सन्धिहरूमा भएका प्रावधानहरूमा आधारित हुन्छन् । मानवअधिकार सूचकाङ्कहरूको पहिचान गर्दा आरम्भ बिन्दुको रूपमा, सम्बन्धित अधिकारको कानूनी व्यवस्थालाई केही सीमित सङ्ख्या का विशेषताहरूमा ढाल्नुपर्छ जसका आधारमा उपयुक्त अनुगमन सूचकाङ्कहरूको पहिचान गरिन्छ । सूचकाङ्कहरू वा सूचकाङ्कहरूको समूहलाई छान्ने प्रक्रियामा सम्बन्धित कुनै पनि अधिकारको विशेषताहरूको पहिचान गरे पश्चात स्पष्ट, ठोस र सायद अझ बढी "अनुभव गर्न सकिने" वर्गिकरणमा पुग्न सकिन्छ । यी विशेषताहरूको पहिचान सम्बन्धित अधिकारको कानूनी मापदण्डको पूर्ण अध्ययनमा आधारित हुनुपर्दछ । अधिकारको आधारभूत विशेषताहरूको पहिचान भएपछि संरचनागत, प्रक्रियागत तथा परिणामगत कस्ता खालका सूचकाङ्कहरूको प्रयोग गर्ने हो भन्ने कुरा राज्यद्वारा आफ्ना दायित्वहरू पूरा गर्ने उद्देश्यले चालिएका कदमहरूको मूल्याङ्कनलाई अगाडि ल्याउने उद्देश्यले छनोट गरिन्छ ।

संरचनागत सूचकाङ्कहरूले कानूनी दस्तावेजहरूको अनुमोदन/स्वीकृति तथा सम्बन्धित अधिकारहरूको उपभोगलाई सहज बनाउन आवश्यक ठानिएका आधारभूत राष्ट्रिय संयन्त्रहरू भए नभएको कुरालाई प्रतिविम्बित गर्दछन् । ठोस कदमहरूलाई ध्यानमा राखेर तिनले मानवअधिकार स्वीकार गर्ने तथा पूरा गर्ने राज्यको मनसायलाई समेट्छन् । संरचनागत सूचकाङ्कहरूले सम्बद्ध राष्ट्रिय कानूनको प्रकृति तथा विषयवस्तुमा सबभन्दा बढी ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्छ र यसले मानवअधिकारको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा संस्थागत संयन्त्रहरूलाई समावेश गरेको छ कि छैन भनी मूल्याङ्कन गर्नपर्छ । संरचनागत सूचकाङ्कहरूले अधिकारसँग

सम्बद्ध राज्यका नीति तथा रणनीतिहरूको अध्ययन गर्न पनि आवश्यक हन्छ । केही संरचनागत सूचकाङ्कहरू सबै मानवअधिकारका लागि साझा हुन सक्छन् भने केही सूचकाङ्कहरू कुनै खास मानवअधिकारसँग अथवा कनै अधिकारको एउटा खास विशेषतासँग अझ बढी सान्दर्भिक हुनसक्छन् ।

प्रक्रियागत सूचकाङ्कहरूले राज्यका नीतिगत दस्तावेजहरूलाई विशिष्ट तथा लक्षित कार्यक्रमहरू र अन्य कार्यान्वयन प्रयासहरूसँग सम्बन्धित गराउँछन् । फेरि तिनका परिणामहरू परिणामगत सूचकाङ्कहरू हुन्छन् जो सम्बद्ध अधिकारहरूको उपभोगसँग अझ बढी प्रत्यक्षरूपमा सम्बन्धित हुनसक्छन् । राज्यका नीतिगत दस्तावेजहरूले सार्वजनिक कार्यक्रमहरू तथा मानवअधिकार मापदण्डहरूलाई स्वीकार गर्न र अन्ततः पहिचान गरिएका परिणामहरू प्राप्त गर्ने आफ्नो मनसायलाई कार्यान्वयन गर्न राज्यले गर्ने विशिष्ट हस्तक्षेपलाई जनाउँछ । कारण र असरको सम्बन्धको अर्थमा प्रक्रियागत सुचकाङ्कहरूको परिभाषा गर्नाले आफ्ना दायित्वहरूप्रति राज्यको जवाफदेहीताको पनि मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । साथै, यी सूचकाङ्कहरूले सम्बद्ध अधिकारको उपभोग गर्न आवश्यक भएअनुसार अधिकारको क्रमिक उपभोग वा त्यसको प्रभावकारी संरक्षणको प्रत्यक्षरूपमा अनुगमन गर्नमा पनि मद्दत पर्‍याउँछन् । प्रक्रियागत सुचकाङ्कहरू परिणामगत सूचकाङ्कहरूभन्दा बढी संवेदनशील हुन्छन् । त्यसैले, तिनले अधिकार को क्रमिक उपभोगलाई अझ राम्ररी समेट्छन् वा अधिकारहरूको संरक्षण गर्न राज्यले चालेका प्रयासहरूलाई अझ राम्ररी प्रतिविम्बित गर्दछन् ।

परिणामगत सूचकाङ्कहरूमा कुनै खास सन्दर्भमा अधिकारहरूको उपभोगको हैसियतलाई प्रतिविम्बित गर्ने व्यक्तिगत वा सामूहिक प्राप्तिहरू पर्दछन् । समयक्रममा यसले विभिन्ने अन्तर्निहित प्रक्रियाका असरहरूलाई सुदृढ गर्ने हुनाले (यसलाई एक वा सोभन्दा बढी प्रक्रियागत सूचकाङ्कहरूद्वारा समेट्न सकिन्छ), परिणामगत सूचकाङ्क प्रायः एउटा सुस्तरी चल्ने र क्षणिक परिवर्तनहरूलाई समेट्न प्रक्रियागत सूचकाङ्कभन्दा कम संवेदनशील हुन्छ । उदाहरणका लागि, सरदर आयु वा मृत्युसम्बन्धी सूचकाङ्कहरू खोप, शिक्षा वा सार्वजनिक स्वास्थ्यमा आएको जागरण वा व्यक्तिका लागि पर्याप्त पोषणको बढ्दो उपलब्धता र पहुँचको परिणामस्वरूप भएको हुनसक्छ ।

नोट : छनोट गरिएका आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको अनुगमनका लागि मानवअधिकार सूचकाङ्कहरूको तालिका अनुसूची १ मा छ

सूचकाङ्कहरू संख्यात्मक र गुणात्मक दुवै प्रकारका हुन सक्दछन् र वस्तुगत र दृष्टिकोणमा आधारित हुन सक्दछन् ।

	tYodf cfwfl/t jf j:tut	b[i6sf]0fdf cfwfl/t jf lj ifout
:Vofds	संख्यात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिने सूचकहरू जस्तै वस्तु, घटना वा तथ्य जसलाई प्रत्यक्ष देख्न सकिन्छ वा प्रमाणित गर्न सकिन्छ । *उदाहरण १:* पाँच वर्षमुनिका कम तौलका शिशुहहरूको संख्या *उदाहरण २:* अभिलेख गरिएको गैरन्यायिक हत्याको संख्या	संख्यात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिने दृष्टिकोण, विचार, अनुमान जनाउने सूचकहरू जसलाई प्रायः प्रतिशतमा प्रस्तुत गरिन्छ । *उदाहरण १:* रातमा एक्लै हिँड्दा पनि सुरक्षित महसुस गर्ने व्यक्तिको प्रतिशत *उदाहरण २:* वाक स्वतन्त्रताको अवस्थाको बारेमा पत्रकार वा विज्ञहरूले दिएको स्कोरको प्रतिशत जस्तो, नेपालमा वाक स्वतन्त्रताको अवस्था ठीकै छ भन्ने पत्रकारको प्रतिशत आदि
u0ffds	व्याख्यात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिने गुणात्मक सूचकहरू जस्तै वस्तु, घटना वा तथ्यहरू जसलाई प्रत्यक्ष देख्न सकिन्छ वा प्रमाणित गर्न सकिन्छ । *उदाहरण १:* मानवअधिकारका सन्धि र अभिसन्धिहरूको अनुमोदनको अवस्था, अनुमोदन, सम्मिलन, अनुमोदन वा सम्मिलन दुवै नगरेको अवस्था । *उदाहरण २:* कुनै घटनाको तथ्यगत विवरण जस्तै शारीरिक हिंसाको वर्णन, पीडितको वा पीडकको अवस्थाको वर्णन आदि ।	व्याख्यात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिने गुणात्मक हुन पनि सक्ने सूचकहरू जस्तै दृष्टिकोण, विचार, अनुमान जनाउने सूचनकहरू हुन । *उदाहरण १:* न्यायालयहरू कति मात्रामा स्वतन्त्र र स्वच्छ छन् भन्ने व्याख्यात्मक मूल्यांकन *उदाहरण २:* खाद्य अधिकारलाई कानूनी र व्यावहारिक रूपमा पूर्णत कार्यान्वयन गरिएको छ छैन भनी गरिएको व्याख्यात्मक विश्लेषण

श्रोतः Human Rights Indicators A Guide to Measurement and Implementation, OHCHR, HR/PUB/105_ आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको नागरिक अनुगमन निर्देशिका २०७५, न्याय तथा अधिकार संस्था नेपाल (जुरी-नेपाल), आई.एम.स्विडिस डेभेलपमेन्ट पार्टनरबाट साभार

cgudgsf qmddf Wofg lbg'kg[s]xL ljifox?

- सामान्यतः अन्य मानवअधिकारका विषयहरुको अनुगमन विधि लागू हुने रुपमा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारसँग सम्बन्धित राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको बारेमा जानकारी हुनु पर्ने
- आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार सम्बन्धमा रहेका राष्ट्रिय नीतिहरुको बारेमा जानकारी हुनुपर्ने
- सरकारको नीति तथा कार्यक्रमको बारेमा जानकारी राख्नु पर्ने
- अनुगमन गरिन लागेको क्षोत्रसँग सम्बन्धित बजेटको बारेमा जानकारी हुनु पर्ने
- छुट्याईएको विशेष बजेट र त्यसको प्रयोगको बारेमा जानकार रहनु पर्ने
- स्थानीय तहमा सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरुको कार्यक्रम र त्यसको प्रयोग आदि

अनुगमन गर्ने क्रममा विशेषत: निम्न लिखित कुरामा बढी जोड दिईनुपर्छ। यसलाई 4 A/Q पनि भनिन्छ।

- उपलव्धता - Availability
- पहुँच – Acessibility
- प्रयाप्तता – Adequate
- स्विकार्यता – Acceptability
- गुणस्तरिय – Quality

gful/s ;dfhsf cgudg stf{h]clwsf/sf jf/]df cgudg ubf{lgDg ljifodf Wofg lbg' kb{5

- अनुगमनकर्ताले गा.वि.स, नगरपलिका, विधालय, स्वास्थ्य संस्था मार्फत तथा व्यक्ति समुदायबाट तथ्य तथ्यांक विवरण संकलन गर्नु पर्दछ। सरकारको स्तरबाट गठन गरिने अनुगमन समितिबाट पनि पूर्ण जानकारी लिनु पर्दछ।
- अधिकारको अनुगमनका लागि तोकिएको समुदायको कानूनी संबैधानिक अधिकारका बारेमा जानकारी राख्नु पर्दछ।
- अनुगमनकर्ताले सम्वद्ध सरोकारवालाहरुसँग तोकिएको मापदण्ड अनुसार कार्य भए नभएको सूचना संकलन गर्नु पर्दछ।
- अनुगमन कार्य सुरु गर्न पूर्व के-के विषयमा अनुगमन गर्ने हो, सो को सूचि तैयार गर्नु पर्दछ। त्यसका आधारमा प्रश्नावली निर्माण गर्नु पर्दछ।
- प्रश्नावलीको माध्यमबाट सम्वद्ध सरोकारवालाहरुबाट प्राप्त जानकारी र सूचना संकलन गरी विश्लेषण गर्ने र समस्या के र कहा छ ? पत्ता लगाउनु पर्दछ।
- समस्या समाधान नभए माथिल्लो निकायमा सम्पर्क गर्नु पर्दछ।
- प्राप्त सूचनाहरु सार्वजनिक गरी समस्या समाधानमा सक्रियता देखाउनु पर्दछ।
- अनुगमनकर्ताको मुख्य ध्येय लक्षित समूहले पाउनु पर्ने सुविधा सहज र सरल ढगंले प्राप्त गरोस भनी सहयोग गर्नु हो भन्ने हुनुपर्दछ।
- लक्षित वर्ग वा समुदायका व्यक्तिले नियमानुसार पाउनु पर्ने सामाजिक सुरक्षा सहायता कसरी लिने थाहा नपाएकाहरुलाई सिकाउने एवं सो सुविधा लिन सहयोग गर्ने गर्नु पर्दछ।
- अनुगमन गर्दा जाति, लिंग, धर्म, उमेर, अपाङ्गता, भौगोलिक क्षेत्र, आर्थिक सामाजिक अवस्था समेतका आधारमा हेरिनु आवश्यक हुन्छ।

cfly{S, ;fdflhs tyf ;fF:s[lts clwsf/ cg'udg ubf{ Wofgdf /fVgkg]{ /0fgLlts ljrf/x?M आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारले सामाजिक सुरक्षा, धर्म छनौट गर्ने अधिकार, पहिचान अधिकार, स्वास्थ्य, खाना, शिक्षा आदिका धेरै अधिकारहरू समेटछ। रणनीतिक विचार तथा मान्यता अनुसार र देशको सन्दर्भमा, विशिष्ट समूहहरूका प्रासंगिक मुद्दाहरू छानिएका छन्। निम्न दुई रणनीतिहरू तल परिभाषित गर्नुपर्दछ :

Pp6f clwsf/ tyf vf; hg;ª\of s]Gb|tfM आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूको अनुगमन गर्दा अधिकारको विशिष्ट विश्लेषणका लागि एक दायाँ र एक जनसंख्या समूहमा ध्यान केन्द्रित गर्न सुझाव दिइन्छ। यद्यपि यो मात्र विकल्प होइन। अनुगमनकर्ताहरुले मुक्त हलिया, हलियाभित्रका महिला र उनीहरूको स्वास्थ्य, शिक्षाको अधिकार, आवासको हक, वा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको लागि समान छनौट जस्ता खास जनसंख्याको अधिकारहरूमा ध्यान केन्द्रित गर्न सक्दछन्।

ax'cfoflds ljifox?sf] cg'udgM आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरू मात्र नभई मानवअधिकारका हरेक पक्षको उल्लंघनको अनुगमन गर्दा बहुआयामिक विषयहरू जस्तै समानता, अविभेद, सम्पत्ति र जमिनका विषयहरूलाई ध्यान दिनु अति नै आवश्यक हुन्छ। राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तहमा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूलाई न्यायिक निरूपणको विषय बनाउने सम्बन्धमा प्राय सवालहरु उठ्ने गर्दछन्। नेपालले आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूलाई न्यायिक निरूपणको बाटोमा लैजान यी अधिकारहरू;म्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धिको इच्छाधिन आलेखको अनुमोदन गरेमा आईसीईएससीआर लगायत अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकारका संयन्त्रमा उजुरी गर्ने बाटो खुल्ला हुन्छ। यस इच्छाधिन आलेखको अनुमोदन गर्न मानवअधिकार रक्षकहरू तथा नागरिक समाजका संगठनहरूले पर्याप्त पैरवी तथा चेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ।

;dfgtf / clje]bM समानता र अविभेदले सहभागिताको लागि विशेष महत्व दिन्छ। नेपालको संविधानले समावेशिता र सहभागितालाई आत्मसात् गरेको छ। आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको अनगमन गर्दा विविध किसिमका विभेदहरू जस्तैः लिंग, जाति, अपाङ्गता, राष्ट्रियता, स्वस्थ्य स्थिति, आदिका आधारमा गरिने विभेदहरूको अवस्थाको समेत अनुगमन गर्नु पर्दछ। राज्यका निकायहरूले प्रदान गर्ने सबै सेवाहरू बिनाकुनै भेदभाव सबै नागरिकले समान उपभोग गर्न पाउने स्थितिको प्रत्याभुति गरिनु अत्यावश्यक छ। यसका लागि सेवाग्राहीहरूको खण्डीकृत तथ्यांक तयार गरिनु पर्दछ।

hldg / ;DklQdflysf] kxF'rM जमिनमाथिको पहुँचले अन्य धेरै मानवअधिकारहरूको उपभोगलाई सहज बनाउँछ जस्तोः खाद्य अधिकार, आवासको अधिकार, काम गर्न पाउने अधिकार आदि। त्यसैगरी जमिनमाथिको अधिकारले प्राकृतिक स्रोतमाथिको पहुँचलाई सम्भव बनाउँछ। जमिनको उपलब्धताले कतिपय आदिवासीहरूको जमिनसँगको साँस्कृतिक सम्बन्धलाई निरन्तरता दिन्छ भने कतिपय स्थानमा जमिनलाई सामाजिक प्रतिष्ठाको रूपमा लिइन्छ। जमिनले मानिसलाई बैंक र निजी क्षेत्रबाट ऋण लिन योग्य बनाउँछ। किसानहरूले जमिनबाट नै आफ्नो जीविका निर्वाह गरिरहेका हुन्छन्। कतिपय स्थानमा ठुला परियोजना निर्माणका लागि पुस्तौं देखि बसोबास गरिरहेका समुदायलाई पूर्व सुसूचित जानकारी नदिई, वैकल्पिक बासस्थानका विषयमा परामर्श र पर्याप्त क्षतिपूर्ति बिना उठिबास लगाउने गरिएको छ जसलाई अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार कानूनहरूले उल्लंघन भनेका छन्। यस प्रकारको जबर्जस्ती उठीबास लगाउने कार्यले समाजमा द्वन्द्वसमेत बढाएका छन्। सम्पत्ति माथिको अधिकारले शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी लगायत सबै क्षेत्रलाई प्रभावपार्ने भएकोले यि अधिकारहरू बहुआयामिक (क्रसकटिङ) विषयहरू हुन।

cgudg ljlw

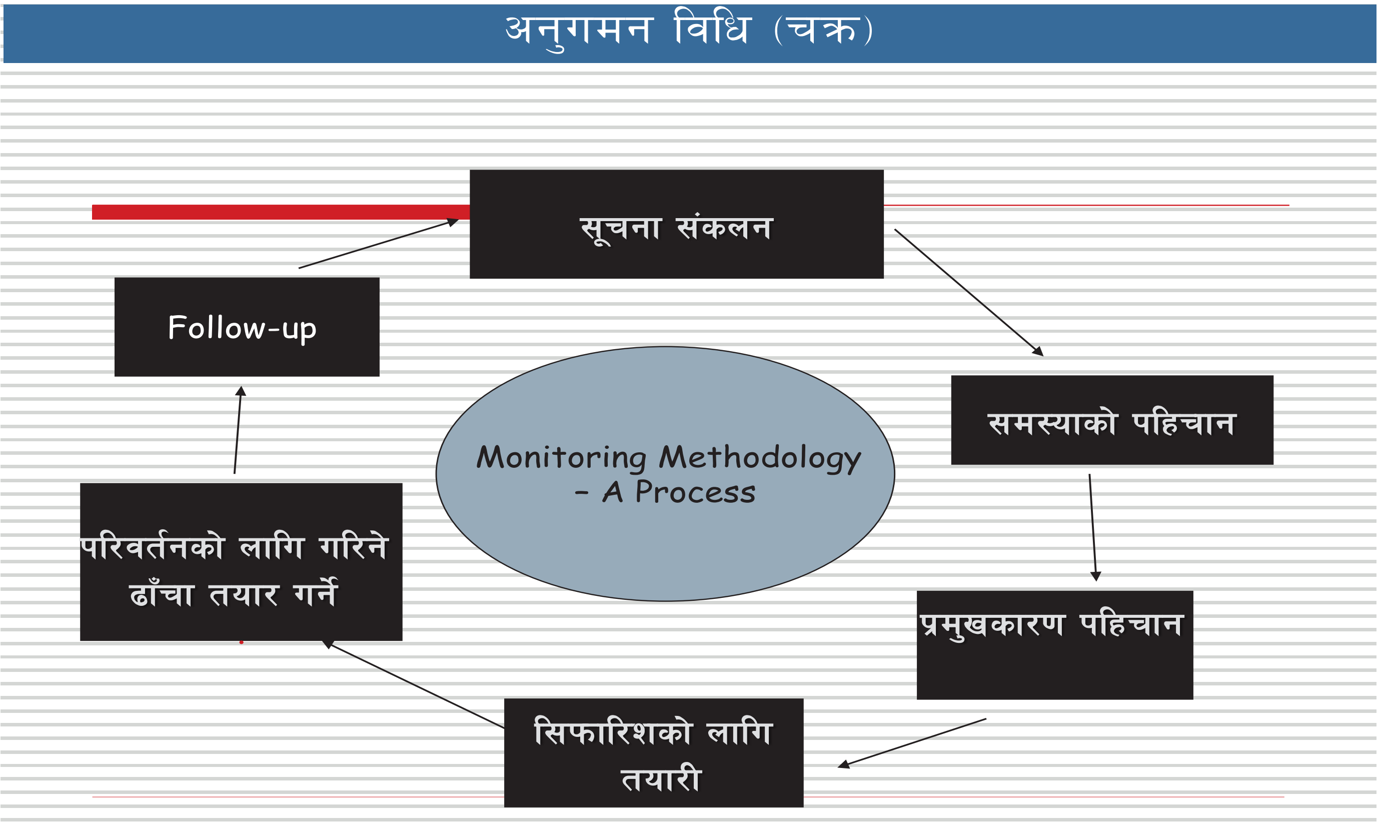

;'rgf ;+sng

cgudgsf]ljifosf]af/]df kfylds hfgsf/L lng]

- ☐ पृष्ठभूमी
- ☐ ऐन, कानून, नीति
- ☐ आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको अवस्था र उलंघनको प्रवृत्ति
- ☐ सूचनाको संकलन अप्रत्यक्ष रुपमा गर्न सकिने
- ☐ सञ्चार माध्ययम
- ☐ मानवअधिकार संघसंस्था
- ☐ सरकारी निकायहरु
- ☐ पीडित
- ☐ स्थानीय जनप्रतिनीधि आदि सँग सूचना संकलन गर्न सकिन्छ ।

;'rgfx?sf] kdfl0fs/0f / ;d:ofsf] klxrfg

- ☐ यस चरणले अनुगमन गर्नुपर्ने विषय र समस्याको बारेमा पहिचान गर्न सहयोग गर्दछ
- ☐ पहिलो चरणमा प्राप्त सूचनाहरुको प्रमाणिकरण
- ☐ प्रमाणिकरणको आधारमा समस्याको पहिचान
- ☐ अनुगमन के विषयमा गरिनु पर्ने
- ☐ सरोकारवाला को हो ?
- ☐ जानकार व्यक्ति को हुन सक्ने ?
- ☐ अनुगमनमा कहाँ जानु पर्ने र कसलाई भेट्नु पर्ने ?
- ☐ अधिकार उलंघनको प्रवृति र घटना वा
- ☐ आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको प्रयोगमा विभेदलगायतका समस्या पहिचन गर्नुपर्छ ।

k|d'v sf/0f klxrfg

- ☐ यस चरणमा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार अवस्था सन्तोषजनक हुन नसकेको तथ्य प्राप्त हुने
- ☐ दोश्रो चरणमा प्राप्त सूचनाहरुको विश्लेषण यस चरणमा गरिनु पर्दछ ।
- ☐ विश्लेषणमा अनुगमनका सर्वमान्य सिद्धान्तको आधारमा गरिनु पर्दछ ।
- ☐ यस चरणमा अधिकार अवस्था सन्तोषजनक हुन नसक्ने मूल कारण सम्म पुग्नु पर्दछ ।
- ☐ मानवअधिकार हननमा सहयोग पुर्‍याउने तत्व यसै चरणमा प्राप्त हुन्छ ।
- ☐ निरन्तर अधिकार हनन भई रहने तत्व यही चरणमा प्राप्त हुनु पर्दछ ।

भविष्यमा गरिनु पर्ने कार्यको लागि सुझाव

- ☐ अनुगमनबाट प्राप्त तथ्य र त्यसको निष्कर्षको आधारमा सुझाव वा सिफारिस गरिनु पर्दछ ।
- ☐ यसरी गरिने सुझाव वा सिफारिस प्रष्ट, यथार्थपरक, परिणाममुखी हुनु पर्दछ
- ☐ सिफारिस कसलाई गरिने हो प्रष्ट हुनु पर्ने
- ☐ सिफारिस वा सुझाव तत्कालीन वा दीर्घकालीन रुपमा गरिनु पर्ने के हो सो सँग सम्बन्धित हुनु पर्दछ ।
- ☐ आर्थिक, सामाजिक वा साँस्कृतिक अधिकार हननका घटना रोक्ने
- ☐ पीडितको उपचार, राहत र क्षतिपूर्ति
- ☐ पीडकलाई कारवाही आदि विषयमा लक्षित हुनु पर्दछ ।

kl/jt{gsf nflu 9fFf tof/ ug{]

- ☐ अनुगमनबाट प्राप्त तथ्य र निष्कर्षको आधारमा त्यस्ता घटना दोहोरिन नदिन के गर्ने ?
- ☐ परिवर्तनको लागि प्राथमिकताको विषय के के हुन ?
- ☐ घटना हुने कारणहरुको सम्बोधन गर्नको लागि के गर्न सकिन्छ ? लगायतका विषयहरुमा केन्द्रीत हुनु पर्दछ ।
- ☐ नियमित Follow up

dfgjclwsf/sf cg'udgsf ;+oGqx?

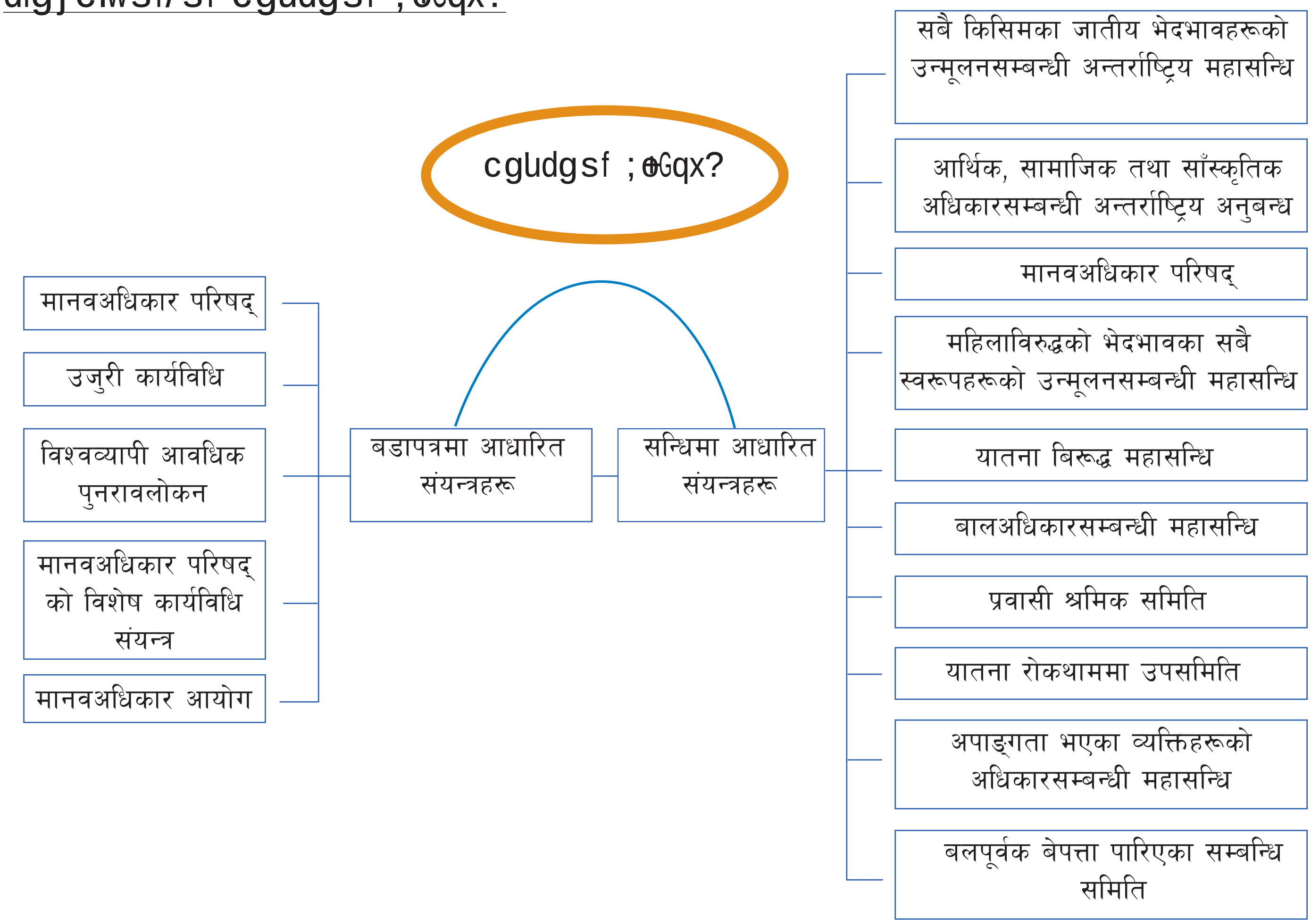

a8fkqdfcfwfl/t dfgjclwsf/ cgudgsf ;+oGqx¿

संयुक्त राष्ट्रसंघ स्थापनाका बखत स्थापित भएका यसका प्रमुख अंग र तिनीहरूबाट विभिन्न प्रस्तावना मार्फत मानवअधिकारको संरक्षण र प्रवर्द्धनका लागि सिर्जना गरिएका निकायहरूलाई बडापत्रमा आधारित मानवअधिकारका संयन्त्र भनिन्छ जस अन्तर्गत हाल मानवअधिकार परिषद्, विश्वव्यापी आवधिक पुनरावलोक (यूपीआर), मानवअधिकार परिषद्को विशेष कार्यविधिहरू र उजुरी कार्यविधिहरू रहेका छन्। मानवअधिकार आयोगलाई मानवअधिकार परिषद्मा परिणत गरिसकिएको छ।

;lGwdf cfwfl/t dfgjclwsf/ cgudgsf ;+oGqx¿

ठूला मानवअधिकार कानूनहरूको कार्यान्वयनको अवस्थाको अनुगमन गर्न संयुक्त राष्ट्रसंघ मानवअधिकार परिषद्ले स्वतन्त्र विज्ञहरू रहेको समितिहरू निर्माण गर्दछ जसलाई सन्धिजनित निकायहरू (Treaty Bodies) भनिन्छ। सम्बन्धित राष्ट्र र संयुक्त राष्ट्रसंघ बीच सम्झौता गरी कार्यान्वयनमा आउने भएकोले सन्धिजनित कानूनहरू बाध्यकारी हुन्छन् र राज्यमाथि कानूनी दायित्व सिर्जना गर्दछन्। सन्धिजनित कानूनहरूको अनुगमन गर्न स्वतन्त्र विज्ञहरूको समिति बनाइएको हुन्छ। जस्तोः आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध (१९६६) को अनुगमनका लागि १८ जना यसै विषयका विज्ञहरूको सीईएससीआर (CESCR) समिति छ। हरेक पक्ष राष्ट्रहरूले प्रत्येक पाँच वर्षमा आवधिक प्रतिवेदन समितिमा पठाउनुपर्दछ। समितिले प्रतिवेदन अध्ययन गरी Concluding Observation को रूपमा आफ्नो सुझावहरू सम्बन्धित राष्ट्रलाई उपलब्ध गराउँछ। यसका साथै समितिले समय-समयमा गर्ने यसका प्रावधानहरूको व्याख्या सामान्य टिप्पणीहरू (Concluding Observation) हरू पनि महत्वपूर्ण रहन्छ।

nlIft ;dx¿ ;F ultljlwx¿sf] cgudg, cGtjf{tf{tyf ljifo s]G›t ;fdlxs 5nkmn -FGD_ x¿ ;~rfng ug{kxF ofUo ljrf/x¿sf 9fFf

१ स्थानहरू (उदाहरणका लागि बैठकहरू, FGD हरू, अन्तर्वार्ताहरू)

- हामीले सबैभन्दा प्राथमिकता उत्तरदाताहरुलाई सहज हुने ठाउँमा भ्रमण गर्नु होस्
- गतिशीलता उपकरणहरू प्रयोग गर्नेहरूको लागि पहुँच सुनिश्चित गर्ने (उदाहरणका लागि सिढीहरू, साँघुरो खण्डहरू, साँघुरो कोठा आदि स्थानहरू बेवास्ता गर्नुहोस् या यी स्थानहरू न छान्नु होला)
- सुलभ शौचालयहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्नुहोस्
- सहभागीहरू लागत प्रभावी र पहुँच योग्य यातायातद्वारा स्थानमा पुग्न सक्ने वातावरण सुनिश्चित गर्नुहोस्
- बहुविध ढाँचाहरू वा सहभागीहरूको सहयोगको लागि सजिलैसंग स्थानमा पुग्नको लागि पर्याप्त संकेतहरू सुनिश्चित गर्नुहोस् (उदाहरणका लागि ब्रेलमा चिन्हहरू, ग्रिटरहरू)
- पहुँच योग्य आवश्यकताहरू पहिचान गर्नका लागि DPO हरुसँग परामर्श लिनु होस।

जब सम्भव हुन्छ, कार्यक्रममा भाग लिने सहभागीहरू सँग सिधै सल्लाह गर्नुहोस् कि उनीहरूको विशेष आवश्यकताहरू पूरा भइसकेका छन् भनेर।

२. छापिएका सामग्रीहरू (उदाहरणः प्रशिक्षण पुस्तिकाहरू, अनुगमन प्रक्रियाको बारेमा जानकारी, सहमति फारामहरू, प्रश्नावलीहरू)

- सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुका वा उत्तरदाताहरूसम्म पुग्नका लागि आवश्यक सबै ढाँचाहरू र भाषाहरूमा प्रकाशन/ छापिएका सामग्रीहरू लिने सुनिश्चित गर्नुहोस् (उदाहरणका लागि ब्रेल, ठूलो अक्षर/प्रिन्टका, इलेक्ट्रोनिक, साङ्केतिक भाषाहरु, सजिलो पढ्न र बुझ्ने ढाँचाहरू वा स्थानीय भाषाहरूमा केही छापिएका प्रश्नावलीहरू)

३. मौखिक संचार (उदाहरणका लागि आमने सामने र टेलिफोन बैठकहरू, अडियोटापहरू, अनुगमनका अन्तर्वार्ताहरु)

- सुन्न नसकिने, सुन्न वा देख्ने नसकिने, बौद्धिक अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू जसले वैकल्पिक संचारको प्रयोग गरि कुरा बुझ्न वा आफ्नै कुरा/विचारहरु व्यक्त गर्न सक्छन्। तिनिहरुलाई पर्याप्त समयको बाँडफाँड र आवश्यक दोभाषे/सुविधाकर्ताहरूको संलग्नता सुनिश्चित गर्न पर्दछ। (उदाहरणका लागि साङ्केतिक-भाषा व्याख्या गर्ने, वास्तविक-समय ट्रान्सक्रिप्शन, संचार सहायक)
- धेरै प्रश्न गर्नुको साटो प्रश्नकर्ताले उत्तरदाताहरूले के भन्न खोजिरहेका छन् भन्ने कुरामा ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्छ। यदि उत्तरदाताहरूले राम्रोसँग प्रश्न बुझ्न् सकेनन् भने, प्रश्नकर्ताले कुनै हिचकिचाहट बिना बुझ्न सक्ने सरल तरिकाले व्याख्या गर्नुपर्दछ। प्रश्नकर्ताहरु अरु विषय भन्दा विषयवस्तु आधारित छलफलमा केन्दित हुनुपर्दछ।

gf6 ug{kf];\ls o. ljrf/x¿ k0f{5gg\. cgudgstf{x¿n]Wofg lbgk5{ls dfdnfx? kxF ofUo tl/sfn] ;Daf]wg ug{k5{.

#=@ ESCR Pk / cgudg tyf /kf]6{+sf]nflu o;sf]kbf{

ESCR मोबाईल एप आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकार अनुगमन गर्न बनाईएको एउटा अनाखन र अफलाईन एप हो। यो एप २०१७ मा काहुरास्ट नेपालले Felm, र LWF Nepal सँग सहकार्य गरि बनाईएको हो । आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारको अनुगमन मोबाईल एपलाई समस्त मानवअधिकारकर्मीहरु, अनुसन्धानकर्ता एवं अन्य सरोकारवालाहरुका लागि यस हकका बारेमा जान्ने तथा दीगो विकास लक्ष्यहरुसँग यसको सम्बन्धका बारेमा जान्ने एक सार्वजनिक थलोका रूपमा विकास गरिएको हो। यस एपको प्रयोगबाट नेपालमा विभिन्न स्थानहरुमा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको अवस्थाका बारेमा अनुगमन समेत गर्न सकिन्छ यस अनुगमन एपका धेरै थरी सुविधा, सूचना तथा कार्यहरु छन् । यो एप निरन्तर अपडेट भईरहेको छ र पछि पनि अपडेट भईरहने छ ।

ESCR एप
एक सिकाईको औजार

ESCR एप एक तथ्यांक संकलन, अनुगमन र रेपोर्टिंग को औजार

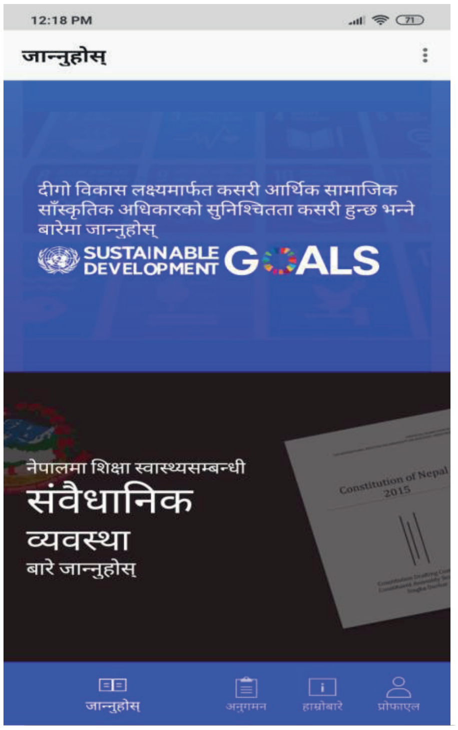

कुनै पनि नागरिकले यो एप डाउनलोड गर्न सक्छन् र दिगो विकासका लक्ष्यहरु मार्फत कसरी आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारको सुनिश्चितता हुन्छ भन्ने बारेमा सिक्न सक्छन साथै नेपालमा शिक्षा स्वास्थ्यसम्बन्धी संवैधानिक प्रावधानहरुका बारेमा सिक्न सक्छन् ।

सामुदायिक अनुगमनकर्ताहरुले सुरुमा सर्भरबाट फारम डाउनलाड गर्छन्स अनि नयाँ अनुगमनको सुरुवात गर्न खाली फारम भर्नुहोस् भन्ने ठाउँमा गएर डाउनलाड गरिएको खाली फारमहरू मध्ये चाहिएको फारम भर्न सक्छन् स पुरै तथ्यांक वा जानकारी नभएको फारम ड्राफ्टमा गएर बस्छ फारममा रहेको सबै जानकारी पुरा रूपमा भरिसकेपछि अपलोड छन् र पेश गरिएको फारम सिधै काहुरास्टको सर्भरमा आएर बस्छ । कुनै फाईल नचाहिएको खण्डमा हटाउन नि सकिन्छ ।

ESCR Pksf]kbf{usf af/]df lj:t[t hfgsf/L

ESCR मोबाईल एप प्रयोग गर्न सुरुवातमा एन्ड्रोईद मोबाईलको प्ले-स्टोरमा गएर **ESCR app** इन्स्टल गर्नु पर्छ। इन्स्टल गरेको एपमा **Open** भन्ने ठाउँमा थिच्ने बित्तिकै एपको गृहपृष्ठ आउँछ। गृहपृष्ठ नै यसको मुख्य पृष्ठ हो। अलिकति माथि **Swipe** गर्नुभयो भने, तपाईंले साझेदारी संस्थाहरूको लोगो पाउनु हुनेछ। त्यही पृष्ठमा सुरु गर्नुहोस् भन्ने ठाउँमा थिच्ने बित्तिक्कै भाषा छनौट खण्ड आउँछ। यो खण्डबाट आफुलाई सहज लाग्ने भाषा (नेपाली वा अंग्रेजी) छनौट गर्न सकिन्छ। छनौट गरेर ठिक भन्ने ठाउँमा थिच्नुपर्छ।

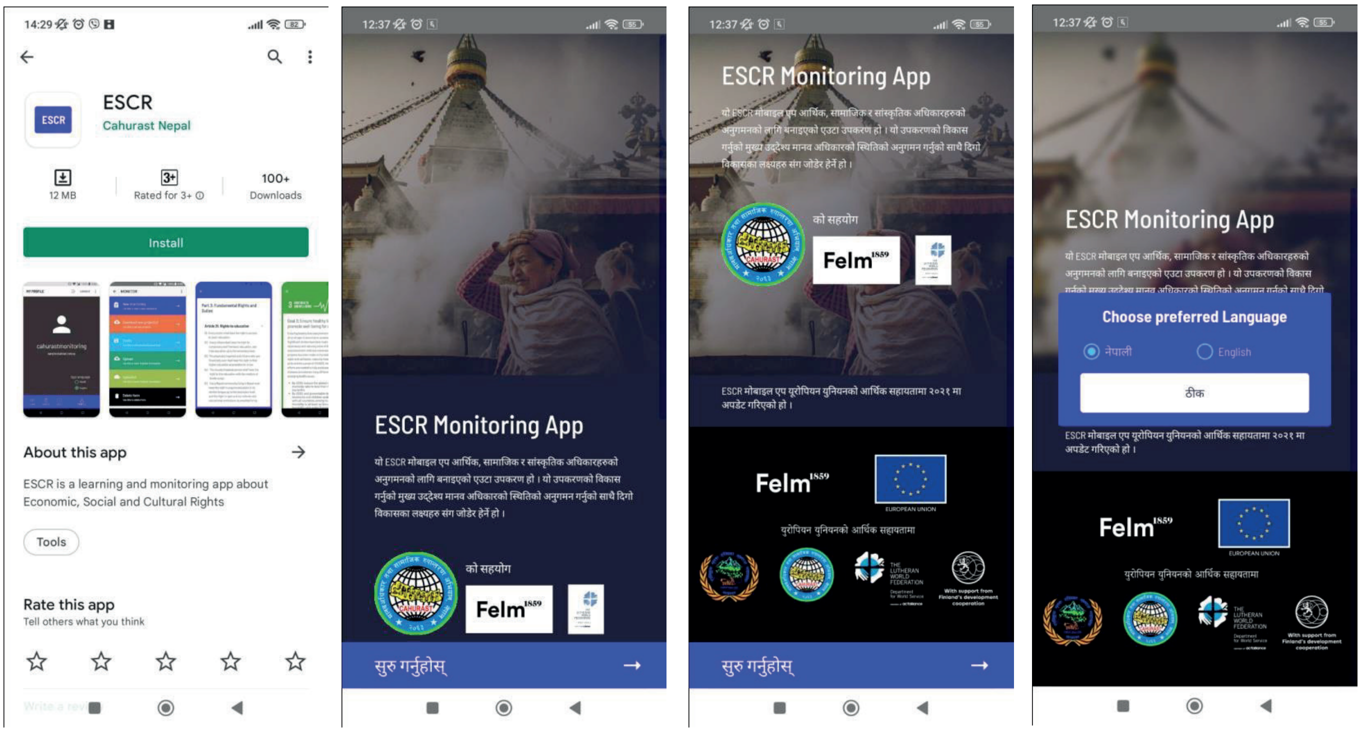

त्यस पश्चात सिधै जान्नुहोस् भन्ने खण्डमा पुगिन्छ। सोही पृष्ठको तल पट्टी चार वटा खण्डहरु देख्न सकिन्छ। क्रमशः जान्नुहोस, अनुगमन, हाम्रोबारे र प्रोफाइल।

चारवटा खण्डहरुमा आफुले चाहेको खण्डमा सिधै जान सकिनेछ।

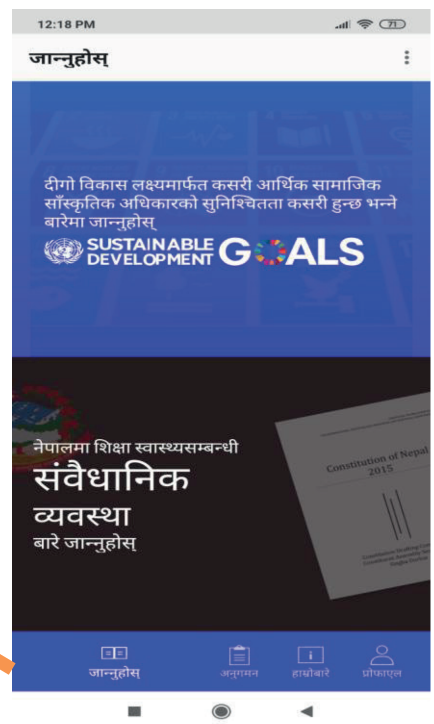

ESCR df]jfO{n Pksf

!= hfGgxf];\

यो खण्ड मुख्य गरि आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकार र त्यसमा पनि विशेषगरि स्वास्थ्य, शिक्षा तथा मर्यादित कामसम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्थाहरुबारे जोड दिएको छ। यसभित्र नेपालको संविधान २०७२भित्र रहेको भाग ३ मा रहेको मौलिक हक तथा कर्तव्य र भाग ४ मा रहेको राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वहरुको बारेमा जान्न र पढ्न सकिन्छ। त्यसैगरि यसै पृष्ठमा दिगो विकास लक्ष्यहरु बारेमा जान्न सकिन्छ। दिगो विकासका लक्ष्यहरु ३, ४ र ८ को बारेमा यस एपबाट जान्न सकिन्छ।

@= xfd|]af/]

यस खण्डमा छोटो परिचय एपको छ भने, काहुरास्टको बारेमा छोटो परिचय पनि राखिएको छ। यी संस्थाहरुले के गर्दछन् र यस संस्थाका लक्ष्यहरु के के रहेका छन् भन्ने कुराको जानकारी यस खण्डबाट थाहा पाउन सकिन्छ।

#-k|f]kmfOn

यस खण्डमा लगइन भएको आफ्नो नाम, प्रोफाइल फोटो, युजरनेम र युजर इमेल ठेगानाको जानकारी देख्न सकिनेछ।

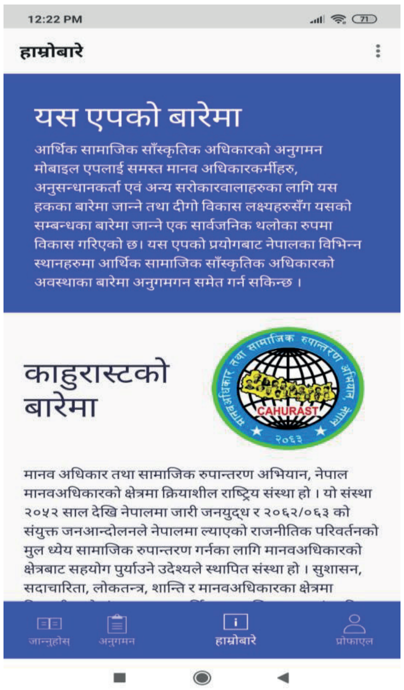

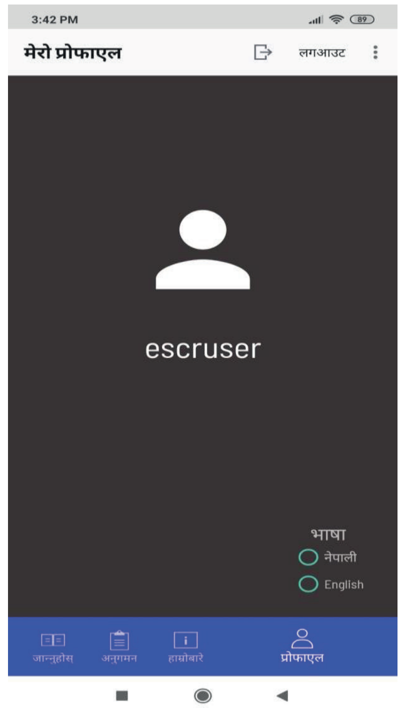

$= cg'udg

ESCR app प्रयोग गरि आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारको अनुगमन गर्न काहुरास्ट नेपालबाट सामुदायिक अनुगमनकर्ताहरुलाई यस एपको बारेमा तालिम दिईन्छ। त्यस पश्चात् तलिम प्राप्त अनुगमनकर्ताहरुको सामान्य जानकारी सहित ESCR अनुगमनकर्ता वा सामुदायिक अनुगमनकर्ता को रूपमा नाम दर्ता गरिनेछ। दर्ता गरेपछि युजरनेम (प्रयोगकर्ता नाम) र पासवर्ड काहुरास्ट नेपालबाट नै दिईन्छ। अनुगमनको कार्य सुरु गर्न लग-इन मा गएर संस्थाले दिएको युजरनेम र पासवर्ड राख्नुपर्नेछ। त्यसैगरी, यदि तपाईं काहुरास्ट नेपालको तालिम प्राप्त मनिटर हुनुहुन्न तर अनुगमन गर्न चाहनुहुन्छ भने तपाईंले काहुरास्ट नेपाललाई अनुरोध पठाउनु पर्नेछ र तपाईं अनुगमनको लागि योग्य भएपछि मात्र काहुरास्ट नेपालले तपाईंलाई स्वीकृति पठाउनेछ। यदि नाम पहिले नै दर्ता भईसकेको भए सिधै लग इनमा गएर अनुगमन अगाडी बढाउन सकिन्छ।

ESCR Pkaf6 cgUdg s;/L ug]{<

दर्ता भईसकेका ESCR अनुगमनकर्ता वा सामुदायिक अनुगमनकर्ताहरुले अनुगमन खण्डको ‘अनुगमन सुरु गर्नुहोस्मा’ गएर अनुगमन अगाडी बढाउन सकिन्छ । अनुगमनको लागि मेनु र खण्ड तस्विरमा देखाइएको जस्तै हो ।

फारमहरु सर्भरबाट तान्न इन्टरनेट चाहिन्छ तानिसके पछि ती फारमहरु खाली फारम भर्नुहोस् भन्ने ठाउँमा गएर बस्दछ। अनुगमन सुरु गर्न खाली फारम भर्नुहोस् भन्ने खण्डमा जानु पर्दछ। त्यहाँ केही फारमहरु हुन्छन् त्यसमध्ये आफुले अनुगमन गर्न चाहेको ADHICAR project मा Select गर्नु पर्दछ । त्यसपछि क्रमशः अनुगमन प्रक्रिया सुरु हुन्छ।

k[o]s v08x?sf]lj:t[t hfgsf/L tn lb0{sf]5 .

खण्ड १: खाली फारम भर्नुहोस्: यो खण्डमा सर्भरबाट डाउनलोड गरिएका फारमहरू हुन्छन्। ती मध्येबाट अनुगमनकर्ताले आफुले अनुगमन गर्ने परियोजनाको फारमहरू छान्छन् र अनुगमनको क्रममा प्राप्त हुने जानकारी र डाटाहरु यसै फारममा भर्छन्।

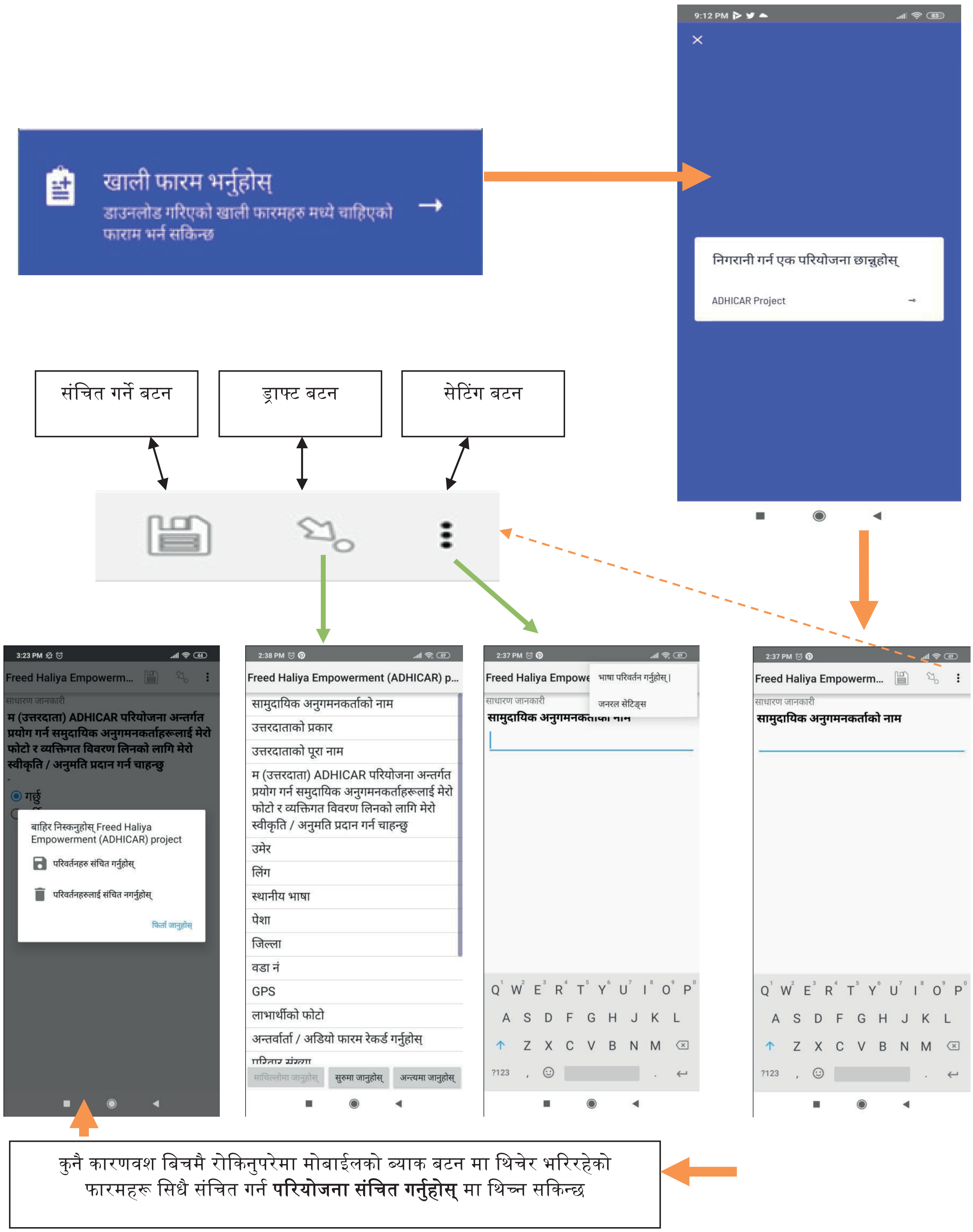
खाली फारम भर्नुहोस्
डाउनलोड गरिएको खाली फारमहरु मध्ये चाहिएको फाराम भर्न सकिन्छ
निगरानी गर्न एक परियोजना छान्नुहोस्
ADHICAR Project
संचित गर्ने बटन
ड्राफ्ट बटन
सेटिंग बटन
Freed Haliya Empowerm...
साधारण जानकारी
म (उत्तरदाता) ADHICAR परियोजना अन्तर्गत प्रयोग गर्न समुदायिक अनुगमनकर्ताहरूलाई मेरो फोटो र व्यक्तिगत विवरण लिनको लागि मेरो स्वीकृति / अनुमति प्रदान गर्न चाहन्छु
गर्छु
बाहिर निस्कनुहोस् Freed Haliya Empowerment (ADHICAR) project
परिवर्तनहरु संचित गर्नुहोस्
परिवर्तनहरुलाई संचित नगर्नुहोस्
फिर्ता जानुहोस्
Freed Haliya Empowerment (ADHICAR) p...
सामुदायिक अनुगमनकर्ताको नाम
उत्तरदाताको प्रकार
उत्तरदाताको पूरा नाम
म (उत्तरदाता) ADHICAR परियोजना अन्तर्गत प्रयोग गर्न समुदायिक अनुगमनकर्ताहरूलाई मेरो फोटो र व्यक्तिगत विवरण लिनको लागि मेरो स्वीकृति / अनुमति प्रदान गर्न चाहन्छु
उमेर
लिंग
स्थानीय भाषा
पेशा
जिल्ला
वडा नं
GPS
लाभार्थीको फोटो
अन्तर्वार्ता / अडियो फारम रेकर्ड गर्नुहोस्
माथिल्लोमा जानुहोस्
सुरुमा जानुहोस्
अन्त्यमा जानुहोस्
Freed Haliya Empowe
भाषा परिवर्तन गर्नुहोस्
जनरल सेटिङ्स
सामुदायिक अनुगमनकर्ताको नाम
कुनै कारणवश बिचमै रोकिनुपरेमा मोबाईलको ब्याक बटन मा थिचेर भरिरहेको फारमहरू सिधै संचित गर्न **परियोजना संचित गर्नुहोस्** मा थिच्न सकिन्छ

खण्ड २: अनुगमनका लागि नयाँ फारम डाउनलोड: यो खण्डको प्रयोगद्वारा सर्भरबाट अनुगमनका नयाँ फारमहरु डाउनलोड गरिन्छ ।

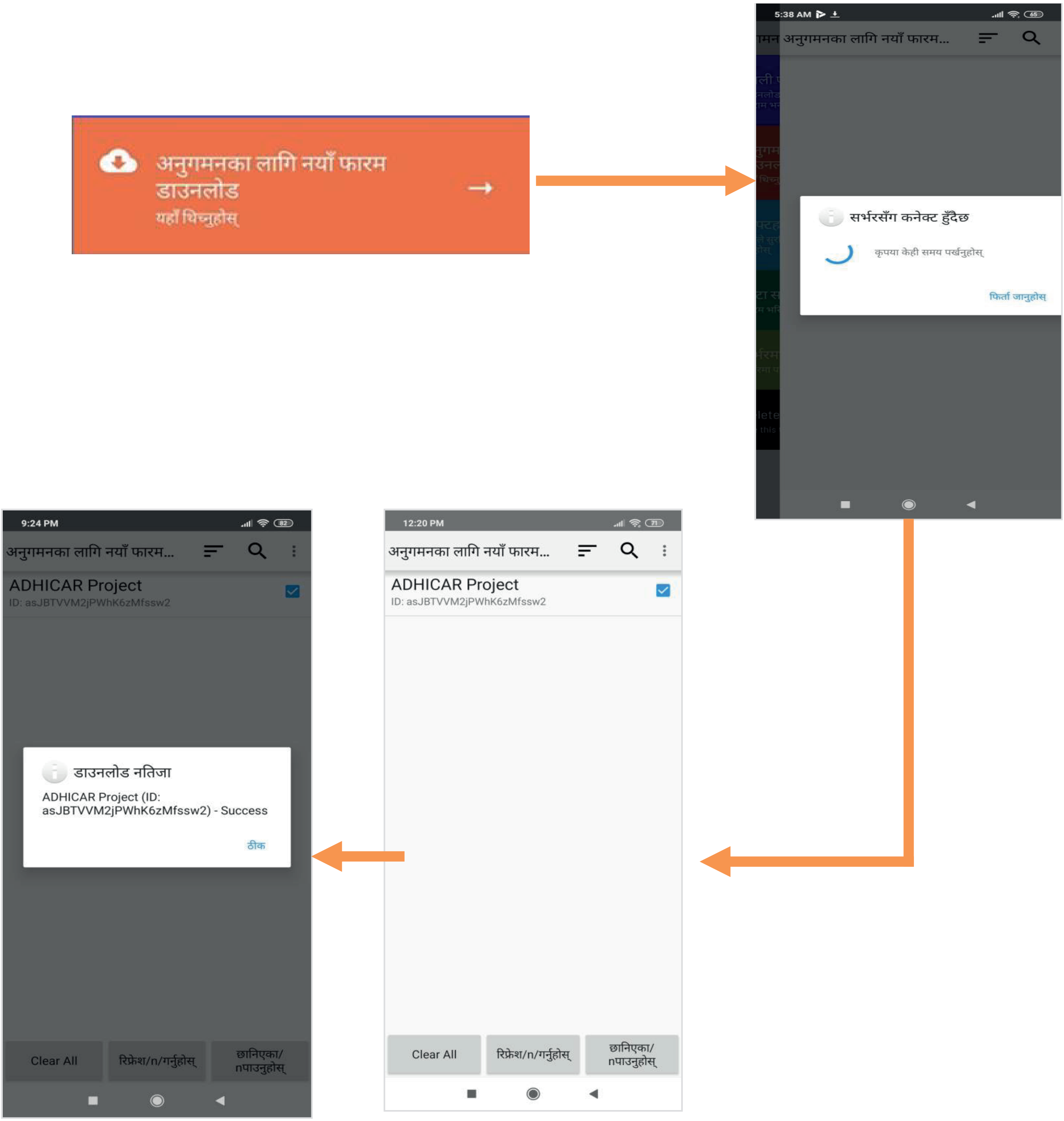

खण्ड ३: ड्राफ्टहरु: अनुगमनकर्ताहरु द्वारा सबैभन्दा सुरुमा भरिएका र जसमा पुरा जानकारी तथा तत्थ्यांक भरिएको हुँदैन ती फारमहरु यस खण्डमा रहन्छन्

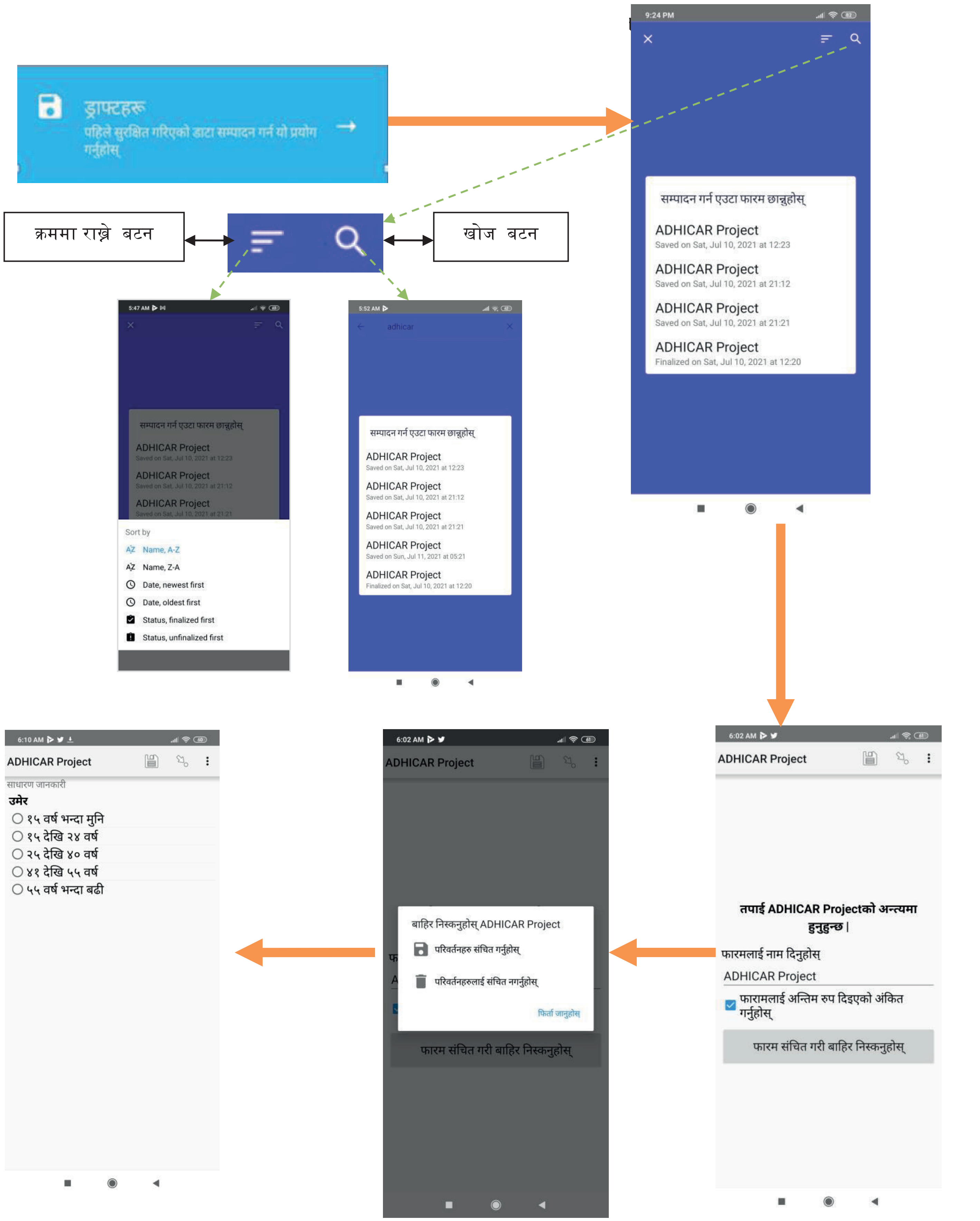

खण्ड ४: डाटा सर्भरमा पठाउनुहोस्: यो स्थानबाट फाइनल फारमहरु सर्भरमा पठाउन सकिन्छ।

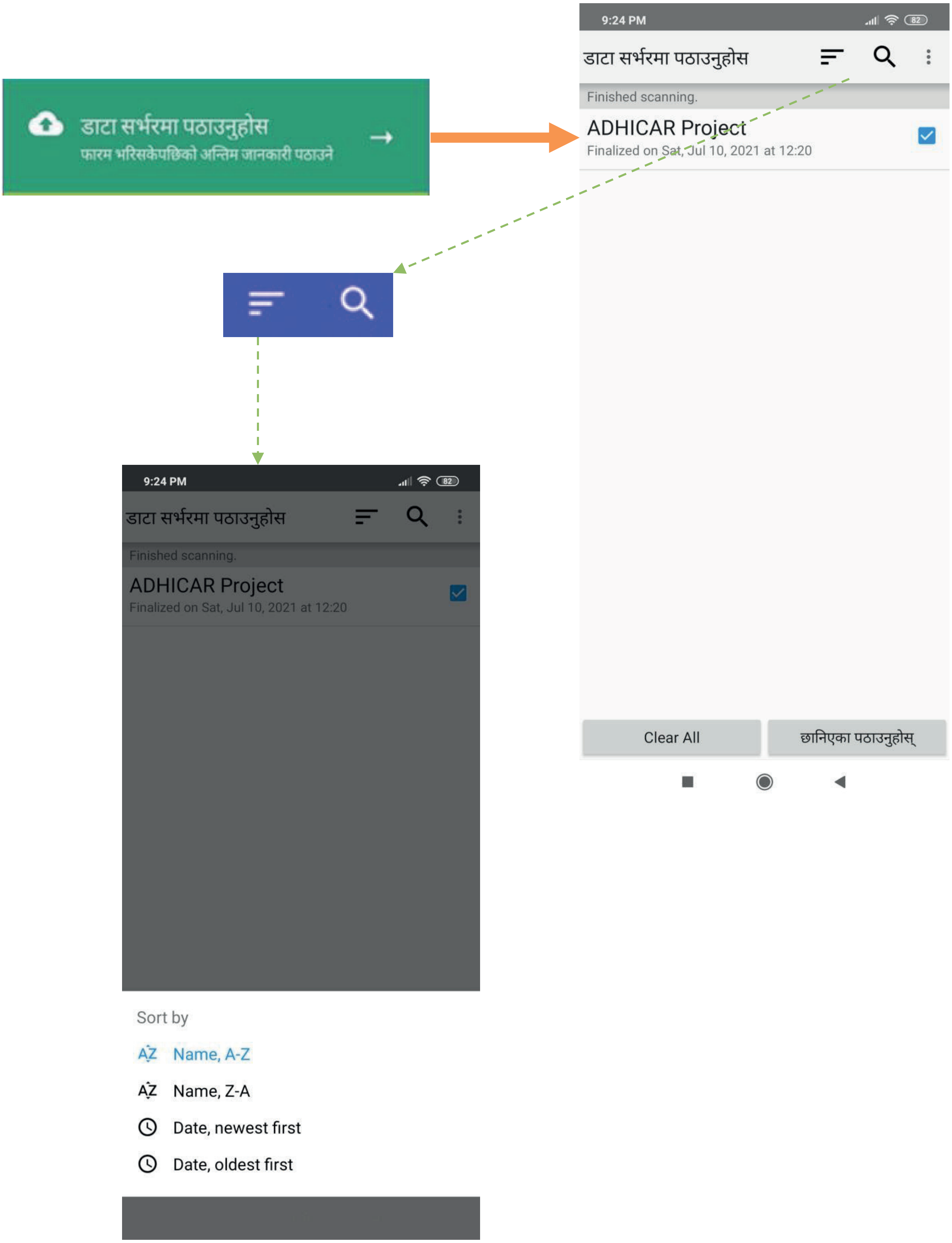

खण्ड ५: सर्भरमा पठाईसकेका फारमहरू: यस खण्डबाट सर्भरमा अपलोड भइसकेका फारमहरु देख्न सकिन्छ ।

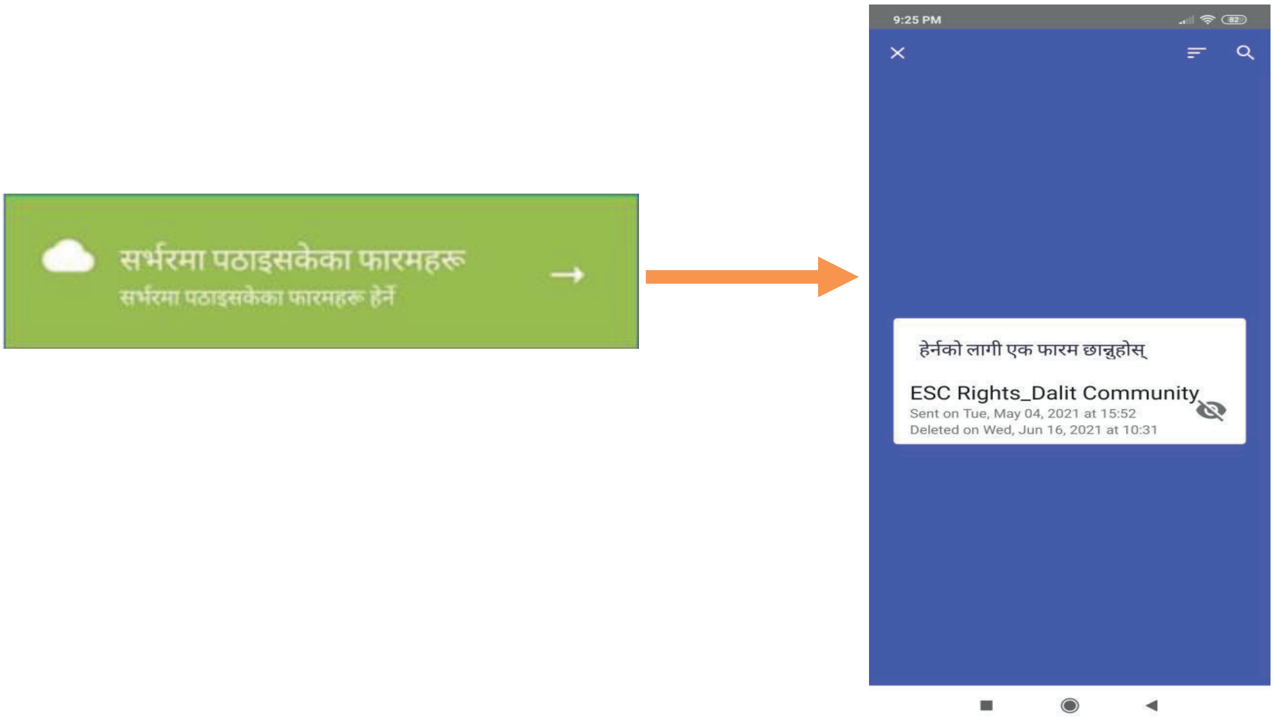

खण्ड ६: रद्ध फारम अर्थात् दिलीत फारम: आफुलाई नचाहिने वा काम नलाग्ने फारमहरु यो खण्डबाट हटाउन सकिन्छ ।

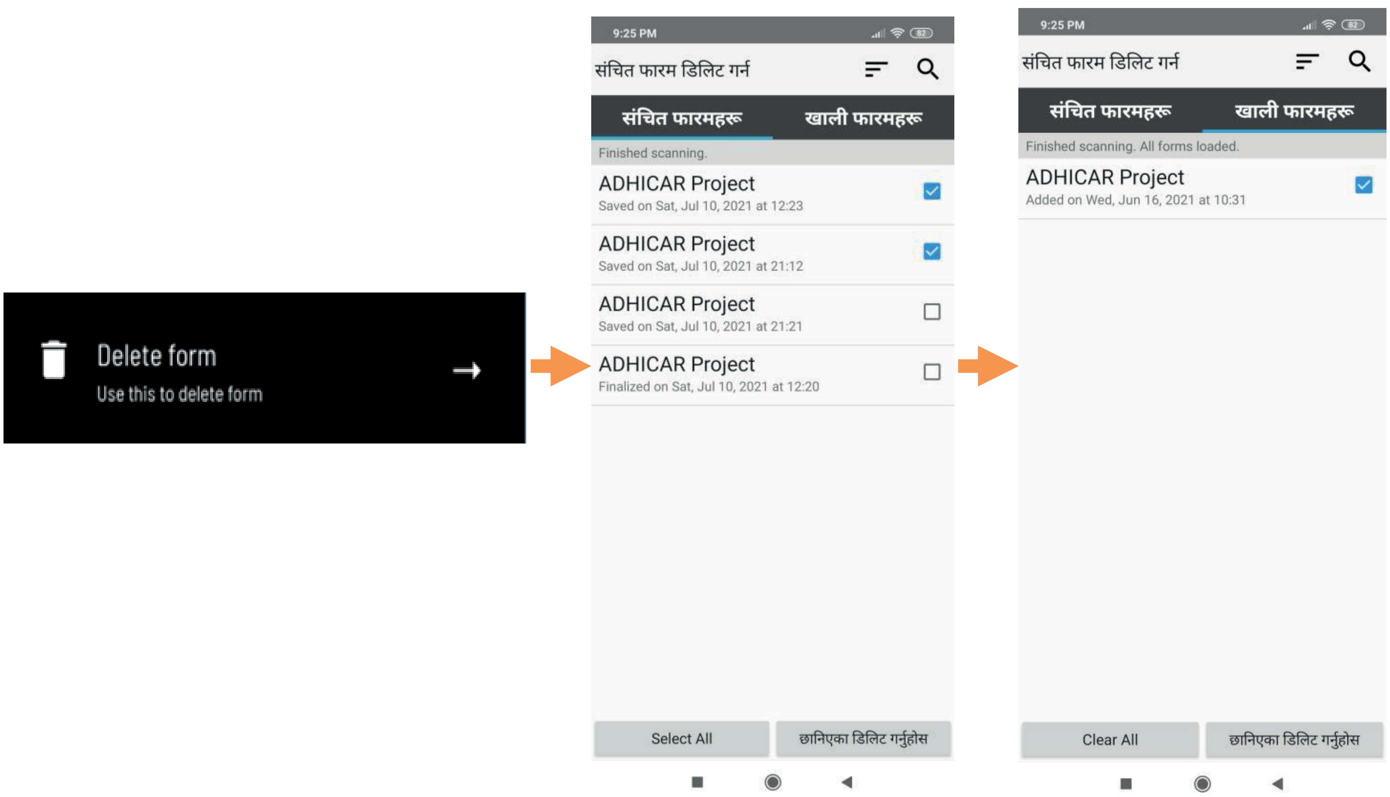

ESCR अनुगमन एपको कार्यप्रवाहको एक झलक

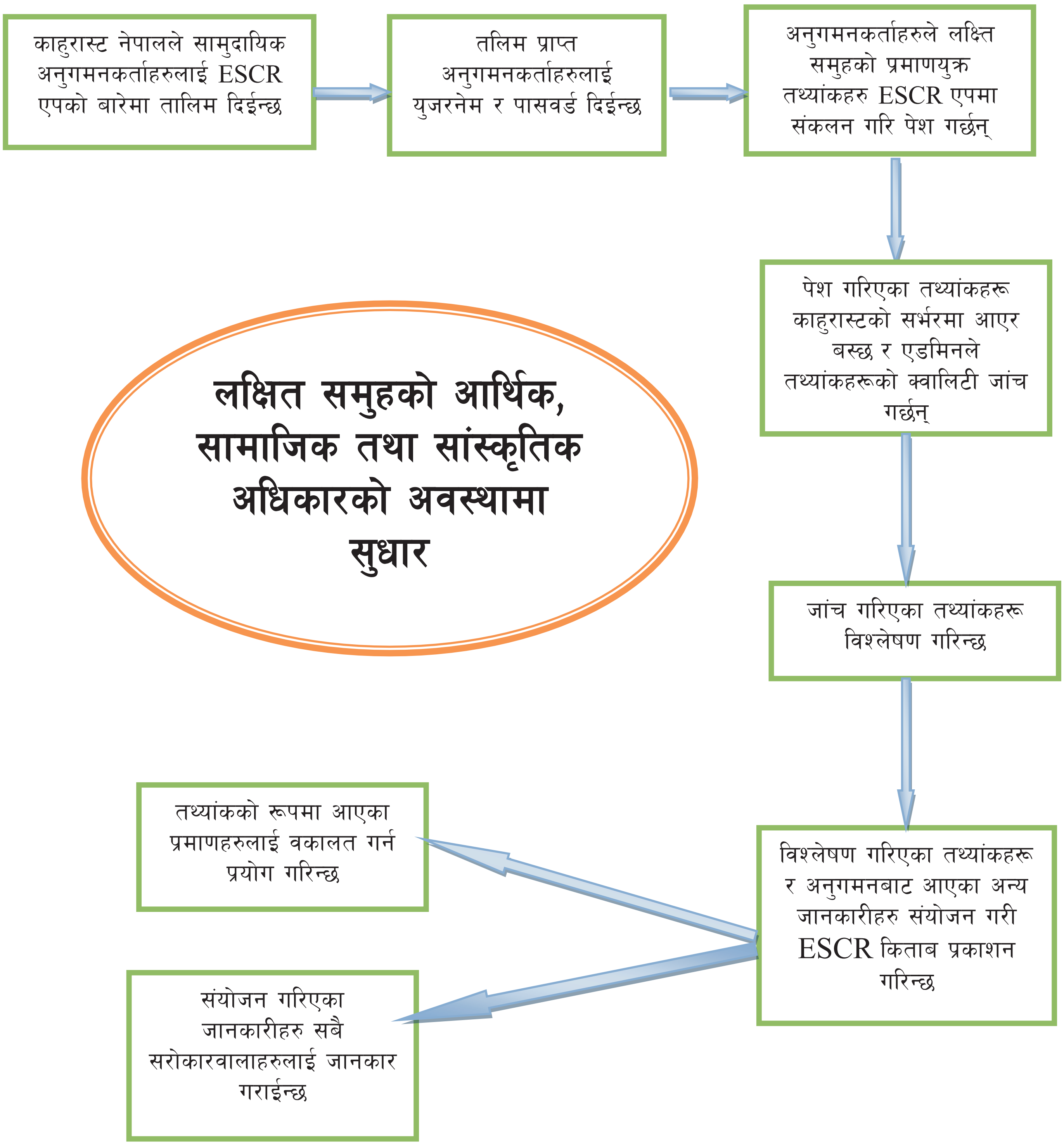

#-# dfgjf0n xIjk 8]s / /fhgLlts xIjk 8]s dg'flghdsf] dfWodaf6 cfly{s, ;fdflhs / ;f+:s[lts clwsf/sf] pNn3gsf] cg'udg

आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूको उल्लङघ्न तब हुन्छ जब कुनै राज्यले भेदभाव बिना वा उनीहरूको सम्मान, सुरक्षा र परिपूर्ति गर्न यसको दायित्वमा छन् भनेर सुनिश्चित गर्न आफ्नो दायित्वमा असफल हुन्छ। प्राय एक अधिकारको उल्लङघ्न अन्य अधिकारहरूको उल्लङघ्नसँग जोडिएको हुन्छ। आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूको उल्लङघ्नका केहि उदाहरणहरु :

- lzIff ;DalGw clwsf/sf] pNnª3\gM मुख्य प्रवाहको विद्यालयबाट अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरुलाई अलग राखिएको
- /f]huf/Lsf] clwsf/ pNnª3\gM रोजगारदाताहरूलाई भर्तीमा भेदभाव गर्नबाट रोक्न असफल (लिंग, अपाङ्गता, जाति, राजनीतिक विचार, सामाजिक उत्पत्ति, एचआईभी स्थिति, आदिमा आधारित)। मर्यादित जीवनयापनको लागि पर्याप्त न्यूनतम ज्याला सुनिश्चित गर्न असफल। सार्वजनिक र निजी क्षेत्रमा कामका घण्टाको उचित सीमितता प्रदान गर्न असफल।
- :jf:Yo ;DalGw clwsf/ pNnª3\gM दूषित पानी, उदाहरणका लागि, राज्यको स्वामित्वको फोहोरहरु। यौन र प्रजनन सम्बन्धित जानकारी र सेवाहरूको पहुँच अस्वीकार गर्दै ।
- cfjf;sf] clwsf/ pNnª3\gM जबरजस्ती मानिसहरूलाई घरबाट निकाल्दै

k|tlglwdh'ns 36gfsf] cg'udg

k|tlglwdh'ns 36gf (Emblematic Case) sf] cy{

प्रतिनिधिमूलक घटनाहरू त्यस्ता मानवअधिकार उल्लंघनको घटनाहरू हुन् जसले व्यक्तिभन्दा माथि उठेर कुनै समूह वा वर्ग विशेषले भोग्नु परेका समस्याहरूलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ। सोही प्रकृतिको सबालमा यसअघि कुनै अदालतमा मुद्दा वा 'सार्वजनिक सरोकारको मुद्दा (PIL) का रूपमा' मुद्दा परेको छैन भने प्रवृत्तिगत र योजनाबद्धरूपमा घटाइने यस्ता मानवअधिकार उल्लंघनका घटनाहरूलाई प्रतिनिधिमूलक ढंगले उठाउने गरिन्छ। यस्ता मुद्दाहरू प्रायः जसो संरचनागत मानवअधिकार उल्लंघनका घटनाहरू हुन्छन् जस्तोः महिला विरुद्ध हिंसाका स्वरूपहरू, भेदभावका स्वरूपहरू, विभेदपूर्ण कानूनी प्रावधानहरू आदि यी घटनाहरूसँग सम्बन्धित कानूनहरू बनिसकेको वा कानून बन्न बाँकी रहेको अवस्था पनि हुन सक्दछ। त्यस्ता घटनाहरूले अदालतबाट निर्णय भई नजिर बन्न सकेमा अन्य सबै समुदायले पनि फाइदा लिन सक्दछन्। सामाजिक परिर्वतनका क्षेत्रमा कार्यरत नागरिक समाजका संगठनहरूले यस प्रकारका उल्लंघनहरूको घटनाहरूलाई उदाहरणको रुपमा उठान गरेर व्यापक बहसको विषय बनाउँछन्।

k|tlglwdh'ns 36gf 5gf}6sf cfwf/ / k|lqmofx¿

k|tlglwdh'ns 36gf 5gf}6sf cfwf/x¿M

- नेपालको संविधान, कानूनहरू, अदालतका निर्णयहरू, अदालतका नजिरहरूले त्यस प्रकृतिको घटनाको बारेमा यस अघि कुनै निर्णय नलिएको वा नजिर स्थापित नभएको घटनाहरू।
- बारम्बार घट्ने उल्लंघनका घटनाहरू।
- ठूलो संख्यालाई असर गरिरहेका सवालहरू।
- लामो समयदेखि सुल्झन नसकेका सवालहरू।

k|tlglwdh'ns 36gfx¿ 5gf}6sf k|lqmofx¿M

- लेख, रचना, अध्ययन तथा मिडियामा आएका सम्बन्धित समाचारहरूको पुनरावलोकन गर्ने।
- न्यायालयहरूबाट भएका निर्णयहरूको पुनरावलोकन गर्ने।
- पीडित समुदायका प्रतिनिधिहरूसँग छलफल गरी समस्याहरू पहिचान गर्ने।
- पहिले कुनै संस्थाले सोही मुद्दा उठाएका थिए वा थिएनन् पत्ता लगाउने, कसैले सो मुद्दा उठाएको भए प्रक्रिया कहाँसम्म अगाडि बढेको थियो यकिन गर्ने।

;+f/el/sf cbfntx¿df klxn]g}d2fdf k/]sf ESCR clwsf/ pNgnÍgsf s]x pbfx/0fx¿

- जबरजस्ती निकाला गर्नु
- बिना कारण कुनै कर्मचारीलाई पद बाट हटाउनु
- पानी आपूर्तिमा जानाजानी विष मिसाउनु
- चिकित्सा स्याहार, काम, आवास, शिक्षा आदिको पहुँचमा भेदभाव
- प्रतिबन्ध यूनियनहरू
- पर्याप्त खाना र पानीको बच्चाहरूलाई वञ्चित गर्दै
- कुनै पनि प्राथमिक तहको शिक्षा प्रदान गर्न असफल
- आधारभूत स्वास्थ्य सेवा सुविधा प्रदान गर्न असफल
- शैक्षिक संस्थाहरू यस्तो खराब अवस्थामा कि तिनीहरू सुरक्षाको लागि जोखिममा छन्
- यस्तो खराब अवस्थामा आवास कि यो सुरक्षाको लागि जोखिम नै छ

श्रोत: CESR, Basic Primer on ESC Rights, at: http://www.cesr.org/article.php?id=275.

मोबाईल रेफरल हेल्प डेस्क को कार्यप्रवाह

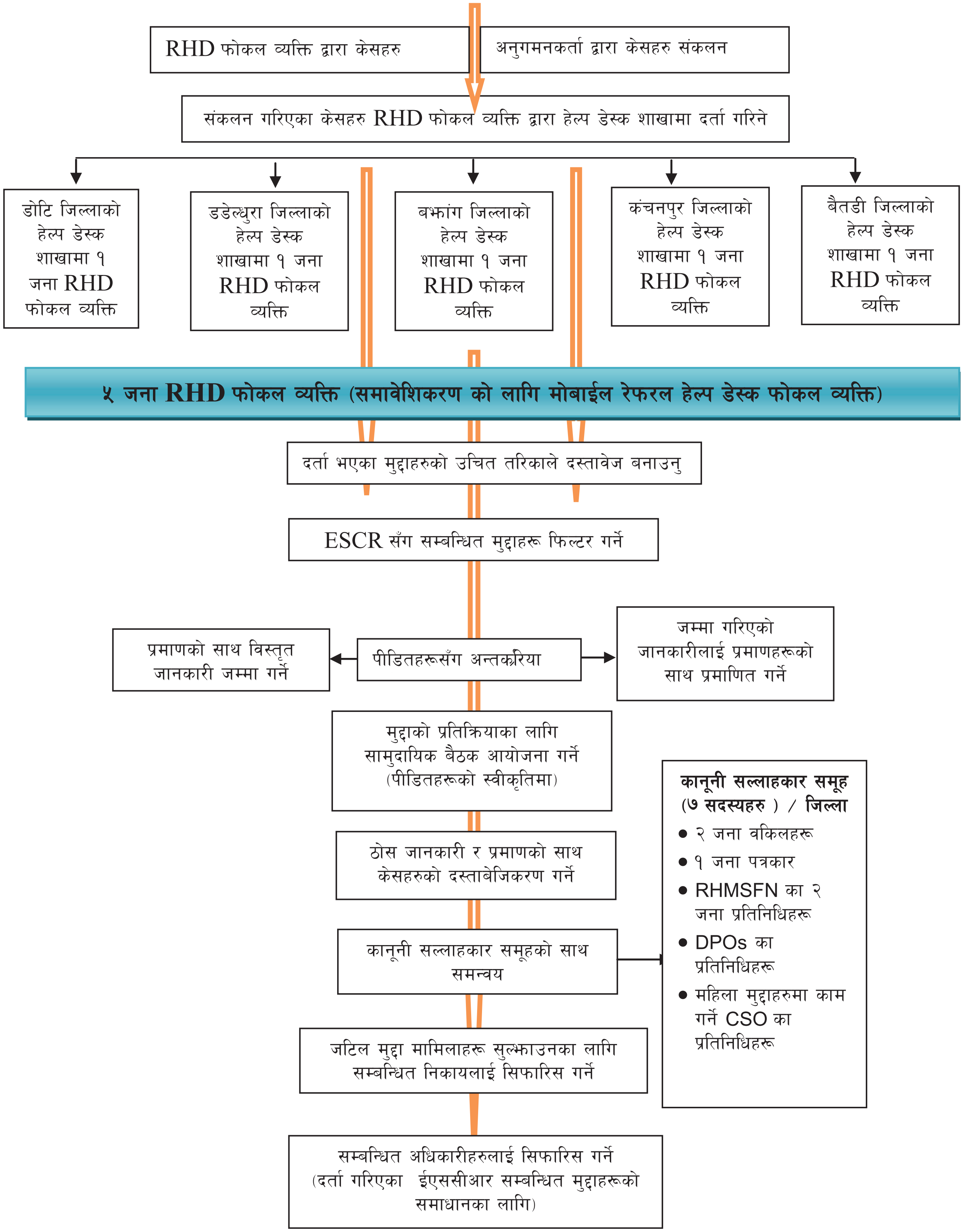

हामीले अनुगमन गर्ने क्रममा विभिन्न गाउँ-ठाउँहरु घुमेका हुन्छौं र विभिन्न व्यक्तिहरुसंग भेटघाट हुन्छ । त्यहि भेटघाट कुराकानीमा उनीहरुले भोगेको घटनाहरुको जानकारी दिइन्छन् । त्यहि घटनाहरु जुन अरू सामु पनि पुग्नुपर्छ जस्तो लाग्छ त्यस्तो घटनालाई कथाको रुपमा घटना विवरण (case story) बनाइन्छ । यो घटना विवरणमा घटना के हो ? घटना कसरी घट्यो र किन घट्यो भन्ने कुराहरु समावेश हुनु पर्दछ ।

36gf lj j/0f÷syf (case story) df ;dfj]z ul/g'kg]{kd'v s'/fx? -9fFrf_

l;=g	zLif{s	lj j/0f
१.	नम	
२.	उमेर	
३.	पूरा ठेगाना	
४.	परिवार संख्या	
५.	वैवाहिक अवस्था	
६.	शारिरीक अवस्था	
७.	प्रमुख समस्या - के-कस्तो, कहिले	
८.	समस्या समाधान गर्न गरिएका प्रयासहरु - के-कस्तो, कहिले	
९.	चुनौतीहरु के के आए-के-कस्तो, कहिले	
१०.	वर्तमान अवस्था र पहिलेको अवस्था	
११.	सामाजिक हैसियन तथा समुदायले गर्ने व्यवहार	
१२.	आर्थिक अवस्था	
१३.	मनोवैज्ञानिक अवस्था	
१४.	प्रत्यक्ष भनाईहरु	
१५.	पेशा	
१६.	हालका सम्बन्धित कानूनी व्यवस्थाहरु	
१७.	आवश्यकताहरु	
१८.	फोटो (अनुमति लिएर)	
१९.	भविष्यको योजना	

प्रस्तावित क्रियाकलापहरु (समुहमा गर्ने क्रियाकलापहरु)

१ तपाईले अनुगमनका क्रममा एक जना अपाङ्गता भएका एकल महिलालाई भेट्नु भयो र वहाँले तपाईलाई आफू हलिया समुदायको भएका कारण अरु कतै काम नपाएको कारण भिक माग्दै आफ्नो गुजारा चलाईरहेको कुरा बताउनु भयो । साथै वहाँ लाई बहुविद भेदभाव भैरहेको र वहाँको अधिकारहरु उल्लङ्घन भैरहेको तपाईले थाहा पाउनुभयो । सो अवस्थाको विवरणलाई तपाई कसरि प्रस्तुत गर्नुहुन्छ केहि बुँदामा लेख्नुहोस् । यो कार्यको लागि तीन वहा समूहहरुमा विभाजित हुनुहोस् र आ आफ्नो विवरण प्रस्तुत गर्नुहोस् ।

....
....

२ जोहेब र मीता श्रीमान श्रीमती हुन । दुई बिच अंशबण्डा सहित सम्बन्धविच्छेद भएको दुई बर्ष भयो । तर निज मीताले अंश पाएकी छैनन् । मीताले फैसला कार्यान्वयनको लागि जिल्ला अदालत गईन । जोहेबले यसै बहानामा धम्की दिन थाले । फैसला कार्यान्वयनमा अवरोध खडा भयो । जोहेब नेपाल सरकारका पूर्वसचिव पनि हुन् । अहिले तपाई एक अनुगमनकर्ता र रीफरल हेल्प डेस्कको फोकल व्यक्तिको रूपमा सोच्नुहोस् । अब आफ्नो समुहमा छलफल गर्नुहोस् कि सो अवस्थामा मीतालाई कसरि न्याय दिलाउन सकिन्छ र मिता को केश को बारेमा को संग छलफल गर्दा उपयुक्त हुन्छ ।

....
....

३. वडापत्रमा आधारित ५ वटा संयन्त्रहरु र सन्धिमा आधारित १० वटा संयन्त्र हरुलाई अलग अलग गरि छुट्टा छुट्टै सानो सानो कागजहरुमा लेख्नुहोस् र अक्षरहरु नदेखिने गरि पत्त्याउनुहोस् त्यसपछि सबै जना मिलेर कुन संयन्त्र वडापत्रमा पर्छ र कुन सन्धिमा पर्छ त्यो पहिचान गरेर टास्नुहोस् ।

वडापत्रमा आधारित संयन्त्रहरु	सन्धिमा आधारित संयन्त्रहरु
●	● ....
●	● ....
●	● ....
●	● ....
●	● ....

४. ESCR एपबाट अनुगमन गर्न तीन जना या दुई जना मात्रको समूह बनाउनुहोस् र सबै समुहले सहजकर्ताले सिकाए अनुसार र तालिम पुस्तिकामा निर्देशन गरे अनुसार कुनै पनि अधिकार को अनुगमन गरिरहेको कल्पना गरि सम्भव जानकारीहरु वा डाटाहरु एपमा भर्न सिक्नुहोस् ।

efu –$
kdf0fdf cfwfl/t k}jL/jsfnt

ljrf/sf nflu dGyg -km8 km/ y6_

१. तपाईको एक जना अपाङ्गता भएको साथीलाई उसको बुवा को हो भन्ने थाहा छैन। सोहि कारण उक्त साथीले न त नागरिकता पाएको छ न त अपाङ्गता भएको परिचयपत्र नै छ। सरकारी निकायहरुसँग कुरा गर्दा बुवाको नाममा मात्र नागरिकता दिन मिल्छ बुवा को नागरिकता पहिला लिएर आउ मात्र भन्छ। यस्तो अवस्थामा तपाई र तपाई जस्ता युवाहरुले क गर्न सक्छन् होला त ?

२. एक जना हलिया समुदायको एकल महिलालाई एक जना साहुले ऋण लिएको कारण करले आफ्नो जग्गामा खेती गर्न वाध्य बनाएको रहेछन्। ती महिलाले अरु काम गरेर ऋण तिरिदिन्छु भन्दा नि साहु मानेनन्। ती महिलाको अधिकारको लागि तपाईको भूमिका के रहन सक्छ ?

३. एउटा सार्वजनिक अधिकारीले तपाईको क्षेत्रको अध्याँरो गल्लीमा सडक बत्तीहरु जडान गरिदिने वचन दिएका छन्। तर, हालसम्म पनि सहरमा सडक बत्तीहरु जडान भएका छैनन्। तपाईलाई यो किन भइरहेको छैन जस्तो लाग्दछ ? तपाई के गर्नुहुन्छ ?

$=! k}jL÷jsfnt

jsfnt eg]sf]===

मानिसहरूलाई असर पार्ने मुद्दाहरूको बारेमा कुरा उठाउन उनीहरुलाई एक आवाज दिनु हो

प्रमाण के परिवर्तन गर्न आवश्यक छ र कसरी त्यो परिवर्तन गर्न सक्दछ भन्ने कुरामा प्रमाणहरुको निर्माण गर्ने

सामाजिक न्याय र समानता तिर समाजमा सकारात्मक परिवर्तन

मानिसहरुलाई शक्तिको साथ प्रभाव पार्ने र उनीहरू कसरी सोच्दछन् र कार्य गर्दछन् भनि परिवर्तन गर्ने

zlQmsf]nflu ;To af]Ng]

वकालत शब्द प्राचीन रोम र ग्रिसबाट उत्पत्ति भएको मानिन्छ। समाजमा आफ्नो लागि बोल्न नसक्ने, कमजोर र आवाजविहीनहरूको पक्षमा अरूले बोलिदिने प्रचलन धेरै अघिदेखि रहेको थियो। तथापि आधुनिक युगमा वकालतको सुरुआत अठारौं शताब्दीको मध्यतिर बेलायतमा राजनैतिक प्रतिनिधित्वको विषय र आर्थिक-सामाजिक परिवर्तनको सम्बन्धमा एकै कालखण्डमा खासगरी पुँजी, बजार र सर्वहाराका विषयमा पैरवी गर्न थालिएको इतिहासले देखाउँछ।

वकालतका परिभाषा र बुझाइमा समानता पाइँदैन। कुनै वकालतको परिभाषाले प्रक्रियालाई जोड दिएको हुन्छ भने कुनै परिभाषाले परिणाममा जोड दिएको हुन्छ र कुनै परिभाषाले प्रक्रिया र परिणाम दुवैलाई समेटेको पाइन्छ। भिन्न मान्यता, राजनैतिक दृष्टिकोण र लक्ष्य राखेर वकालत गरिने हुनाले यसको परिभाषा र बुझाइमा विविधता आएको हो। उदाहरणको लागि कसैले माथिल्लो तहमा नीति परिवर्तनका लागि मात्र वकालत गर्दछन् भने कसैले कमजोर समुदायको सशक्तीकरण गर्दै उनीहरूको अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन वकालत गर्दछन्। महिला, सीमान्तकृत र अल्पसंख्यक समुदायको सशक्तीकरण तथा सहभागिता मार्फत गरिने वकालतहरू नीतिगत वकालतहरू भन्दा फरक हुन्छन् जसले शक्ति संरचना वा शक्ति सम्बन्धलाई चुनौती दिन्छन् र शक्ति सन्तुलन मार्फत परिवर्तन ल्याउन जोड दिन्छन्।

jsfntsf] cjwf/0ffIds :ki6tf

नागरिकको जीवनमा प्रत्यक्ष असर पार्ने गरी राजनैतिक, आर्थिक तथा सामाजिक प्रणाली तथा संस्थाहरू अन्तर्गत लिइने निर्णयहरूको नतिजामा सकारात्मक प्रभाव पार्न गरिने क्रियाकलापहरूलाई वकालत (Advocacy) भनिन्छ। वकालत एक योजनावद्ध राजनैतिक प्रक्रिया हो जसले नागरिकहरूको समन्वयात्मक प्रयासहरूबाट असमानता, असहिष्णुता र बहिष्करण गर्ने नीति, व्यवहार, विचार र मान्यतामा परिवर्तन ल्याउँछ। वकालत भनेको कुनै व्यक्तिको कल्याण तथा मानवअधिकार प्रवर्द्धन तथा संरक्षण गर्न उक्त व्यक्तिको साथमा वा तर्फबाट बोल्नु प्रतिनिधि गर्नु अनि लेख्नु हो। वकालत राजनैतिक प्रक्रिया हो जसले सामाजिक रुपान्तरणको प्रक्रियालाई अगाडि बढाउन मदत गर्छ। यो निरन्तर चलि रहने र अहिंसात्मक प्रक्रिया हो। यो प्रभावकारी रुपमा कुनै पनि सवाल तथा आवाजलाई बुलन्द गरी अरुलाई प्रभाव पार्ने प्रक्रिया पनि हो। वकालतले समुदायमा जनचेतना अभिवृद्धि गर्न पनि मदत पुऱ्याउछ। वकालत व्यक्ति वा समुदायलाई आफ्नो विचार तथा चासो व्यक्त गर्न गरिन्छ। वकालतले सुचना र सेवामा पहुँच पुऱ्याउन आफ्नो अधिकार र जवाफदेहिताको रक्षा र सम्वर्धन गर्न र विकल्पहरु खोज्न मदत गर्छ। यो एउटा सक्षम बनाउन सहयोग गर्ने प्रक्रिया पनि हो।

प्रभावकारी वकालतले कमजोर, सीमान्तकृत र पीडित पक्षको सशक्तीकरण गरी निर्णयकर्ताहरूको सोचाइमा परिवर्तन ल्याई नतिजामा प्रभाव पार्दछ र शक्तिको असन्तुलित अवस्थालाई चुनौती दिन्छ।

jsfntnf0{ab\gsf]nflu yk kl/efiffx¿ M

वकालतएक रणनैतिक कार्य हो जसले आर्थिक, सामाजिक र राजनैतिक वातावरणमा सुधार ल्याई अन्ततः समुदायको अवस्थामा सुधार ल्याउन निर्णायक तहमा प्रभाव पार्दछ। यो परिभाषा अनुसार पैरवी परिणाममा प्रभाव पार्न गरिन्छ।

सबालहरूको पहिचान गरेर, आफ्नो अडानमा दृढ भएर, स्रोतहरूको परिचालन गरेर, संस्थाका संयन्त्रहरूलाई क्रियाशील बनाएर, रणनीतिहरूको कार्यान्वयन गरेर समाजका हरेक तहमा परिवर्तन ल्याउन गरिने क्रियाकलापहरूलाई पैरवी भनिन्छ। यो दोस्रो प्रकारको परिभाषाले पैरवीलाई कार्य वा प्रक्रियासँग जोडेको छ।

तेस्रो प्रकारको परिभाषाले प्रक्रिया र परिणाम दुवै पक्षलाई समेटेको हुन्छ। जसका अनुसार पैरवी एक निरन्तर चल्ने प्रक्रिया हो जसले प्रवृत्ति, व्यवहार, परिवारसँगको सम्बन्ध, कार्यस्थल, समुदाय तथा राष्ट्रलगायत सम्पूर्ण सामाजिक संस्थाहरूमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन पहल गर्दछ।

jsfntsf p2]Zox?

- संगठनहरू, नीति निर्माताहरू, वा नीतिसँग सम्बन्धित प्रमुख व्यक्तिहरूको दृष्टिकोण परिवर्तन गर्नका लागि लक्ष्य र नीतिलाई समर्थनमा कारवाही गर्न प्रेरित गर्ने।
- वकालतको उद्देश्यबारे थाहा पाउने र परिवर्तन गर्न चाहानु हुन्छ भने परिवर्तन निर्माता को हो ? र कहिले भनेर नि बुझ्ने।
- वकालत रणनीतिमा एक भन्दा बढी उद्देश्य समावेश गर्न सक्छ। यो तपाइँको नीतिको लागी कार्यान्वयन गर्न र दीर्घकालिन लक्ष्यहरुलाई प्राप्त गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

jsfnt p2]Zosf 36sx¿

- लक्षित श्रोता
- अपेक्षित नीति कार्य वा लक्षित दर्शकहरुद्वारा लिने निर्णय
- समयरेखा र परिवर्तनको डिग्री

jsfnt sf rf/ ljlw

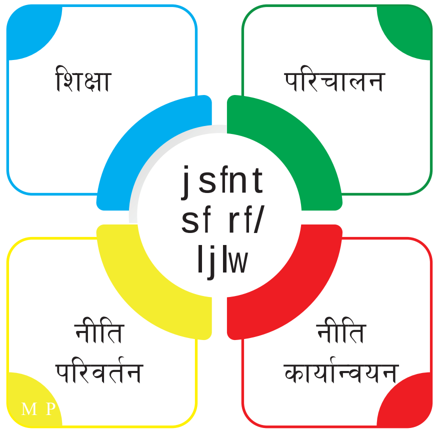

jsfnt lsg cfjZos

वकालत निश्चित कारण, नीति, विचार, राजनीतिक, आर्थिक वा सामाजिक नीतिको लागि सिफारिसका लागि, जनसहयोग वा जन आवाजका लागि र समाजमा परिवर्तन ल्याउनका लागि आवश्यक छ ।

तपाईको वकलतको उद्देश्यहरु SMART हुनुपर्दछ । यसको अर्थ, प्रत्येक उद्देश्य निम्नानुसार हुनुपर्दछः

S - Specific (निश्चित)
M - Measurable (मापन गर्न योग्य)
A - Achievable (हासिल गर्न योग्य)
R - Revelant (सान्दभिर्क)
T – Time Bound (समयबद्द)

jsfntsf ^ k|sf/

जनहित वकालतः जनहित वकालत ठुलो क्षेत्रमा व्यापकरुपले गरिने वकालत हो यसमा प्रायः पेशेवर व्यक्ति, संचार जगत, टिप्पणीकर्ता आदि व्यक्तिहरु संलग्न हुन्छन । यो सार्वजनिक हितका विषयमा कुनै व्यक्ति वा संस्थाले गर्ने सहजीकरण गर्ने वकलत हो ।

नितिगत वकालतः नितिगत वकालत निश्चित नितिगत उद्देश्य प्राप्तिका लागि केन्द्रित भएर गरिने वकालत हो, जसमा नितिगत परिवर्तनले वस्तविक परिवर्तन हुन्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ ।

सामाजिक न्याय वकालतः सामाजिक न्याय वकालत प्रत्यक्षरुपमा गरिब तथा पिछडिएका व्यक्ति वा समुदायका सवालहरुलाई केन्द्रित गरी नितिगत तथा राजनैतिक हस्तक्षेपका लागि गरिने वकालत हो, जसमा वास्तविक परिस्थितिको अध्ययन गरी चरणवद्ध ढङ्गले विभिन्न क्रियाकलापहरु गरिन्छ तथा समाजमा भएका विभिन्न वर्गको शक्ति सम्बन्ध र जन सहभागीताका बारेमा जोड दिइने गरिन्छ ।

जनवकालतः जनवकालत नागरिकको संयुक्त तथा समन्वयात्मक प्रयासद्वारा समाजमा विद्यमान असमानता, अन्याय, अत्याचार तथा बहिष्कारलाई समाप्त पार्न नीति, व्यवहार, विचार तथा मूल्य मान्यताहरुलाई परिवर्तन गर्न गरिने वकालत हो ।
सहभागिमूलक वकालतः सहभागिमूलक वकालत नीति निर्माणतहमा पहुंच बढाउने अभिप्रायले गरिने वकालत हो जसमा प्रजातान्त्रिक शासन व्यवस्था स्थापना गर्न नागरिक समाज र सरकार दुवैको दायित्व हुन्छ ।

महिलावादी वकालतः महिलावादी वकालत सामाजिक क्षेत्रमा हुने पुरुष र महिलाबीचको असमानतालाई निर्मूल गर्नको लागि निर्णय प्रक्रियामा हस्तक्षेप गर्ने रणनीति, सीप तथा औजारको रुपमा गरिने वकालत हो ।

k|df0fdf cfwfl/t jsfnt

प्रमाणमा आधारित वकालत भनेको सूचना र तथ्यांकमा आधारित एक प्रक्रिया हो । यो प्रक्रियामा अनुसन्धान, नीति, कार्यसमुह जस्ता क्षेत्रहरुबाट प्राप्त सूचना र तथ्यांक समावेश हुन्छन र त्यसको विश्लेषणले वकालतको लागि आधार तयार पार्दछ । तयार गरिएको आधार मार्फत वकालत गरिन्छ । वकालतले लक्षित समुहको चासो प्रतिनिधित्व गर्दछ । (उदाहरणका लागिः गरिबहरुले नीति निर्मातालाई आफ्नो समस्या अवगत गराउनु)

jsfntdf k|df0f

प्रमाण भन्नाले समाज रुपान्तरणकालागि व्यक्ति, संघ संस्था आदिद्वारा गरिने अनुसन्धान प्रक्रियाको उपलब्धि वा नतिजा लाई जनाउँछ । सामाजिक रुपान्तरणको ध्येय सिमान्तकृत र निमुखा जनताको अधिकारको सुनिश्चितताद्वारा मापन हुन्छ र त्यो प्रमाणमा आधारित वकालतबाट मात्रै सम्भव छ ।

jsfntsf /0fgLltx?

zfGt jsfnt

- एक अर्कालाई सिधा लक्षित गदै छलफल गर्ने ।
- पारस्परिक प्रविधि द्धारा विश्वास दिलाउनु ।
- ठेकेदार वा मोनिटरसंग सानो छलफल अथवा बन्द बैठक बस्नु नै शान्त वकालत हो ।
- जोखिम-यस अवस्थामा सिधा शक्ति धारकलाई सम्वोधन गर्नु र बैठक पछि कार्य गर्नु तिनीहरुको उत्तरदायित्व हुन्छ, र उनीहरुलाई खातामा लिने एक मात्र व्यक्ति बैठकमा उपस्थित हुन्छ ।
- व्यक्तिहरुले कसरी वकालतको प्रतिक्रिया गर्ने गर्छ ? कुनै व्यक्तिको प्रतिक्रिया राम्रो हुनुका साथसाथै एक अर्कामा विश्वास र प्रभावकारी हुन्छ ।
- कुनै व्यक्तिले यस्ता कुरालाई व्यवस्था गर्न सक्छन् जसले गर्दा निमार्ण हुन्छ र धेरै प्रतिक्रिया पाउन सकिन्छ ।

rsf[jsfnt

- कुनै पनि मुद्दाहरु समाधान गर्न सरोकावालाको उपस्थितिमा सार्वजनिक रुपमा उठायो भने ती मुद्दाहरु प्रभावकारी रुपमा समाधान हुन सकिन्छ ।
- मिडियाको प्रयोग, सार्वजनिक प्रर्दशन र पैरवीको माध्यमबाट खुल्ला बैठकमा प्रभावकारी व्यक्तिहरुलाई लक्षित गर्नु हो ।
- त्यस्तो अवस्थामा सरोकारवालाहरुले सार्वजनिक रुपमा जवाफ दिनुपर्दछ यदि जवाफ नदिएको खण्डमा (या मुद्दाहरु समाधान नगरिएमा) उनीहरु फेरी लज्जित हुनुपर्नेछन् ।
- कहिले काँही सार्वजनिक रुपमा सरोकारवालाहरुलाई लक्षित गरेर उठाएको मुद्दाहरुको परिणाम विपरित हुन सक्छ किनभने सार्वजनिक रुपमा लज्जित हुनु परेकोमा उनीहरु रिसाएर मदत गर्न चाहन्न र उनीहरुले कडा रुपमा प्रतिक्रिया दिन्छन् (विशेष गरि त्यस्तो अवस्थामा जुनबेला उनीहरु पहिले नै लोकप्रिय छन् र थप सार्वजनिक समर्थन आवश्यक छैन) जुन चाहि वकालतको लागि जोखिम हुन सक्छ ।
- साथै चर्को वकालतमा केहि सरकारी अधिकारीहरु विशेष गरी बदी संवेदनशील प्रसंगहरुमा नराम्रो प्रतिक्रिया पनि दिन सक्छन् ।

jsfntsf qmddf larf/ k\ofpg'kg[s'/fx?M

- वकालतको लागि उपयुक्त अवसर र घटना घटेको हुनु पर्दछ ।
- साझा मुद्दाको लागि सबै सम्बन्धित पक्षहरुलाई समेटी संजालको निर्माण गरिनु पर्दछ ।
- निर्माण गरिएको संजालको अधिकतम बिस्तार गरिनु पर्दछ ।
- वकालत गर्नेले आन्तरिक क्षमताको लेखाजोखा गर्नु पर्दछ ।
- राजनैतिक वातावरणको मुल्याङ्कन गरिनु पर्दछ ।
- वकालतबाट के कुराको अपेक्षा गरिएको छ, को-को संलग्न हुनु पर्दछ, कंहाँबाट के-कस्तो सहयोग प्राप्त हुन्छ निर्क्यौल गरिनु पर्दछ ।
- सहयोगी र बिरोधी पक्षको विश्लेषणबाट योजना कार्यान्वयनलाइ सहज तुल्याउनु पर्दछ ।
- योजना अनुसार तोकिएको कार्यक्रम भए नभएको नियमित रुपमा अनुगमन र मुल्याङ्कन पनि गरिनु पर्दछ ।

jsfnt of]hgf M

- समावेशी विस्तृत योजना बनाउनुहोसः
- लक्ष्यः स्मार्ट गोल (विशिष्ट, मापन योग्य, प्राप्ति योग्य, सान्दर्भिक, समय, चुनौतीपूर्ण)
- स्रोत र सम्पत्तिः कोष, मानव संसाधन, सम्पर्क, सुविधा
- समर्थन र विपक्षः सहयोगी र विरोधीहरू
- लक्ष्य र परिवर्तनको एजेन्टः लक्ष्य दर्शकहरु को हो निर्णय गर्नुहोस्, कुन एजेन्टहरु लक्ष्य मा सहन दबाव दिन सक्छ।
- रणनीतिः तपाईका संसाधनहरूको प्रयोग गरेर तपाईका रणनीतिहरूको योजना बनाउनुहोस्, विपक्षीहरू माथि मनपर्दो प्रभाव ल्याउनुहोस्, योजना लचिलो हुनुपर्दछ ताकि तपाई परिवर्तनको परिवर्तनमा प्रतिक्रिया दिन सक्नु हुनेछ ।

jsfnt of]hgf lgdf{0fsf * tx

तह १ः वकालतका लागि विषयको पहिचान गर्नुहोस र वुझ्नुहोस । यो समस्याहरु कस्ता देखिन्छन् ?

- तँपाईको विषय के हो ?
- यो विषयले कसलाई असर गर्छ ?
- यस विषयको मापन के हो (राष्ट्रिय, स्थानीय, समुदाय)

तह २ः विशिष्ट समस्याहरुलाई पहिचान गर्नुहोस ? त्यहाँ अझै पनी यो विषयमा काम गर्दछ ?

तह ३ः कार्यको वुँदा पहिचान गर्नुहोस ।
अव तपाइले केहि प्रकारको परिवर्तनको वारेमा केहि सोचाईहरु तयार पार्नु भयो जुन विषयलाई परिवर्तन गर्न चाहनु हुन्छ, त्यो समुहलाई छनोट गर्नुहोस ।

तह ४ः तपाईको वकालत लक्ष्य पहिचान गर्नुहोस ।
कुन एजेन्सी या निकायलाई परिवर्तन गर्ने अधिकार छ वा तपाईले खोज्दै गरेको रकम प्रदान गर्दछ थाहा गर्नुहोस ।

तह ५: पृष्ठभूमिको जानकारी जम्मा गर्नुहोस ।
यो कामको लागि के कस्ता तथ्य तथ्याङ्कहरु, कथाहरु प्रदर्शन गर्न आवश्यक छ ?

तह ६: तपाईको व्यक्तिगत तागत पहिचान गर्नुहोस
तपाईको लक्ष्य, अन्तरदृष्टि, श्रोत साधनहरु, योगदान गर्न सक्नुहुन्छ योजना निर्माण गर्नुहोस ।

तह ७: वकालत योजना निर्माण गर्नुहोस

- तपाईको वकालतको लक्ष्यहरु के हो ?
- तपाईले यो लक्ष्य पुरा गर्न के कस्तो कदमहरु चाल्नुहुन्छ ?
- कुन संस्था वा व्यक्तिले तपाईलाई यो लक्ष्य पुरा गर्न सहयोग गर्न सक्दछ ?

तह ८: परिणामहरुको लागि ट्र्याकिङ र लेखा तयार पार्नुहोस ।
तपाईको लक्ष्य हासिल गर्नको लागि तपाईको समय रेखा के हो ?
लक्ष्य खटाइएका अनुमानित मिति कार्य सम्पादन

tkf0{sf] cfk\gf] j sfnt of]hgfsf] cGt ;Dd k|Kt ug{[u0f:t/ kl/0fdx? s]s]xf] <

k|tflj t lqmofsnfkx? -;dxdf ug{]lqmofsnfkx?_

१ सम्पूर्ण हलियाहरुको पुनःस्थापनाको लागि एउटा वकालत योजना बनाउनुहोस्

....

....

....

....

....

$=@ ;'rgfsf]xs sf]kþfl

kÞgM Æ;'rgfÆ sf] cy{s]xf]<

pQ/M सार्वजनिक निकायबाट सम्पादन हुने वा भएको सार्वजनिक महत्वको काम, तत्सम्बन्धी कारवाही वा निर्णयसँग सम्बन्धित कुनै लिखित, सामाग्री वा जानकारी ।

kÞgM Æ;'rgfsf]xsÆ eg]sf] s]xf]<

pQ/M "सूचनाको हक" भनेको सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्वको विषयबारे सूचना माग्ने र पाउने अधिकार हो । यो शब्दले सार्वजनिक निकायमा रहेको कुनै लिखित, सामाग्री वा सो निकायको काम कारबाहीको अध्ययन वा अवलोकन गर्ने, त्यस्तो लिखितको प्रमाणित प्रतिलिपि प्राप्त गर्ने, सार्वजनिक महत्वको निर्माण कार्य भइरहेको स्थलको भ्रमण र अवलोकन गर्ने, कुनै सामाग्रीको प्रमाणित नमूना लिने वा कुनै पनि किसिमको यन्त्रमा राखिएको सूचना त्यस्तो यन्त्रमार्फत् प्राप्त गर्ने अधिकार समेत जनाउँछ .

kÞgM ;'rgf dfUg]/ kfpg] clwsf/ s;nfO{5 <

pQ/M प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सार्वजनिक निकायको सुचना माग्ने र पाउने अधिकार छ ।

kÞgM s:tf JolQmut ;'rgf dfUg / kfpg ;lsG5 <

pQ/Mसार्वजनिक निकायमा वहाल रहेका जुनसुकै व्यक्तिको पदसँग सम्बन्धित विषय र कार्यको सुचना माग्न पाइन्छ र सम्बन्धित निकायले माग गरेबमोजिमको सूचना उपलब्ध गराउनु पर्छ ।

प्रत्येक सार्वजनिक निकायमा सूचना अधिकारी र आवश्यक परे सहायक सूचना अधिकारीको व्यवस्था हुन्छ । नागरिकले सूचना अधिकारीसँग सूचना माग्नुपर्छ ।

kÞgM ;'rgf s;/L dfUg]<

pQ/M सूचना पाउन चाहेमा नेपाली नागरिकले त्यस्तो सूचना पाउनु पर्ने कारण खुलाई सम्बन्धित सरकारी कार्यलय वा सार्वजनिक निकायको सूचना अधिकारी समक्ष निवेदन दिनुपर्छ ।

kÞgM dfu u/]sf] ;'rgf slt lbgdf kfO{G5 <

pQ/M तत्काल उपलब्ध गराउन सकिने प्रकृतिको सूचना भए तत्काल र तत्काल उपलब्ध गराउन नसकिने प्रकृतिको सूचना भए निवेदन प्राप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र पाइन्छ तर व्यक्तिको जीउ ज्यानको सुरक्षासँग सम्बन्धित सूचना माग गरिएकोमा भने त्यस्तो सूचना माग गरेको चौबिस घण्टाभित्र पाइन्छ .

यदि माग गरिएको सूचना तत्काल उपलब्ध गराउन नसकिने भएमा सूचना अधिकारीले सोको कारण सहितको जानकारी निवेदकलाई तुरुन्त गराउनुपर्छ ।

kÞgM ;'rgf lbg gldNg]lj ifox? s]s]xg\<

pQ/M(क) नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्था वा अन्तराष्ट्रिय सम्बन्धमा गम्भीर खलल् पार्ने ।

(ख) अपराधको अनुसन्धान, तहकिकात तथा अभियोजनामा प्रत्यक्ष असर पार्ने,

(ग) आर्थिक, व्यापारिक तथा मौद्रिक हित वा बौद्धिक सम्पतिको संरक्षण वा बैकिङ वा व्यापारिक गोपनीयतामा गम्भीर आघात पार्ने,

(घ) विभिन्न जातजाति वा सम्प्रदायबीचको प्रत्यक्ष रूपमा खलल पार्ने

(ङ) व्यक्तिगत गोपनीयता र व्यक्तिको जीउ, ज्यान, सम्पति, स्वास्थ्य वा सुरक्षामा खतरा पुऱ्याउने विषयको सूचना दिन मिल्दैन । तर त्यसरी सूचना प्रवाह नगर्नु पर्ने उचित र पर्याप्त कारण भएकोमा बाहेक सूचना प्रवाह गर्ने दायित्वबाट सार्वजनिक निकाय पन्छिन पाउँदैन ।

k|Zg M ;'rgf glbPdf jf unt ;'rgf lbPdf s]ug[<

pQ/M सूचना अधिकारीले सूचना नदिएमा वा आंशिक सूचना उपलब्ध गराएमा वा गलत सूचना दिएमा वा सरोकारवाला होइन भनी सूचना नदिएमा सम्बन्धित व्यक्तिले त्यसरी सूचना नपाएको वा आंशिक सूचना पाएको मितिले सात दिंनभित्र सम्बन्धित कार्यालय वा निकायका प्रमुखसमक्ष उजुरी दिनुपर्छ।

प्रमुखले माथिको अवस्था देखेमा माग भएबमोजिमको सूचना उपलब्ध गराउन सूचना अधिकारीलाई आदेश दिने छ र सूचना अधिकारीले सूचना उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

माथिको स्थिति विद्यमान रहेको अवस्थामा कुनै सूचना अधिकारीले जानी जानी वा बदनियत पुर्वक त्यस्तो कार्य गरेको रहेछ भने प्रम’खले विभागिय कारवाही समेत गर्न सक्नेछ।

k|Zg M ;'rgf dUg]k|qmofx? s]-s]xg\<

pQ/M सूचना माग्ने प्रक्रिया दफा ७ को (१)

१. कुनै सूचना प्राप्त गर्न चाहने नेपाली नागरिकले त्यस्तो सूचना प्राप्त गर्न चाहेको कारण खुलाई सम्बन्धित सूचना अधिकारी समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ। निवेदन दिँदा कुनै शुल्क वा दस्तुर लाग्दैन। सामान्य आकारको (८.३ इन्च चौडाइ र ११.७ इन्च लम्बाई) ५ पेजसम्मलाई शुल्क लाग्दैन तर सो भन्दा बढी भए प्रति पेज पाँच रुपैयाँको दरले लाग्नेछ।

२. सो भन्दा थुलो साइजमा तयार पारिको सूचना माग गरिएको भए प्रति पृष्ठ रु १० लाग्छ भने सुरुको पाँच पेज निःशुल्क दिन बाध्यता यसमा हुदैन।

१. माग गरेकै स्वरुपमा भए सम्म सूचना उपलब्ध गराउनु पर्ने।

२. सूचनाको स्रोत विग्रने, भत्कने वा नष्ट हुने सम्भावना भएमा सोको कारण खोली उपयुक्त स्वरुपमा सूचना उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

३. कुनै लिखत सामग्री वा कामकारवाहीको अध्ययन वा अवलोकन गर्न को लागि निवेदन दिएको भए सो निमित्त मनासिव समय उपलब्ध गराउने।

१ आफ्नो निकायसंग असम्बन्धित सूचना रहेछ भने सोको जानकारी तत्काल दिनु पर्ने।

२ प्रमुखले जांचबुझ गर्दा दिन नमिल्ने सूचना देखिएमा सोहि व्यहोराको निर्णय गरि कारण सहितको जानकारी निवेदकलाई दिनु पर्नेछ।

k|Zg M ;'rgf du]jfkt slt b:t'/ nfU5 <

pQ/M सूचना वापत लाग्ने दस्तुर दफा ८बमोजिम

१. सूचना माग गर्दा निवेदकले तोकिएबमोजिमको दस्तुरसम्बन्धीत निकायमा बुझाउनु पर्नेछ।
२. तर कुनै सूचनाको सम्बन्धमा प्रचलित कानूनमा दस्तुरको व्यबस्था रहेकोमा सोहिबमोजिम हुनेछ।
३. दस्तुर तोक्दा सूचना उपलब्ध गराउँदा लाग्ने वास्तविक लागतको आधारमा तोकिने छ।

k|Zg M ;'rgf b'?kof]u ubf{s]xG5 <

pQ/M कुनै पनि व्यक्तिले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गरेको सूचना जुन प्रयोजनको लागि प्राप्त गरेको हो सोहि प्रयोजनको लागि प्रयोग नगरि दुरुपयोग गर्न हुदैन।

कुनै व्यक्ति सूचनाको दुरुपयोग गरेमासम्बन्धीत सार्वजनिक निकायले सो सम्वन्धमा आयोग समक्ष उजुरी गर्न सक्नेछ। यसरी दुरुपयोग गरेको ठहरीएमा १० हजार देखि ५० हजारसम्म जरीवाना हुन सक्नेछ।

सूचना मागकर्ता तथा प्रवाहकर्ता बिचको अर्न्तसम्बन्ध

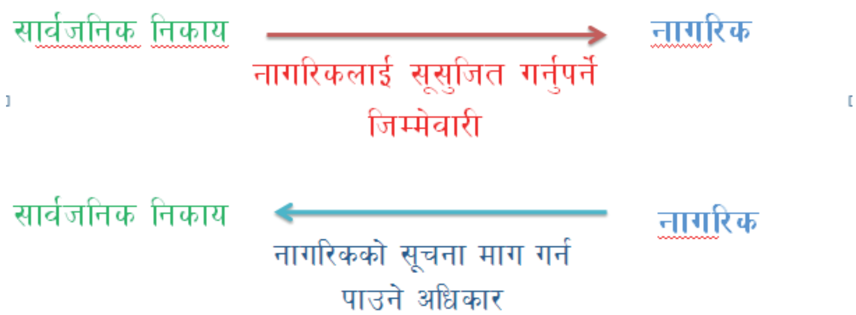

g]kfndf ;'r gfsf]xs sf]k[7elld

नेपालको संविधान २०४७ कोसंविधानको धारा १६ मा सार्वजनिक सरोकारका विषयहरुबारे नागरिकले सूचना माग्न र पाउने गरी संवैधानिक प्रत्याभूति गरिएको सूचनाको हक सम्बन्धि छुट्टै कानून बन्न नसकेपनि सुचनाको हकका सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट महत्वपूर्ण निर्णय भएको नेपाल पत्रकार महासंघ र प्रेस इन्टच्यूटको संयूक्त पहलमा सूचनाको हक सम्बन्धि विद्येयक तयार पार्ने प्रयास भयो । सो मस्यौदा २०५९ मा संसदमा विधेयक दर्ता गरियो तर संसद विघटन र त्यसपछि राजाले शासन लिएपछि कुनै काम अघि बढ्न नसकेको हो ।

२०६३ को अन्तरिम संविधानले सूचनाको हकलाई नागरिकको हकको रुपमा स्वीकार गरी धारा २७ मा प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै विषयको सूचना माग्ने वा पाउने अधिकार हुनेछ ।

१ नागरिकको यहि हकलाई प्रचलन गराउन सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन २०६४ साल श्रावण ५ गते प्रमाणिकरण भई सोको ३० औ दिनबाट लागू भयो ।

२ सूचनाको हक सम्बन्धि नियमावली २०६५, ऐनले दिएको अधिकार अनुसार

३. यस ऐनले प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सार्वजनिक निकायमा रहेको सूचना माग्ने र पाउने अधिकार प्रत्याभूत गरेको छ । तर कानूनद्धारा गोप्य राख्नु पर्ने सूचनाको जानकारी दिन कसैलाई कर लगाइएको मानिने छैन ।

;'rgf dfusf]lgj]bg tof/ ubf{Wofg lbgkg[s'/fx?

- मिती
- सुचना अधिकारीलाई सम्बोधन गर्नुपछ,
- निकायको सुनिश्चितता,
- उद्देश्य वा प्रयोजन उल्लेख गर्नुपर्छ,
- मागिएको सूचना निश्चित हुनुपर्ने, (के सुचना हो, के माग्न खोजिएको हो ?)
- अस्पष्ट माग गर्न नहुने,
- नागरिकलाई प्राप्त अधिकार भएको हुंदा नागरिककै रुपमा सुचना माग गर्नुपर्ने हुन्छ,
- सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको आधार (दफा ३) उल्लेख गर्नु उपयुक्त हुन्छ,
- सूचना उपलब्ध गराउँदा लाग्ने शुल्क उपलब्ध गराउने कुरा उल्लेख गर्नुपर्छ,
- निवेदकको नाम, ठेगाना, हस्ताक्षर र सम्पर्क नम्बरहरु प्रस्त रुपमा उल्लेख गर्नुपर्छ

;fy}oL s'/fx?df klg Wofg lbg'plr t xG5

- के माग्ने ?
- किन माग्ने ?
- कहाँ कोसँग माग्ने ?
- मागेर पाएको सूचना कसरी प्रयोग गर्ने ?
- व्यक्तिगत सरोकारको हो वा सार्वजनिक सरोकारको सूचना हो ?
- कुन स्वरुपमा खोजेको हो ?
- प्रमाणित प्रतिलिपि हो कि वा अध्ययन गर्न खोजेको हो ?
- अवलोकन गर्न चाहेको हो कि वा वस्तुको नमुना लिन चाहेको हो कि ?
- शुल्क तिर्ने प्रतिवद्ध छौं कि छैनौ ।

k|ltflj t lqmofsnfkx?
-; dxdf ug{lqmofsnfkx?_

gd'gf clego

kl/l:yltsf]lj j/0f

एक जना नागरिक कुनै सार्वजनिक निकायमा आउँछ र पानीको पाइपलाइन निर्माणबारेको सम्पूर्ण निर्णयहरुका प्रतिलिपिहरु माग्छ । उसले भन्छ कि जनताले यो निर्माणको लागि आवश्यकताा भन्दा बढी नै पैसा तिरिसकेका छन् किनकि पाइपलाइनका लागि सरकारले दिएको पैसा मध्ये केही स्थानीय प्रशासनद्वारा सडक मर्मत लागि प्रयोग गरियो । तर अधिकारीले जवाफ दिन्छन् कि “यस्ता कागजातहरु हरेक व्यक्तिलाई दिन मिल्दैन ।” ती नागरिक उक्त संस्थाको प्रमुखकहाँ जान्छ । प्रमुखले परिस्थितिको व्याख्या गर्छन् तर अनुरोध भने अस्विकार गर्छन् ।

उक्त नागरिकले स्वतन्त्र न्यायाधीशहरुको एउटा पक्षलाई सम्बोधन गरी एउटा अनुरोध गर्छ । न्यायाधीशहरुले दुवै पक्षको कुराहरु सुनी फैसलाका कारणहरुको व्याख्या सहित आफ्नो निर्णय दिन्छन् ।

clego M kfq !

तपाईं जानकारी अनुरोध गर्ने नागरिकको भूमिका छ ।
सबै अबस्थाहरुमा तपाईं केही नजाने झैं देखिनुहुन्छ । यथार्थमा तपाईं सार्वजनिक संस्थाको धारणाको परीक्षण गर्दै गरेको एक भेष बदलेको पत्रकार हुनुहुन्छ । आफुले माग गरेको सूचनाको लागि अडिक रहनुहोस् । तपाईं न्यायाधीशका अगाडी पनि आफू को हु ? भनी बताउनु हुन्न । विवादीत र अडिक रहनुहोस् ।

gd'gf clego M kfq @

तपाईंको सूचना अधिकारीको भूमिका छ ।
अनुरोध गरिएको सूचना प्रकाशित गर्न सकिदैन किनकि यस मुद्दामा लिइएका केही निर्णयहरु उचित माध्यमहरुको प्रयोग बिना श्वेच्छाचारी रुपले लिइएका थिए । प्रमुख विषयबाट सूचनाको अनुरोधकर्ताको ध्यान मोड्ने कुनै कारणहरु खोज्नु होस् । जस्तोः सूचना पत्रिकामा लेखिसकेको थियो, यो टिभिमा आइसकेको थियो, यसबारेमा बैठकहरु गइसकेका थिए, उसलाई किन यसबारेको कागजातहरु चाहियो – प्रमुख कुरा भनेको पानी पाउनु हो सो पाए भइहाल्यो नि ।

जब तपाईलाईं प्रमुखकहाँ बोलाइन्छ – तपाई अति निर्दोष भएको स्वाँङ गर्नुहोस् । जब तपाईं न्यायाधीशका अगाडि पर्नुहुन्छ आफ्नो गल्ती यसरी स्विकार गर्नुहोस्: “मलाई थाहा थिएन” “म आफ्नो जागीर गुमाउन चाँहदिन थिएँ,” “हरेक कुरामा कानूनको पालना गरिइदैन” आदि ।

gd'gf clegoM kfq

तपाईंको कुनै संस्थाको प्रमुखको भूमिका छ ।
अनुरोधकर्तालाई सुन्नुहोस् । झुठो बोल्नुहोस्: हामीसँग पैसा छैन, हाम्रा थुप्रै समस्याहरु छन् । आफूभन्दा तल्लो तहको कर्मचारीलाई हकारेको जस्तो देखाउनुहोस् । जब अनुरोधकर्ताले अदालतमा पुनरावेदन गर्छु भन्छ, उसप्रति आफ्नो सहानुभुति देखाउनुहोस् – उसले धेरै लामो यात्रा तय गर्नु पर्नेछ आदि । पुनरावेदन भइसकेपछि, दावी गर्नुहोस् कि तपाईंलाई यो मुद्दाबारे केही पनि थाहा छैन । तपाईंले यो अनुरोधकर्तालाई पहिलो चोटि देखिरहनु भएको छ ।

gd'gf clego M kfq $

तपाईंको एकजना स्वतन्त्र न्यायाधीशको भूमिका छ ।
तपाईंले अनुरोध गरिएको सूचना उद्घाटित गरिनुपर्छ कि पर्दैन भन्ने विषयमा फैसला गर्नुछ । मुद्दालाई तथ्यमा आधारित भई विश्लेषण गर्नुका साथै ठीक कार्यविधिहरु अपनाइएका थिए वा थिएनन् भन्ने बारेमा निर्णयमा पुग्नुहोस् । आफुले गरेको फैसलाका लागि पूर्ण विवरण सहितका कारणहरु दिनुहोस् ।

यस मानवअधिकार तथा सामाजिक रुपान्तरण अभियान (काहुरास्ट) नेपाल, वि.स.२०६३ सालमा स्थापना भएको एक गैर-सहकारी संस्था हो। यस संस्था मानवअधिकार, सुशासन, लोकतन्त्र, शान्ति र सदाचार अभियानमा क्रियाशील छ। विगत ४ वर्ष देखि मोबाइल App को माध्यमबाट आर्थिक, सामाजिक तथा संस्कृति अधिकारसम्बन्धी अनुगमन गरिरहेको छ। सोहि अनुगमनबाट आएका तथ्यांकहरुको माध्यमबाट हामीले काम गरिरहेका मुद्दाहरूमा वकालत गर्ने गरेका छौं।

आर्थिक, सामाजिक तथा संस्कृति अधिकारसम्बन्धी ADHICAR परियोजना अन्तर्गत हामीले हलियाहरुको पुन:स्थापनासम्बन्धी र हलियाहरुभित्रका दलितहरुको छुवाछुत सम्बन्धि मद्दाहरूमा वकालत गरिरहेका छौं। यहि मुद्दाहरूसम्बन्धी अनुगमन गरेर तथ्यांक संकलन गर्ने क्रमम अन्तर्वार्ता दिने व्यक्तिहरुसंग व्यक्तिगत विवरण तथा फोटो खिच्नु पर्ने हुन्छ। सोहि व्यक्तिगत विवरण तथा फाटो खिच्नु भन्दा अगाडि अन्तर्वार्ता दिने व्यक्तिको व्यक्तिगत विवरण तथा फोटो खिच्नुको लागि सहमति लिनु र सहमति फारममा हस्ताक्षर लिनु जरुरी छ। सोहि अन्तर्गत, यो सहमति फारम तयार पारिएको हो र अन्तर्वार्ता दिने व्यक्तिले यो सहमति फारममा हस्ताक्षर गर्नु अनिवार्य छ।

;xdlt kmf/dsf]gdbf

म ....काहुरास्ट नेपाल र अनुगमनकर्ताहरूलाई ADHICAR परियोजना अन्तर्गत संचालन गरिएको यो अनुगमन प्रक्रियाको लागि मेरो तथा .... समुदायको जानकारी र मेरो फोटो लिन तथा परियोजनाको उद्देश्यका लागि प्रचार-प्रसार गर्न अनुमति दिन्छु।

नाम:
हस्ताक्षर :
मिति :

; fem]bf/ ; +yfx?sf] af/]df

मानवअधिकार तथा सामाजिक रुपान्तरण अभियान, नेपाल मानवअधिकारको क्षेत्रमा क्रियाशील राष्ट्रिय संस्था हो । यो संस्था २०५२ साल देखि नेपालमा जारी जनयुद्ध र २०६२/०६३ को संयुक्त जनान्दोलनले नेपालमा ल्याएको राजनीतिक परिवर्तनको मूल ध्येय सामाजिक रुपान्तरण गर्नका लागि मानवाधिकारको क्षेत्रबात सहयोग पुऱ्याउने उदेश्यले स्थापित संस्था हो । सुशासन, सदाचारिता, लोकतन्त्र, सान्ति र मानवअधिकारका क्षेत्रमा क्रियाशील यो संस्था मुलतः आर्थिक, सामाजिक तथा संस्कृतिक अधिकारको प्रत्याभुत गर्ने क्षेत्रमा क्रियाशील छ । विशेषगरी एउटा मर्यादित, सुसंस्कृत र न्यायपूर्ण समाजको परिकल्पना यस संस्थाले गरेको छ । साथै यो संस्था मानवअधिकारका क्षेत्रहरु नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारहरु स्थापित गर्न पनि क्रियाशील र प्रतिबद्ध छ ।

फेल्म एक अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सक्रिय संस्था हो जुन १९५९ मा स्थापित भएको थियो र विश्वव्यापी विकासमा काम गर्ने सबैभन्दा ठूलो फिनिश नागरिक समाज संगठनहरू मध्ये एक हो। फेल्म को उद्देश्य विश्वभरि मानव मर्यादा र न्याय लाई प्रवर्धन गर्नु हो । फेल्म हाल एशिया, अफ्रिका र ल्याटिन अमेरिकाका १२ वटा देशहरूमा र ३० वटा भन्दा बढी साझेदार संगठनहरूको साथ काम गर्दछ । फेल्मले विकासोन्मुख देशहरूमा सकारात्मक र स्थायी परिवर्तनको लागि प्रयास गर्दछ, जहाँ सबैको आवाज मानवअधिकारको अनुभूतिद्वारा विश्वको निर्माण गर्न मद्दत पुगोस् २००९ देखि फेल्म, गैह्र सरकारी संस्था फेल्म-नेपाल को रूपमा सामाज कल्याणसंग आवद्ध भएर १९७७ देखि नेपालमा काम गर्दै आएको छ ।

LWF नेपाल, LWF वर्ल्ड सर्विस (WS) को एउटा कार्यक्रम हो जुन सन् १९८४ देखि नेपालको सीमान्तकृत र विपन्न वर्ग वा समुदायसंग कार्य गर्दै आईरहेको छ । LWF वर्ल्ड सर्विस विश्वका २८ देशहरुमा कार्यरत LWF को अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त मानवीय र विकास शाखा हो र यसको मुख्यालय जेनेभा, स्विजरल्याण्डमा छ । यसले खाँचोमा परेकाहरूसँग काम गर्दछ, चाहे उनीहरूको जाति, लिंग, धर्म, राष्ट्रियता वा राजनीतिक विश्वासको बावजुद र सबै पृष्ठभूमिका मानिसहरूलाई न्याय, शान्ति, र मेलमिलापको लागि साझा खोजमा बढ्दो जटिल र खण्डित संसारमा ल्याउन खोज्छ ।

हलिया महासंघ सन २००७ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय डडेल्धुरामा दर्ता भएको मुक्त हलियाहरुको छाता जनसंगठन हो । सुदुरपश्चिम र कर्णाली प्रदेशका १२ वटा जिल्ला शाखाहरु यसमा आवद्ध रहेको छन । नेपाल सरकारसँग ५ बुदे सहमति गरि हलिया मुक्ति र पुर्नस्थापनमा लागि क्रियाशिल यस संस्थाले मुक्त हलियाहरुको मानब अधिकार र सामाजिक न्याय प्रवर्द्धनका लागि निरन्तर पैरवी गर्दै आई रहेको छ ।

परिकल्पनाः समतामूलक समाजको निर्माण तथा सामाजिक दासत्ववाट उन्मुक्ति हलियाहरुको समृद्धि

ध्येयः स्रोत, साधन र राज्यको हरेक निकायमा मुक्तहलियाको अर्थपूर्ण सहभागिता तथा दिगो जिवीकोपार्जन सुनिश्चित गर्दै न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्ने ।

लक्ष्यः मुक्त हलियाहरुको न्यायिक पुनर्स्थापना भई सम्मानजनक जीवन सुनिश्चित हुनेछ ।

cg';'rL !

;do	ljifo j:tÚ?	lqmofsnfkx?	;qsf]p2]Zo	k|z lf0f ljlw
k|z lf0fsf] klxnf] lbg				
१०:००-१०:१५	परिचयात्मक कार्यक्रम	• तलिममा सहभागी भएका सबैलाई आफुले नचिनेको सहभागीसंग जोडि बनाउने • सबैले आफ्नो जोडी पाए पछी एक आपसमा कुरा गर्न लगाउने जस्तै: आफ्नो जोडिको रुपमा परेको साथीको नाम, उसको रुचि, उसको राम्रो वा नराम्रो बानी, आदि र पछि सुनाउने	तालिमका सहभागीहरुलाई एक आपसमा परिचित गराउने	जोडी कार्य (प्रत्येक जोडीलाई ८ मिनेट) नाम सुनाउन (७ मिनेट)
१०:१५-१०:३०	अपेक्षा संकलन र तालिम को उद्देश्य	• सहभागीहरुलाई मेटाकार्ड दिने र आ आफ्नो अपेक्षा लेख्न लगाई सबैले देख्ने ठाउँमा एउटा न्युजप्रिन्ट टाँसिदिने र सहजकर्ताले केहि अपेक्षाहरु पढि सुनाउने • तालिमको मुख्य उद्देश्य को बारेमा जानकारी दिई सहभागीहरुको अपेक्षासँग मिल्दो जुल्दो तालिम संचालन गर्न लागेको छौ कि छैनौ भनि मनन गर्न लगाउने	तालिममा उपस्थित भएका सहभागीहरुको तालिममा आउनुको मुख्य उद्देश्य बुझ्न र उनीहरुको तालिम बाट के कस्तो अपेक्षा छ भनि बुझ्न	व्यक्तिगत कार्य
१०:३०-१०:४५	मान्यता निर्धारण	• तालिमको अवधिभर गर्न हुने र नहुने कामको सूची बनाउन सबै सहभागीहरुसँग सोध्ने	तालिमका सहभागीहरुलाई राम्रो वातावरणमा तालिम संचालन गर्न{	मष्तिस्क मन्थन
१०:४५-११:००	ADHICAR परियोजनाको बारेमा	• पावरपोइन्ट प्रस्तुति मार्फत परियोजनाको बारमा भन्ने	सहभागीहरुलाई ADHICAR परियोजनाको बारेमा परिचित गराउन	पावरपोइन्ट प्रस्तुति (१५ मिनेट)
११:००-११:१५	तालिमको पुर्व जाँच (pre test)	• सबै सहभागीहरुलाई तालिमको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित तयार पारिएको प्रश्नावली दिने र वहाँहरुलाई थाहा भएको कुराहरु लेख्न लगाउने	तालिममा समावेश भएका विषयवस्तुहरुमा सहभागीहरुको पुर्व ज्ञान कतिको छ भनि बुझ्न	कार्य समय (१५ मिनेट)
११:१५- ११:४५	मानवअधिकार (संक्षिप्त इतिहास, अवधारणा र विकासक्रमको छोटो परिचय	• सुरुमा सहभागिहरुमा मानवअधिकारको बारे ज्ञान मापन गर्न मस्तिष्क मन्थन को विधि प्रयोग गरि सहभागीहरुले भनिएका भनाईहरुलाई अगाडि सबैले देख्ने ठाउमा न्युजप्रिन्ट मा लेख्ने • सहजकर्ताले सहभागीहरुको कुरालाई समावेश गरी आफ्नो तरिकाले मानवअधिकारको बारेमा जानकारी दिने र साथै इतिहास र हालको स्थितिको बारेमा कुनै समाचार वा चित्र देखाएर बुझाउने • सहजकर्ताले मानव इतिहास र विकासक्रमको बारेमा मौखिक प्रस्तुतीकरण गर्ने	मानवअधिकारको परिचय दिएर यसको इतिहास र विकासक्रम को बारेमा जानकारी लिने	मस्तिष्क मन्थन (५ मिनेट) मौखिक प्रस्तुति (१० मिनेट) सामुहिक क्रियाकलापहरु (१० मिनेट) (५ मिनेट बफर समय)

११:४५- १२:३०	आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकार दिगो विकासका लक्ष्यहरु विश्वव्यापी आवधिक रिपोर्ट	• सत्रको विषयवस्तुहरु बारे सहभागिहरुमा ज्ञान मापन गर्ने • सहजकर्ताले विषय वस्तुहरुबारे पावरपोइन्टको प्रयोग गरि प्रस्तुति दिने अथवा पावरपोइन्ट सहज नभएको ठाउँमा चार्ट पेपरमा लेखेर मौखिक प्रस्तुतीकरण गर्ने • प्रशिक्षण सहयोगी पुस्तिकाको विषयवस्तुको अन्तिममा राखिएको सामुहिक क्रियाकलापहरु गर्न समुह विभाजन गर्ने र मौखिक प्रस्तुतीकरण गर्ने	आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारबारे विष्तृत रूपमा जानकारी पाउनेछन्	मस्तिष्क मन्थन (५ मिनेट) पावरपोइन्ट प्रस्तुति (१५ मिनेट) सामुहिक क्रियाकलापहरु (२० मिनेट) (५ मिनेट बफर समय)
१२:३० - १:००	हलियाहरु र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु सम्बन्धी कानून र प्रावधानहरु	• सहजकर्ताले हलियाहरु र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुसम्बन्धी कानून र प्रावधानहरुबारे पावरपोइन्टको प्रयोग गरि प्रस्तुति दिने	अनुगमनकर्तालाई अनुगमनको क्रममा सहजताको लागि लक्षित समुहहरुको कानून र प्रावधान सम्बन्धि जानकारी दिने	पावरपोइन्ट प्रस्तुति र छलफल (३० मिनेट)
१:०० - १:४५	खाजा समय	सहभागीहरु सबैलाई मोबाईलमा ESCR एप डाउनलोड गर्न लगाउने		
१:४५ - २:००	ताजगि सत्र (सक्रिय खेल)	सहभागीहरुलाई सत्रसँग मिल्दो जुल्दो खेल खेलाउने		
२:०० - २:३०	हलियाहरु र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरु सम्बन्धी कानून र प्रावधानहरु	• सहजकर्ताले हलियाहरु र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुसम्बन्धी कानून र प्रावधानहरुबारे पावरपोइन्टको प्रयोग गरि प्रस्तुति दिने	अनुगमनकर्तालाई अनुगमनको क्रममा सहजताको लागि लक्षित समुहहरुको कानून र प्रावधान सम्बन्धि जानकारी दिने	पावरपोइन्ट प्रस्तुति र छलफल (३० मिनेट)
२:३० - ३:३०	आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारको परिपूर्तिको अनुगमन	• प्रशिक्षण सहयोगी पुस्तिकाको फुड फर थटमा राखिएका प्रश्न अनुसार मस्तिष्क मन्थन गराउने • सहजकर्ताले विषय वस्तुहरुबारे पावरपोइन्ट को प्रयोग गरि प्रस्तुति दिने	अनुगमनकर्तालाई आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारको परिपूर्तिको अनुगमन गर्न सहज गराउन	मस्तिष्क मन्थन (१० मिनेट) पावरपोइन्ट प्रस्तुति (५० मिनेट)
३:३० - ४:४५	प्राविधिक भाग: अनुगमन तथा रेपोर्टिंगको लागि ESCR मोबाईल एपको प्रयोग	• सहजकर्ताले ESCR मोबाईल एप को प्रयोग बारे पावरपोइन्टमा देखाउने र प्रत्येक चरण अनुसार अनुगमनकर्तालाई सिकाउँदै लग्ने	अनुगमनकर्तालाई तथ्यांक संकलन गर्न सहजताको लागि	पावरपोइन्ट प्रस्तुति व्यवहारिक कार्य (१ घण्टा १५ मिनेट) (५ मिनेट बफर समय)
४:४५- ५:००	पहिलो दिनको प्रशिक्षणको समापन			

;do	ljifoj:tx?	lqmofsnfkx?	;qsf]p2]Zo	k|zlf0f ljlw
k|zlf0fsf]bf>f]lbg				
१०:००-१०:१५	संक्षेप कार्यक्रम	• एउटा ठिक्कको बल लिने र आफुले जसलाई दिन मन छ उसलाई पास दिने • जसको हातमा बल पर्छ उसले अघिल्लो दिनको एउटा सिकाई भन्ने	तालिमका सहभागीहरु लाई अघिल्लो दिनको विषय वस्तुहरुको पुनः ताजगीको लागि	बल पास खेल
१०:१५-११:००	प्राविधिक भागः अनुगमन तथा रेपोर्टिंगको लागि ESCR मोबाईल एप को प्रयोग	• सहजकर्ताले भ्क्क्ृच मोबाईल एप को प्रयोग बारे पावरपोइन्टमा देखाउने र प्रत्येक चरण अनुसार अनुगमनकर्तालाई सिकाउंदै लग्ने	अनुगमनकर्तालाइ तथ्यांक संकलन गर्न सहजताको लागि	व्यवहारिक कार्य (४५ मिनेट) (५ मिनेट बफर समय)
११:०० - १:००	आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारको उल्लंघनको अनुगमन	• छनौट गरिएका मुख्य ४ वटा अधिकार हरुको उल्लङघनका बारेमा सबै सहभागीहरुलाई थाहा भए नभएको जानकारी पाउन मस्तिष्क मन्थन विधि को प्रयोग गर्ने • सहजकर्ताले विषयवस्तुहरुबारे पावरपोइन्टको प्रयोग गरि प्रस्तुति दिने • मोबाईल र रेफरल हेल्प डेस्क को कार्यप्रवाहमा विशेष ध्यान दिने • प्रशिक्षण सहयोगी पुस्तिकाको विषयवस्तुको अन्तिममा राखिएको सामुहिक क्रियाकलापहरु गर्न समुह विभाजन गर्ने र समूह कार्य गराउने र मौखिक प्रस्तुतीकरण गर्ने	मोबाइल हेल्प डेस्क र रेफरल हेल्प डेस्क मेकानिजमको माध्यमबाट आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूको उल्लङघनका तथ्यांक संकलन गर्न सहजताको लागि	मस्तिष्क मन्थन (१० मिनेट) पावरपोइन्ट प्रस्तुति (६० मिनेट) सामुहिक क्रियाकलापहरु (२० मिनेट) ताजगि सत्र (सक्रिय खेल ३० मिनेट)
१:०० - २:००	खाजा समय			
२:०० - ३:००	आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारको उल्लंघनको अनुगमन	• छनोट गरिएका आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको अनुगमनका लागि बनाईएको मानवअधिकार सूचकाङ्कहरूको तालिका देखाएर विस्तारमा बुझाउने	अधिकारहरूको अनुगमनका लागि सूचकाङ्कहरूको पहिचान	पावरपोइन्ट प्रस्तुति
३:०० - ४:३०	केश स्टोरी लेखन	• सहजकर्ताले विषयवस्तुहरु बारे पावरपोइन्टको प्रयोग गरि प्रस्तुति दिने • कुनै पनि घटनाहरुको एउटा केश स्टोरी लेख्न लगाउने	अनुगमनका क्रममा संकलन गरिएका तथ्यांक र जनाकारि हरुलाई केश स्टोरी बनाउन सहजता	पावरपोइन्ट प्रस्तुति (६० मिनेट) सामुहिक क्रियाकलापहरु (३० मिनेट)
४:३०	दोश्रो दिनको प्रशिक्षणको समापन			

;do	ljifoj:tx?	lqmofsnfkx?	;qsf]p2]Zo	k|zlf0f ljlw
k|zlf0fsf] t]>f] lbg				
१०:००-१०:३०	संक्षेप कार्यक्रम	• तालिमको पहिलो र दोश्रो दिनका विषयवस्तुहरु बाट केहि प्रश्नहरु सानो सानो कागजमा लेखेर पत्ताउने • अनि सबै पत्तायेका कागजहरु लाई एउटा भाडोमा राखेर सहभागीहरुलाई एउटा एउटा कागज टिप्न लगाउने • सहभागीले आफ्नो भागमा परेको प्रश्नको जवाफ दिनुपर्नेछे	तालिमका सहभागीहरुलाई अघिल्ला दिनहरुको विषयवस्तुहरुको पुनः ताजगीको लागि	कागज टिपाई खेल
१०:३०-१२:००	प्रमाणमा आधारित पैरवी/वकालत	• प्रशिक्षण सहयोगी पुस्तिकाको फुड फर थटमा राखिएका प्रश्न अनुसार मस्तिष्क मन्थन गराउने • सहजकर्ताले विषयवस्तुहरु बारे पावरपोइन्टको प्रयोग गरि प्रस्तुति दिने • प्रशिक्षण सहयोगी पुस्तिकाको विषयवस्तुको अन्तिममा राखिएको सामुहिक क्रियाकलापहरु गर्न समुह विभाजन गर्ने र समूह कार्य गराउने र मौखिक प्रस्तुतीकरण गर्ने	लक्षित समुहहरुको समस्या पहिचान गरि वकालत मार्फत समाधान गर्न सक्षम बनाउने	मस्तिष्क मन्थन (१० मिनेट) पावरपोइन्ट प्रस्तुति (५० मिनेट) सामुहिक क्रियाकलापहरु (३० मिनेट)
१२:००-१२:३०	ताजगि सत्र (सक्रिय खेल)	सहभागीहरुलाई सत्रसँग मिल्दो जुल्दो खेल खेलाउने		
१२:३० - १:००	सूचनाको हक	• प्रशिक्षण सहयोगी पुस्तिकाको फुड फर थटमा राखिएका प्रश्न अनुसार मस्तिष्क मन्थन गराउने • सहजकर्ताले विषयवस्तुहरु बारे पावरपोइन्टको प्रयोग गरि प्रस्तुति दिने	अनुगमनका समयमा तथ्यांक संकलन गर्ने अवधिमा सुचनाको हक को कसरि सहि तरिका बाट प्रयोग गर्ने भन्ने विस्तृत जानकारी दिन	मस्तिष्क मन्थन (५ मिनेट) पावरपोइन्ट प्रस्तुति (३० मिनेट)
१:०० - २:००	खाजा समय			
२:०० - २:३०	सूचनाको हक	• प्रशिक्षण सहयोगी पुस्तिकाको विषयवस्तुको अन्तिममा राखिएको सामुहिक क्रियाकलापहरु गर्न समुह विभाजन गर्ने र समूह कार्य गराउने र मौखिक प्रस्तुतीकरण गर्ने		सामुहिक क्रियाकलापहरु (२५ मिनेट)
२:३०-३:३०	ESCR मोबाईल एपको प्रयोग	• सबै सहभागीहरुलाई कुनै तथ्यांक राखी एप चलाउन दिने	ESCR मोबाईल एपको प्रयोगको सहजताको लागि	छलफल
३:३० - ४:००	छलफल कार्यक्रम	• जो जसको प्रश्नहरु छन् वहाँहरुले प्रश्नहरु राख्ने	तालिमको विषयवस्तुहरुमा केहि नआएका प्रश्नहरुको छलफल गर्न	
४:००.....	प्रशिक्षणको समापन ESCR प्रशिक्षण सहयोगी पुस्तिका र थप सन्दर्भ सामग्री वितरण			

;Dk0f{ cgudgs tflnf0{awf0{sf ;fy;fy}z'esfdgf

अनुसूची २

छनौट गरिएका आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक अधिकारहरूको अनुगमनका लागि सूचकाङ्कहरू

उपभोग गर्न सकिने उच्चतम स्तरको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यको अधिकार स्वास्थ्यको अधिकारसम्बन्धी अनुगमन सूचकाङ्कहरू यसका पाँच महत्वपूर्ण विशेषताहरू (१)यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, (२) बाल मृत्यदर तथा स्वास्थ्य सेवा, (३) प्राकृतिक र पेसागत वातावरण, (४) रोगको रोकथाम, उपचार र नियन्त्रण, र (५) स्वास्थ्य केन्द्र लगायत अत्यावश्यक औषधिमा पहुँचमा आधारित छन् ।	
संरचनागत सूचकाङ्कहरू	• उपभोग गर्न सकिने उच्चतम स्तरको शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्यको अधिकारसँग सम्बन्धित नेपाल पक्ष राष्ट्र भएका अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार सन्धिहरूको सङ्ख्या र ती लागु भएको मिति । • संविधान लगायत अन्य राष्ट्रिय कानूनका स्वास्थ्यको अधिकारसम्बन्धी गरिएको व्यवस्था । • स्वास्थ्यको अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनमा कार्यरत पञ्जीकृत सक्रिय सरकारी, अर्धसरकारी र गैरसरकारी सङ्घ संस्थाहरूको सङ्ख्या । • यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, बाल स्वास्थ्य, पोषण, शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्य, अत्यावश्यक औषधीको व्यवस्थासम्बन्धी राष्ट्रिय नीति र कार्यक्रम ।
प्रक्रियागत सूचकाङ्कहरू	• अदालत, राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग र अन्य सक्षम निकायले स्वास्थ्यको अधिकारको उल्लङ्घनसम्बन्धी उजुरीहरूमा गरेको अनुसन्धानको सङ्ख्या तथा अनुपात र तिनको सरकारद्वारा गरिएको प्रभावकारी कार्यान्वयनको अनुपात । • सरकारद्वारा स्वास्थ्यमा गरिने प्रतिव्यक्ति खर्च । • स्वास्थ्य सेवाको विकेन्द्रित व्यवस्थापनतर्फ लक्षित स्वास्थ्य सेवा व्यवस्थापन समितिको सङ्ख्या । • यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सचेतना अभियान अन्तर्गत समेटिएका जनसङ्ख्या, जिल्ला, गाउँ र विद्यालयहरूको अनुपात । • (प्रति १०००० जनसङ्ख्यामा) मेडिकल तथा प्यारा मेडिकल कर्मचारी, ५९ अस्पताल शैया तथा अन्य प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रहरूको अनुपात । स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा रिक्त दरबन्दी सङ्ख्या । • मानसिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिरहेका जिल्ला एवं अञ्चल अस्पताल र स्वास्थ्य केन्द्रहरूको सङ्ख्या । • मानसिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गराइरहेका जिल्ला, अञ्चल वा क्षेत्रीय अस्पताल तथा स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा कार्यरत दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको सङ्ख्या । • स्वास्थ्य केन्द्रहरूले उपचार प्रदान गरेका लैङ्गिक हिंसासम्बन्धी रिपोर्ट गरिएका घट्नाहरूको सङ्ख्या । • वयस्क तथा युवा-मैत्री स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिरहेका स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरूको प्रतिशत । • स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा जन्मेका शिशुहरूको अनुपात । दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको हेरचाहमा भएका प्रसुतिको प्रतिशत । • सरकारका पूरक पोषण कार्यक्रमअन्तर्गत समेटिएका बालबालिकाको अनुपात । • जन्मेदेखि पहिलो ६ महिनामा केवल स्तनपान मात्र गराइएका शिशुहरूको अनुपात । • २२५ "आयरन चक्की"६० सेवन गर्ने महिलाहरूको सङ्ख्या । • भिटामिन "ए" कार्यक्रमले समेटेका बालबालिका र गर्भवती महिलाहरूको प्रतिशत । • सफा खानेपानी र सरसफाईमा पहुँच भएका जनसङ्ख्याको अनुपात । • सुधारिएको सरसफाईमा पहुँच भएका जनसङ्ख्याको अनुपात । • खोप लगाएका एक वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाको अनुपात । • सङ्क्रमित रोग (जस्तै एचआईभी एड्स)सम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रमहरूको सङ्ख्या । • आमाबाट शिशमुा हुने सङक्रमणको रोकथामको लागि आवश्यक सवोमा पहचुँ भएका गभर्वती महिलाहरूको प्रतिशत । • एन्टी रिटर्‌भाेइरल थेरापी (एआरटी) सवोमा पहचुँ भएका एचआइभी एडस् सङक्रमित जनसङख्याको प्रतिशत । • आधारभूत आकस्मिक तथा प्रसुति सेवा (बीईओसी) प्रदान गर्ने स्वास्थ्य केन्द्रहरूको सङ्ख्या । • पूर्ण आकस्मिक तथा प्रसुति सेवा (सीईओसी) प्रदान गर्ने स्वास्थ्य केन्द्रहरूको सङ्ख्या । • उमेर, भौगलिक क्षेत्र र आयको आधारमा परिवार नियोजनका अपरिपूर्त माग पूरा नभएका नवविवाहित महिलाहरूको प्रतिशत । • सम्पत्ती वा आय र जाति जनजातिको आधारमा स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा भएका प्रसुतीहरूको प्रतिशत । परिवार नियोजनका साधनहरूको प्रयोगले सृजना गरेका स्वास्थ्य जटिलताका घटनाहरूको प्रतिशत । • स्वास्थ्यसम्बन्धी परामर्श सेवामा लक्षित समूहको पहुँच (विभेदलाई उजागर गर्ने सर्वेक्षणहरू) । • सुरक्षित गर्भपतन सेवा केन्द्रहरूको सङ्ख्या र तिनले समेटेको क्षेत्र । • सरकारी स्वीकृति प्राप्त दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूले सूचीकृत स्थानहरूमा गरेका गर्भपतनको सङ्ख्या । अत्यावश्यक औषधीमा पहुँच भएका जनसङ्ख्याको अनुपात । • अपाङ्गमैत्री स्वास्थ्य केन्द्रहरूको सङ्ख्या । • अपाङ्गता सहायक उपकरण प्राप्त गरेका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अनुपात । • आङ खस्नेक समस्याको उपचार भएका घटनाहरूको सङ्ख्या (सामाजिक समूह र भौगलिक क्षेत्रको आधारमा तथ्याङ्को विखण्डीकरण) ।

परिणामगत सुचकाङ्कहरू	• जीवित जन्ममा कम तौल भएका शिशुहरूको अनुपात • नवजात शिशु र पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकाको मृत्यु दर • नजन्मिदै र जन्मेको केही समयपछि हुने बाल मृत्युदर, मातृ मृत्यु दर प्रजनन दर • कम तौल भएका पाँच वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाको सङ्ख्या वा प्रतिशत • १५ देखि ४९ वर्षका महिलाहरूलगायत कुल जनसङ्ख्यामा एचआईभी एड्स भएकाहरूको सङ्ख्या वा प्रतिशत • पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकामा झाडापखलाका घटना सङ्ख्या • पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकामा भएका निमोनियाका घटना • मलेरिया र कालजार जस्ता परजीवी को वार्षिक घटना सङ्ख्या (प्रति दश हजार जनसङ्ख्यामा) • क्षयरोगको घटना दर प्रति दश हजार जनसङ्ख्यामा कुष्ठरोगको व्याप्तता • निशुल्क स्वास्थ्य सेवाबाट लाभान्वित भएकाहरूको अनुपात । • मानसिक स्वास्थ्य सेवा पाइरहेकाहरूको सङख्या तथा अनुपात ।

lzIffsf] clwsf/

शिक्षाको अधिकारसँग सम्बन्धित आधारभूत विशेषताहरूमा १) अनिवार्य तथा निशुल्क प्राथमिक शिक्षा; २) माध्यमिक तथा उच्च शिक्षामा पहुँच; ३) पाठ्यक्रम तथा शैक्षिक सामग्री र ४) शैक्षिक अवसर तथा स्वतन्त्रता पर्दछन् । तल दिइएका सूचकाङ्कहरू यिनै विशेषताहरूमा आधारित छन् ।

संरचनागत सूचकाङ्कहरू	• शिक्षाको अधिकारसँग सम्बन्धित नेपाल पक्षराष्ट्र भएका अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार सन्धिहरू र ती लागु भएको मिति । • संविधानलगायत राष्ट्रिय कानूनले शिक्षाको अधिकारसम्बन्धी गरेको व्यवस्था । • शिक्षाको अधिकार सुनिश्चित गर्ने राष्ट्रिय नीति, कार्यक्रम र कार्ययोजनाहरू । • निजी शैक्षिक संस्थाहरूलाई नियमन गर्ने राष्ट्रिय नीति, योजना र आचारसंहिता तथा त्यसले समेट्ने विषयगत दायरा र लागु हुने समयावधि । • अनिवार्य शिक्षाका लागि तोकिएको अवधि तथा विद्यालयमा भर्ना हुन आवश्यक न्यूनतम उमेर । • विद्यार्थीहरूको सरोकारसँग सम्बन्धित विषयमा उनीहरूको सहभागितालाई सुनिश्चित गर्न विद्यार्थी युनियन जस्ता संयन्त्रहरूको व्यवस्था भएका शैक्षिक संस्थाहरूको अनुपात । • शिक्षाको अधिकारको संरक्षण तथा संवर्द्धनमा क्रियाशील पञ्जीकृत सरकारी, अर्धसरकारी र गैरसरकारी सङ्घ संस्थाहरूको सङ्ख्या ।

प्रक्रियागत सूचकाङ्कहरू	• अदालत, राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग र अन्य अधिकारप्राप्त निकायले शिक्षाको अधिकारको उल्लङ्घनसम्बन्धी उजुरीहरूमा गरेको अनुसन्धानको सङ्ख्या तथा अनुपात र तिनको सरकारले गरेको प्रभावकारी कार्यान्वयनको अनुपात । • कानूनी र नीतिगत मापदण्डअनुसार नचलेका निजी शैक्षिक संस्थाहरूविरुद्ध गरिएको कारबाहीको सङ्ख्या तथा अनुपात । • कुल गार्हस्थ्य आयको अनुपातमा आधारभूत, माध्यमिक र उच्च शिक्षामा गरिएको सार्वजनिक खर्च तथा शिक्षामा सार्वजनिक व्ययको अनुपातमा प्राप्त गरिएको औपचारिक विकास सहयोग (ओडीए) । • विशेष आवश्यकता भएका बालबालिकाहरू (जस्तै सडक बालबालिका, र अपाङ्गता भएका बालबालिका)को शिक्षाको लागि गरिएको सार्वजनिक खर्चको अनुपात • प्राथमिक शिक्षाकोलागि अतिरिक्त सार्वजनिक आर्थिक सहयोग कार्यक्रम अन्तर्गत समेटिएका लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको अनुपात । • सुधारिएको व्यवस्थापन सहित प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास केन्द्र (इसीईडी) र सामुदायिक अध्ययन केन्द्र (सीएलसी) को सङ्ख्या वा अनुपात । प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास केन्द्र (इसीईडी) मा कार्यरत महिला कर्मचारीहरूको अनुपात । • कक्षा १ देखि ८ सम्म निशुल्क शिक्षा लागु गरिरहेका सामुदायिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या । कक्षा १ देखि ८ सम्म निशुल्क शिक्षा लागु गर्नुपर्ने सामुदायिक विद्यालयहरूको सवालमा त्यो लागु नगरेका विद्यालयहरू विरुद्ध गरिएको कारबाही सङ्ख्या । • मानवअधिकार र लैङ्गिक चेतनाको विषयसहित सेवाकालीन तालिम प्राप्त गर्ने शिक्षकहरूको सङ्ख्या तथा अनुपात । • समुदायद्वारा व्यवस्थापन गरिएका विद्यालयहरूको सङ्ख्या तथा अनुपात । सामुदायिक विद्यायल व्यवस्थापन समितिहरूमा लक्षित समूहको अनुपात । अपाङ्गमैत्री विद्यालयहरूको सङ्ख्या तथा अनुपात । दिवा स्याहारकेन्द्र वा अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रहरूको सङ्ख्या । पर्याप्त समावेशी भौतिक पुर्वाधार भएका विद्यालयको अनुपात । • दिवा खाजा कार्यक्रम अन्तर्गत समेटिएका विद्यार्थीहरूको अनुपात वा सोमा लागु गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या तथा अनुपात । • माध्यमिक र उच्च शिक्षामा दक्ष तथा तालिम प्राप्त शिक्षकहरूको अनुपात । प्राथमिक र माध्यमिक तहमा (सामुदायिक र निजी दुवै अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको तुलनामा शिक्षक शिक्षिकाको अनुपात । • जात, जाति, क्षेत्र र अपाङ्गताको आधारमा माध्यमिक तह र उच्च शिक्षामा छात्राहरूको अनुपात । • बहुभाषिक पाठ्यक्रम प्रयोग गर्ने विद्यालयको सङ्ख्या तथा अनुपात । कम्प्युटर शिक्षा लागु गरिएका सामुदायिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या । अङ्ग्रेजी भाषामा पठनपाठन हुने सामुदायिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या । • खुला सिकाइ लागु भएका सामुदायिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या । शिक्षाको मूल प्रवाहमा समाहित भएका परम्परागत तथा मातृभाषामा पठनपाठन हुने सामुदायिक विद्यालयहरूको सङ्ख्या । • घर र समुदायबाट सामुदायिक विद्यालयहरूको औसत दुरी । • भेदभावका कारणले विद्यालय छोड्ने विद्यार्थीहरूको अनुपात (प्राथमिक र माध्यमिक दुबै तह) । • बाल मैत्री एवं भयरहित वातावरणमा कसरी पठनपाठन गर्ने भन्नेसम्बन्धी तालिम लिएका शिक्षक शिक्षिकाको अनुपात । • समाहित शिक्षा लागु गरिरहेका सामुदायिक विद्यालयको अनुपात । सामुदायिक विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूको उपस्थिति दर (प्रति दिन/घण्टा) । • बन्द हडतालको कारणले शैक्षिक सत्रभरि विद्यालयहरू नखुलेको जम्मा दिन ।
परिणामगत सुचकाङ्कहरू	• साक्षरता दरः साक्षरता कार्यक्रममा सहभागी अशिक्षित वयस्कहरूको सङ्ख्या तथा अनुपात । • प्राथमिक विद्यालयमा भर्ना दर । • विद्यायलभन्दा बाहिर रहेका विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाहरूको सङ्ख्या वा प्रतिशत । • प्ररम्भिक बालशिक्षा तथा विकास केन्द्र (इसीईडीसी) र सामुदायिक अध्ययन केन्द्रमा लक्षित समूहहरूको भर्ना दर । • सीपमूलक तालिम तथा अन्य शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा सहभागी लक्षित समूहहरूको सङ्ख्या तथा अनुपात । • सरकारी छात्रवृत्तिमा उच्च शिक्षाका लागि भर्ना भएका लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या तथा अनुपात । • उच्च शिक्षामा सम्पूर्ण सीमान्तीकृत समुदायको भर्ना प्रतिशत । शैक्षिक तह अनुसार लक्षित समूहमा विद्यालय छोड्ने दर । कक्षा १ मा भर्ना भएर प्राथमिक तह पूरा गर्ने विद्यार्थीको अनुपात । • माध्यमिक र उच्च माध्यमिक तहको शिक्षा पूरा गर्ने विद्यार्थीहरूको अनुपात (प्रति १०,००० जन सङ्ख्यामा) । स्नातक तह पूरा गर्नेको सङ्ख्या । • इन्टरनेट लगायतका सूचना प्रविधि प्रयोगकर्ताको प्रतिशत । अनौपचारिक शिक्षा (गृहणी विद्यालय) बाट लाभान्वित हुने प्रौढ महिलाहरूको सङ्ख्या ।

;Ddfg k'j{s sfd ug{kfpg] clwsf/

काम तथा रोजगारीको अधिकार अनुगमन गर्न सूचकाङ्कहरूको पहिचान गर्दा यस अधिकारका निम्न आधारभूत विशेषताहरू १) मर्यादित तथा उत्पादनमूलक काममा पहुँच; २)उचित तथा सुरक्षित कार्यावस्था; ३) तालिम, सीप अभिवृद्धि तथा वृत्ति विकास; र, ४) बेरोजगारी तथा बलपूर्वक श्रममा लाउने कार्यबाट संरक्षणको आधारमा गरिएको छ।

संरचनागत सूचकाङ्कहरू	• अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनका महासन्धिहरूलगायत काम गर्न पाउने अधिकारसँग सम्बन्धित नेपाल पक्षराष्ट्र भएका अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार सन्धिहरू र ती लागु भएको मिति। • काम गर्न पाउने अधिकारसम्बन्धी संवैधानिक र कानूनी व्यवस्था। • काम गर्न पाउने अधिकार सुनिश्चत गर्न तर्जुमा भएका राष्ट्रिय नीति र कार्ययोजनाहरू तथा तिनले समेटेका विषय र समयावधि। • कानूनले व्यवस्था गरेबमोजिम सातामा काम गर्ने अधिकतम समय (घण्टा)। • पेशाअनुसार रोजगारीको लागि न्युनतम उमेर। • सुत्केरी विदा (महिला र पुरूष दुबैको अवधि र सो अवधिमा प्रदान गरिने ज्यालाको अनुपात। • काम गर्न पाउने अधिकारको अनुगमन तथा कार्यन्वयनमा क्रियाशील पञ्जिकृत सरकारी, अर्धसरकारी र गैरसरकारी सङ्घ संस्थाहरूको सङ्ख्या।
प्रक्रियागत सूचकाङ्कहरू	• उचित तथा सुरक्षित कार्यावस्था लगायत काम गर्न पाउने अधिकारको उल्लङ्घनसम्बन्धी उजुरीहरूमा अदालत, राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग र अन्य अधिकार प्राप्त निकायहरूले गरेका अनुसन्धान र फैसलाहरूको सङ्ख्या र तिनको सरकारद्वारा गरिएको प्रभाकारी कार्यान्वयनको अनुपात। • श्रमसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुरूप सरकार (जस्तै श्रम विभाग) ले अनुगमन गरेका औपचारिक तथा अनौपचारिक दुबै क्षेत्रमा क्रियाशील रोजगार स्थलहरूको सङ्ख्या एवं मापदण्ड पूरा नगरेका रोजगारदाताहरू विरुद्ध गरिएको कारबाहीको सङ्ख्या। • वैदेशिक रोजगारीमा गएको जनसङ्ख्याको अनुपात तथा त्यस्ता कामदारहरूको अधिकार उल्लंघनको प्रत्युत्तरमा सरकारले चालेका ठोस कदमहरूको सङ्ख्या। • वैदेशिक रोजगारीसम्बन्धी ठगी वा जालसाजीका घटनाहरू विरुद्ध गरिएको अनुसन्धान र कारबाही सङ्ख्या। • रोजगारीसम्बन्धी सूचना केन्द्रहरूको सङ्ख्या (वैदेशिक रोजगारीसहित) तथा त्यस्ता केन्द्रहरू सञ्चालित जिल्लाहरूको सङ्ख्या। वैदेशिक रोजगारीमा जाने कामदारहरूका लागि स्थापित सूचना केद्रहरू र त्यस्ता सूचना केन्द्रहरू सञ्चालित जिल्लाहरूको सङ्ख्या। • रोजगारीसम्बन्धी सूचनामा पहुँच भएका श्रम शक्तिको अनुपात। • सीप विकास तथा व्यवसायिक तालिम लिएका जनसङ्ख्याको अनुपात। • महिला, दलित, जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा अन्य सीमान्तीकृत र सुविधा विहिनहरूको रोजगारीमा पहुँच अभिवृद्धिको लागि लक्षित कार्यक्रमहरूको सङ्ख्या। • महिला र पुरुषबीच पारिश्रमिकतामा रहेको भिन्नताको अनुपात (भौगोलिक क्षेत्र तथा लक्षित समूहको आधारमा)। • सार्वजनिक सेवाको उच्च ओहोदा (व्यवस्थापकीय पद)मा रहेका महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा अन्य लक्षित समूहको अनुपात। • बेरोजगारी बीमा योजनाहरूको सङ्ख्या। • लक्षित सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमअन्तर्गत लाभान्वितहरूको सङ्ख्या। बीमा सुरक्षा गरिएका श्रमिकहरूको सङ्ख्या। • आर्थिक गतिविध र भौगोलिक क्षेत्रका आधारमा न्यूनतम ज्याला दर। • नीजि क्षेत्रका उद्योग र व्यापारिक संस्थानहरूले सामाजिक उत्तरदायित्व अन्तर्गत छुट्याएको रकमको अनुपात तथा त्यसको परिचालन मार्फत भएका लक्षित कार्यक्रमको सङ्ख्या। • प्रतिवेदन अवधिमा रोजगारमूलक उद्योग र व्यापारिक कम्पनीको वृद्धि र बन्द सङ्ख्या। • प्रतिवेदन अवधिभित्र भएका बन्द हडतालको सङ्ख्या तथा त्यसबाट पर्न गएको आर्थिकलगायत अन्य क्षतिको अनुमानित मात्रा। • स्वरोजगार कार्यक्रम अनर्तगत समेटिएको जनसङ्ख्याको अनुपात।
परिणामगत सुचकाङ्कहरू	• कुल जनसङ्ख्यामा बेरोजगारहरूको अनुपात। लिङ्ग, लक्षित समूह र शैक्षिक तहअनुसार जनसङ्ख्या रोजगार अनुपात। लिङ्ग, लक्षित समूह र भौगोलिक क्षेत्रको आधारमा दीर्घकालीन बेरोजगारी दर (एक वर्ष वा धेरै)। • दैनिक १ अमेरिकी डलर भन्दा कम आर्जन गर्ने रोजगार र अर्ध-वेरोजगार व्यक्तिहरूको अनुपात। • शैक्षिक तहअनुसार रोजगारीमा वार्षिक वृद्धि दर। • प्रतिवेदन अवधिमा अनौपचारिक क्षेत्रबाट औपचारिक क्षेत्रमा लागेका कामदारहको अनुपात। • कार्यस्थलमा घटेका आकस्मिक घटनाहरू तथा क्षतिपूर्ति अन्तर्गत समेटिएका त्यस्ता घटनामा पीडितको सङ्ख्या। • उद्धार गरिएका वा आपतकालीन सहयोग प्रदान गरिएका वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारहरूको सङ्ख्या। • वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारहरूको सम्बन्धमा मृत्यु भएका घटनामा क्षतिपूर्ति प्रदान गरिएका पीडितहरूको सङ्ख्या। • बेरोजगारी र सामाजिक सुरक्षा सुविधा अन्तर्गत समेटिएका लक्षित बेरोजगार व्यक्तिहरूको अनुपात। • गैरकृषि क्षेत्रमा रोजगारी गरिरहेका महिलाहरूको अनुपात वा प्रतिशत। • जोखिमपूर्ण रोजगारीमा रहेका कामदारहरूको अनुपात (छोटो, निश्चित, भैपरि आउने, मौसमी)। • बाल श्रमिकहरूको सङ्ख्या। • प्रतिवेदन अवधिमा रोजगारी वृद्धि।

kof{t cfjf;sf] clwsf/

पर्याप्त आवासको अधिकारसम्बन्धी सूचकाङ्कहरू यसका आधारभुत विशेषताहरू (१) बसोबासको उपयुक्तता, (२) वस्तु, सेवा, सुविधा, पूर्वाधार र साधनहरूको उपलब्धता र पहुँचता, (३) क्रय शक्ति तथा क्षमता र (४) कानूनी भोगाधिकार मा आधारित छन् ।

संरचनागत सूचकाङ्कहरू	• पर्याप्त आवासको अधिकारसम्बन्धी नेपाल पक्षराष्ट्र भएका अन्तर्राष्ट्रिय मानवअधिकार सन्धिहरू र ती लागु भएको मिति । • जग्गा प्राप्ति, कानूनी भोगाधिकार, समान उत्तराधिकार, बासस्थानबाट बलपूर्वक निष्कासन विरुद्ध संरक्षण तथा जग्गा अधिग्रहणसम्बन्धी विशेष कानूनी व्यवस्था सहित पर्याप्त आवासको अधिकारसम्बन्धी संवैधानिक तथा अन्य कानूनी व्यवस्था र ती लागु भएको मिति । • पुर्नवास, पुर्नबस्ती तथा प्रकोप व्यवस्थापन सहित पर्याप्त आवासको अधिकारको क्रमिक कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय नीति, आचार संहिता र कार्ययोजना तथा तिनले समेट्ने विषयगत दायरा र समयावधि । • पर्याप्त आवासको अधिकारको संरक्षण र संवर्द्धनमा क्रियाशील पञ्जीकृत सक्रिय सरकारी, अर्धसरकारी र गैरसरकारी सङ्घ संस्थाहरूको सङ्ख्या ।
प्रक्रियागत सूचकाङ्कहरू	• अदालत, राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग र अन्य अधिकारप्राप्त निकायद्वारा पर्याप्त आवासको अधिकारको उल्लङ्घनसम्बन्धी उजुरी हरूमा गरेको अनुसन्धानको सङ्ख्या तथा अनुपात र त्यसको सरकारद्वारा प्रभावकारी रूपमा गरेको कार्यान्वयन अनुपात । • प्रतिवेदन अवधिभित्र बासस्थानबाट गैरकानूनी रूपमा निष्कासन गरिएका कार्यविरुद्ध क्षतिपूर्ति माग गरी चालेका कानूनी कारबाही र त्यसमा अदालतले गरेको फैसलाको सङ्ख्या । • प्रतिवेदन अवधिमा बासस्थानबाट निष्कासन गर्ने तथा बासस्थान भत्काउने कार्यलाई रोक्ने प्रयोजनले अदालतले दिएका आदेशसहित चालिएका कानूनी कारबाहीको सङ्ख्या तथा अनुपात । • अदालत र न्यायाधिकरणमा आवास तथा जग्गासम्बन्धी विवाद फछ्र्योट गर्न लागेको औसत समय । • प्रतिवेदन अवधिभित्र "बलपूर्वक निष्कासन" विरुद्ध परेको उजुरी सङ्ख्या (संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय विशेष कार्यादेशवाहक समक्ष परेको उजुरी र नेपाल सरकारको प्रशासनिक उजुरी कार्यविधिमा गरिएको उजुरीसहित) । • सामाजिक तथा सामुदायिक आवासमा सार्वजनिक खर्चको हिस्सा । आवासका लागि पाएको आधिकारिक विकास सहायता (ओडीए) । • सार्वजनिक विकास बजेटको अनुपातमा पुनर्निर्माण तथा विस्थापितहरूको पुर्नवासमा गरिएको कुल सार्वजनिक खर्च तथा निर्माण गरिएका आवास संरचनाहरूको सङ्ख्या । • प्रतिवेदन अवधिमा सामाजिक तथा सामुदायिक आवास अन्तर्गत थप गरिएको आवास क्षेत्र । पानीको आपूर्ति, सरसफाई, बिजुली तथा फोहोरमैला व्यवस्थापनमा लक्षित समूहको घरायसी बजेटको अनुपात । • भवन निर्माण संहिता र विनियम अन्तर्गत निर्माण गरिएका आवास (शहर, बजार र गाउँको अनुपात । आवास स्थलको मर्मत संभार, सरसफाई, पानी आपूर्ति, बिजुली लगायत अन्य भौतिक संरचनाको विकासमा गरिएको सार्वजनिक खर्चको हिस्सा । • भवन संहिता तथा विनियमहरूले तोकेको मापदण्डबमोजिम स्थायीरूपमा निर्माण गरिएका भवनहरूमा बसिरहेका घरधुरीको अनुपात । • प्रतिवेदन अवधिमा सार्वजनिक तथा सामुदायिक आवास उपलब्ध गराइएका लोपोन्मुख आदिवासी र अन्य आवासविहीनहरूको सङ्ख्या तथा अनुपात । • प्रतिवेदन अवधिमा सुधारिएको पानी, सरसफाइ, बिजुली तथा फोहरमैला व्यवस्थापनमा दिगो पहुँच सुनिश्चत गरिएका लक्षित जनसङ्ख्याको अनुपात । • आवासमा सहुलियतसहित सार्वजनिक आवास सहायता पाइरहेका घरपरिवारको सङख्या तथा अननुपात ।

परिणामगत सूचकाङ्कहरू	• घरवार विहीनहरूको सङ्ख्या । प्रतिवेदन अवधिभित्र अनधिकृत स्थलमा बसोबास गरिरहेका घरपरिवारमध्ये पुर्नस्थापन गराइएका घरपरिवारको सङ्ख्या तथा अनुपात । • जोखिमयुक्त अवस्थामा बसोबास गरिरहेका घरपरिवारहरूको सङ्ख्या तथा अनुपात । खुल्ला स्थान र फोहर बस्तीमा बसिरहेका शहरी जनसङ्ख्याको अनुपात । • खाने पानी, सार्वजनिक यातायात, विद्यालय, अस्पताल तथा कार्यालयको लागि १० मिनेट ५५ भन्दा बढी हिंड्नुपर्ने घरपरिवारको सङ्ख्या तथा अनुपात । • पानीको आपूर्तिका निम्ति नीजि स्रोतहरूमा निर्भर असुरक्षित घरपरिवारको सङ्ख्या तथा अनुपात । • धुवा जाने भेन्टिलेसन सहित खाना पकाउने इन्धन (जस्तै ग्यास, बिजुली, मट्टितेल) मा पहुँच भएका घरपरिवारको अनुपात । • प्रति एक लाख जनसङ्ख्यामा घरबारविहीनको औसत सङ्ख्या तथा अनुपात । लक्षित जनसङ्ख्याको औसत आयको तुलनामा औसत घरभाडा । • कानूनी भोगाधिकार तथा कानूनीरूपमा लागु गर्न सकिने अनुबन्धपत्र वा अन्य संरक्षण प्राप्त घरपरिवारको अनुपात वा कानूनी भोगाधिकारमा पहुँच भएका घरपरिवारको अनुपात। घरजग्गा वा सम्पत्तिमा स्वामित्व भएका महिलाहरूको अनुपात। आवासमा आफ्नो मासिक आयको ४० प्रतिशत ५६ भन्दा बढी खर्च गर्ने घरपरिवारहरूको अनुपात । • प्रतिवेदन अवधिमा विस्थापित तथा निष्कासन गरिएका मध्ये पुर्नस्थापित र पर्नवास गरिएकाको घरपरिवार संख्या ।

प्रत्येक सूचकाङ्कलाई निषेधित विभेदका आधारहरू (जस्तै जाति, लिङ्ग, धर्म, वर्ण, उमेर, अपाङ्गता, भौगलिक क्षेत्र, आर्थिक तथा सामाजिक अवस्था) मा विखण्डित गर्नुपदर्छ ।

श्रोत : नेपालमा आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक अधिकारहरूको अनुगमनको लागि सूचकाङ्कहरू, प्रयोगकर्ता पुस्तिक